

Opvoeden is een gesprek in Marokko, Suriname en Turkije

Een verkenning naar
pedagogische ontwikkelingen
in 3 landen van herkomst

Opvoeden is een gesprek in Marokko, Turkije en Suriname

Een verkenning naar pedagogische
ontwikkelingen in 3 landen van herkomst

Amsterdam, November 2011

© Uitgave stichting BMP
Willem de Zwijgerlaan 350 B/2
1055 RD Amsterdam
T: 0204282728
E: info@stichtingbmp.nl
www.stichtingbmp.nl
www.opvoedeniseengesprek.nl

Auteurs

Lone von Meyenfeldt, *Inleiding*
Nicolien Zuidgeest, *Verkenning Marokko*
Ibrahim Yerden, *Verkenning Turkije*
Mildred Uda-Lede, *Verkenning Suriname*
Saskia Moerbeek, *Eindredactie*

Vormgeving

Marc de Boer, Ori Ginale

Inhoud

Inleiding	5
Ouders moeten kinderen opvoeden met waarden die niet van hun tijd zijn <i>Opvoeden in Marokko</i>	11
Inleiding	12
1. Achtergrondschems van Marokko	17
2. Wetenschappelijk onderzoek	25
3. Het maatschappelijk debat over opvoeding	28
4. Opvoedingsvraagstukken in familie en gezin	34
5. Conclusie	45
Literatuur	46
Meisjes zijn de toekomst <i>Opvoeden in Turkije</i>	49
Inleiding	50
1. Algemene gegevens over Turkije	52
2. Onderzoek naar familie en opvoeding in Turkije	54
3. Het publieke debat	60
4. Conclusie	68
Literatuur	70

Beleefd of mondig? <i>Opvoeden in Suriname</i>	74
Inleiding	75
1. Het wetenschappelijk gesprek en literatuur over opvoeden	80
2. Het publieke debat over opvoeden in Suriname	83
3. Het gesprek over opvoeden binnen gezinnen	89
4. Conclusie	92
Bijlage	93
<i>Het project Opvoeden is een gesprek en de stichting BMP</i>	

Inleiding

De discussie over opvoeden en migranten richt zich meestal op de situatie in Nederland. Over de pedagogische ontwikkelingen in de landen van herkomst is maar weinig bekend. Dit vormde voor stichting BMP aanleiding om een verkenning te doen naar de pedagogische ontwikkelingen in de landen van herkomst van de drie grootste migranten groepen in Nederland; Suriname, Turkije en Marokko. Wat houdt de gemoederen bezig in Suriname als het over opvoeden gaat? Hoe liggen de verhoudingen vandaag de dag in Marokkaanse gezinnen? Met welke waarden voeden ouders in Turkije hun kinderen op?

Verkenning van deze vragen kan migranten aanvullende kennis bieden bij het denken over opvoeden. Het is bekend dat migranten zich hun hele leven verbonden blijven voelen met het land van herkomst, en zoeken naar manieren om die verbinding vorm te geven. Voor veel ouders is het belangrijk dat hun kinderen worden opgevoed volgens de waarden uit het land van herkomst. Zij hebben daarbij bepaalde beelden, maar doordat zij hier leven raken zij op afstand van de ontwikkelingen die zich in het geboorteland voordoen. Vergelijking van de pedagogische ontwikkelingen (in migratie context) in Nederland met de ontwikkelingen in landen van herkomst kan migranten inzichten bieden die helpen bij het maken van bewuste keuzes welke waarden zij bij de opvoeding centraal willen stellen.

Deze kennis kan evenzeer verrijkend zijn voor professionals uit de pedagogische praktijk en voor opleidingen in dit vakgebied. In Nederland bestaat op het moment weinig ruimte voor verschil. Van migranten wordt steeds nadrukkelijker verwacht dat zij zich aanpassen aan de dominante cultuur. Ook in de pedagogische praktijk is sprake van dominantie van westerse waarden in de opvattingen over wat goed opvoeden is. Dit doet geen recht aan de realiteit dat in een globaliserende wereld het vermogen om vanuit een wisselend perspectief te kijken een steeds belangrijkere competentie wordt. Kinderen van migranten leren dit van jongs af aan. In een tijdperk dat migratie een normaal verschijnsel is geworden, en veel samenlevingen het stadium van superdiversiteit bereiken, is de eis tot eenzijdige aanpassing van migranten aan de cultuur in het ontvangende land niet goed houdbaar.

Vraagstelling

Om te zorgen dat de studies in de drie landen in grote lijnen tot vergelijkbare bevindingen leiden is van tevoren een aantal hoofdvragen geformuleerd. De vragen komen voort uit het streven om bij te dragen aan een meer integrale benadering van het onderwerp opvoeding.

1. Wat zijn de wetenschappelijke ontwikkelingen op pedagogisch gebied in de drie landen? Zijn er aparte studierichtingen en pedagogische leerstoelen? Welke theoretische kaders worden gehanteerd? Wat zijn populaire wetenschappelijke publicaties op het gebied van opvoedkunde?

2. Wat is de stand van zaken in het publieke gesprek over opvoeden in kranten en tijdschriften, op de radio, de televisie en de sociale media? Welke onderwerpen worden aan de orde gesteld? Is er iets te zeggen over ontwikkelingen in het publieke gesprek, vergeleken met bij voorbeeld 10 jaar geleden?
3. Zijn er studies die iets zeggen over de ontwikkelingen binnen families en gezinnen? Is er sprake van veranderingen als het om opvoeden gaat? Hoe voltrekken die veranderingen zich?

Een vrije opdracht

De onderzoekers waren vrij om de studie naar eigen inzicht uit te voeren. Zij konden zelf bepalen met wie zij spraken, met hoeveel mensen zij spraken en wat de aard van die gesprekken was. In de praktijk hebben zij zich vooral gericht op de ontwikkelingen in de stedelijke gebieden. Twee onderzoekers zijn daadwerkelijk op reis gegaan naar Marokko en Turkije. De auteur van de Surinaamse verkenning is, om budgettaire redenen helaas niet in de gelegenheid geweest om naar Suriname te gaan.

De opvoedkundige ontwikkelingen in Marokko zijn in kaart gebracht door Nicolien Zuidgeest, arabist, journalist, en media consultant. Zij is docent journalistiek aan de Hogeschool InHolland en docent redactie en mediaproducties aan de Hogeschool van Amsterdam. Zij deed vanuit Nederland vooronderzoek naar beschikbare pedagogische literatuur in Marokko en bracht in juni 2011 een kort bezoek aan dit land. Haar journalistieke aanpak heeft geleid tot een mooi rapport dat veel achtergrond informatie biedt.

Ibrahim Yerden, antropoloog van Turkse origine, heeft de pedagogische ontwikkeling in Turkije onderzocht. Ibrahim is onderzoeker bij de Universiteit van Amsterdam, waar hij onder meer onderzoek heeft gedaan naar de opvoeding in Turkse en Marokkaanse migrantengezinnen. In mei 2011 reisde hij naar Turkije, waar hij sprak met diverse deskundigen uit de opvoedkundige praktijk. Door zijn bekendheid met het land en de taal had Ibrahim gemakkelijk toegang tot literatuur en gesprekspartners. In voorbereiding op zijn komst hadden twee collega's al naar beschikbare literatuur gezocht. Zijn betrokkenheid bij het land maakte het voor hem soms ook moeilijker om te herkennen wat nou specifiek Turks is.

Mildred Uda-Lede deed de studie naar het gesprek over opvoeden in haar geboorteland Suriname. Mildred heeft haar eigen adviesbureau LoloGo van waar uit zij als trainer en onderzoeker op verschillende terreinen actief is. Zij heeft mede door haar vrijwilligerswerk een groot netwerk in Suriname. Zij zocht vanuit Nederland naar beschikbare pedagogische literatuur over de Surinaamse samenleving. Daarnaast verzamelde en analyseerde zij de resultaten van interviews die vakgenoten in Suriname op haar verzoek hielden met ouders en professionals uit de pedagogische praktijk. Zij zorgde ervoor dat een aantal respondenten schriftelijke vragenlijsten beantwoordde. In de praktijk bleek dat sommige academici niet erg bereid waren om mee te werken, misschien omdat het een westers onderzoek betrof, of omdat het op afstand werd uitgevoerd.

Hoe dan ook, Mildred heeft zich hierdoor niet laten weerhouden en heeft, zeker gezien de beperkte mogelijkheden die zij van ons kreeg, een gedegen rapportage afgeleverd.

De onderzoekers hebben ons zowel schriftelijk als mondeling over hun bevindingen gerapporteerd. In deze inleiding wil ik een aantal van hun indrukken weergeven. Het mag duidelijk zijn dat wij met deze publicatie geen wetenschappelijke pretentie hebben. Dit neemt niet weg dat de verkenningen bijzonder interessante bevindingen hebben opgeleverd.

Landen in beweging

Wat heel duidelijk wordt uit de verhalen van de verkenner is dat de Surinaamse, Turkse en Marokkaanse samenlevingen volop in beweging zijn. Mildred wijst er op dat je het thema opvoeden niet los kunt zien van de maatschappelijke ontwikkelingen in Suriname. Ze vertelt ons hoe dit land een echt immigratieland aan het worden is, waar toenemende uitwisseling tussen de verschillende culturen tot een nieuwe dynamiek leidt. Het was al een multiculturele samenleving natuurlijk, met naast de inheemse bevolking en de Marron ook Creolen, Javanen en Hindoestanen, maar inmiddels vestigen steeds meer nieuwe groepen zich in dit mooie land, zoals Haïtianen, Brazilianen en Chinezen. De blik is steeds meer naar buiten gericht, niet alleen naar het Westen, zoals voorheen, maar ook naar de regio. Mensen onderhouden via nieuwe media allerlei buitenlandse contacten, studenten vestigen zich steeds vaker langere tijd voor hun studie in het buitenland, remigranten brengen hun ervaringen met het leven elders met zich mee terug.

Ook Nicolien en Ibrahim plaatsen hun inzichten in een bredere context. De ontwikkelingen in Marokko en Turkije tonen zowel grote overeenkomsten als verschillen. In beide landen heeft de laatste twintig jaar grootschalige verstedelijking plaatsgevonden. Verder hebben beide landen te maken met verdeeldheid in politiek en samenleving tussen modernisten en islamisten, waarvan vooral de laatste groepering terrein wint. In Turkije is de economie de afgelopen jaren natuurlijk enorm gegroeid, maar er blijven grote verschillen tussen de situatie in de steden en die op het platteland. De trek naar de steden heeft sloppenwijken doen ontstaan, waarvan de bewoners in sociaal cultureel opzicht noch stedelingen noch plattelanders zijn.

In Marokko heeft de Arabische lente de bevolking in beroering gebracht. Het land heeft te maken met een achterblijvende economie en hoge werkloosheid, vooral onder jongeren. In de samenleving klinkt al langer de roep om hervormingen. Een wezenlijke beleidswijziging die de overheid de afgelopen jaren heeft doorgevoerd betreft de hervorming van het onderwijs. De nadruk ligt nu op competentiegericht onderwijs. Het tegenstrijdige is echter, dat in Marokko banen nog steeds worden verkregen op basis van patronage. Dit frustriert jongeren; zij leren competenties, maar in de praktijk gaat het niet om wat je kunt maar om wie je kent. Nicolien ziet soortgelijke tegenstrijdigheden terug in de verhoudingen binnen Marokkaanse gezinnen.

Net als in het geval van Suriname, geldt in Marokko en Turkije dat contact met geëmigreerde en geremigreerde landgenoten voor nieuwe impulsen zorgt. Zij stellen vragen bij bestaande praktijken. Tenslotte is alom het beeld dat nieuwe media, net als hier in Nederland, een enorme impact hebben op de samenleving en op de verhoudingen binnen gezinnen.

Ontstaan van een mainstream opvoeding in Suriname

Mildred beschrijft voor Suriname hoe de maatschappelijke veranderingen doorwerken in het opvoedklimaat. Ze constateert dat een toename van gemengde relatievorming voor een fusie van opvoedstijlen zorgt. Zo ontstaat een nieuwe mainstream Surinaamse opvoeding. Van oudsher is de authentieke Surinaamse opvoeding vanuit een strenge geloofsopvatting nogal strikt en voorschrijvend. Respect voor ouderen en voor gezag wordt kinderen al vroeg ingeprent. Dit laatste is nog steeds zo, en ook blijft het geloof een belangrijke basis bij de opvoeding. Toch hebben kinderen van nu meer vrijheid en meer ruimte voor het vormen van hun eigen mening. Ook is er groeiende aandacht voor het tegengaan van geweld bij het opvoeden. Ondanks deze vernieuwende impulsen kampt de samenleving nog met de nodige achterstandsproblematiek. Door de migratie naar de steden ten tijde van de binnenlandse oorlog (1986-1989) hebben zich stadswijken gevormd met slechte voorzieningen. De leefsituatie is hier voor kinderen niet gunstig. Moeders hebben dikwijls meerdere baantjes waardoor zij niet veel thuis zijn. Waar het vroeger normaal was dat de buurt een rol speelde bij de opvoeding, is de sociale controle in buurten afgenomen. Volgens de bewoners en deskundigen die Mildred sprak is er veel behoefte aan onderzoek naar en ondersteuning bij het opvoeden van kinderen in multi-etnische buurten.

Opkomst kerngezin en vrouwenemancipatie in Marokko en Turkije

Nicolien en Ibrahim zien dat de verstedelijking in Marokko en Turkije heeft gezorgd voor de opkomst van het kerngezin. Traditioneel domineerde in beide landen het grootgezin, waarbij meerdere generaties met elkaar samenleven. In de stad is de behuizing anders en is het gangbare beeld tegenwoordig dat stellen op zichzelf wonen.

Vooraf in Turkije hebben vrouwen in deze transitie een grote emancipatieslag gemaakt, waarbij zij een sterkere positie binnen het gezin hebben verworven. Waar mannen in de stad in veel gevallen werkloos werden, en daarmee gezag verloren, waren het de vrouwen die naar buiten traden in contact met sociale instanties of scholen. Ook zijn vrouwen meer en meer deel gaan nemen aan arbeid en onderwijs.

In Marokko voltrekt deze ontwikkeling zich ook, maar langzamer. Vrouwen zijn meer gaan werken, doorgaans vanwege financiële noodzaak, maar dit schuurt met het eergevoel van mannen. Nicolien hoort van een psychologe hoezeer er in Marokko wantrouwen en afstand bestaat tussen de seksen. Kinderen groeien daar mee op. In Turkije lijkt de acceptatie van de emancipatie van de vrouw verder dan in Marokko. Het was volgens Ibrahim opmerkelijk hoezeer vrouwen in Turkije momenteel alom in de belangstelling staan, vanuit de overheid maar ook vanuit universiteiten en religieuze hoek. Het bewustzijn dat het de vrouwen zijn die kinderen opvoeden maakt dat het in alle geledingen van de bevolking van belang wordt geacht dat zij goed opgeleid zijn. Seksegerichte opvoeding blijft hoe dan ook, net als in Marokko, de norm.

Nicolien en Ibrahim kregen de indruk dat ouders in Marokko en Turkije steeds bewuster bezig zijn met opvoeden. Kinderen hebben vandaag de dag veel sterker een emotionele dan een functionele waarde voor hun ouders. Ouders willen meer investeren in de individuele ontwikkelings-

kansen van het kind en zijn ook meer betrokken bij de school. In Turkije is er grote behoefte aan opvoedondersteuning. Je ziet dit terug in de populariteit van opvoedcursussen, en aandacht hiervoor op radio en in televisieprogramma's. Pedagogen springen bij om in deze behoefte te voorzien. Zij bieden ouders graag houvast bij de vraag hoe je moet opvoeden.

Pedagogie en de samenleving

De rol van wetenschappers en pedagogen in die landen is een andere dan die van pedagogen in Nederland. In het algemeen is het wetenschappelijke pedagogische debat tegenwoordig zeer internationaal georiënteerd maar ook erg versnipperd. Het speelt zich grotendeels af in wetenschappelijke tijdschriften. In Nederland bestond in de jaren vijftig, de tijd van de beroemde Utrechtse pedagoog Langeveld, nog zoiets als een Nederlandse pedagogiek. Die pedagogiek had een sterk moraliserend karakter met vooral veel aanbevelingen hoe op te voeden. Tegenwoordig domineert in de pedagogie een klinische benadering, waarbij het onderzoek zich concentreert op (individueel) probleemgedrag en het zoeken naar effectieve interventies. Volgens pedagoge Mariëtte de Haan is internationaal in het debat een voorzichtige verschuiving te zien naar een meer interdisciplinaire benadering, met aandacht voor de invloed van ontwikkelingen in de samenleving op de opvoedpraktijk. In Nederland wordt het onderzoek volgens haar echter nog disproportioneel bepaald door de klinische benadering van de ontwikkelingspsychologie.¹

In Suriname, Turkije en Marokko is er niet bijzonder veel aandacht voor opvoedvraagstukken vanuit de academische wereld. In Suriname en Marokko spreken de deskundigen van een achterstand in de publicatietraditie van universiteiten. Het ontbreekt aan financiële middelen en een centrale infrastructuur voor uitwisseling van publicaties. Sociale wetenschappen staan in het algemeen nog niet hoog in aanzien. De beschikbare literatuur richt zich vooral op het onderwijs. In Turkije wordt de laatste tien jaar meer eigen onderzoek verricht. Dit onderzoek richt zich vooral op de invloed van verstedelijking op families en gezinnen. In alle drie de landen zijn er echter zeer bevlogen pedagogen die zich inzetten om de opvoedkundige praktijken in hun land te verbeteren en ouders te ondersteunen.

Ouders in Marokko, Turkije en Suriname kampen, net als ouders in Nederland, met het vraagstuk van de invloed van sociale media op hun kinderen. Waar gezinnen vroeger samen televisie keken, trekken kinderen zich tegenwoordig steeds meer terug met telefoons of achter de computer. De 'peer' wereld van kinderen wordt belangrijker en ouders komen meer langs de zijlijn te staan. Het feit dat kinderen in veel gevallen beter geïnformeerd zijn dan hun ouders leidt tot gezagsproblemen. Aan de andere kant zien ouders sociale media en internet als iets positiefs, en als iets waar zij zichzelf in moeten bekwamen. Zo keek in Marokko de oudere generatie met enige trots en bewondering toe hoe jongeren via sociale media een opstandbeweging organiseerden.

Wat duidelijk wordt uit de verkenningen, is hoe maatschappelijke veranderingen van de afgelopen twintig jaar er toe hebben geleid dat de vanzelfsprekendheid bij het opvoeden van kinderen is verdwenen. Gezinsstructuren veranderen, gezagsverhoudingen binnen gezinnen verschuiven

¹Mariëtte de Haan in een interview met Lone von Meyenfeldt, Utrecht, 14 oktober 2011.

en op het wereldwijde web creëren jongeren hun eigen wereld. Ouders hebben behoefte aan informatie over opvoeden en aan opvoedondersteuning die inspeelt op de huidige maatschappelijke context. Pedagogie is in de herkomstlanden als wetenschap misschien niet zo ver ontwikkeld, maar daagt Nederlandse pedagogen wel uit om hun klinische benadering wat meer te verlaten en oog te hebben voor de invloed van de omgeving op de opvoeding. Daarbij zou meer interactie tussen migrantenouders en pedagogen beide partijen beter kunnen toerusten bij het denken over opvoeden.

Lone von Meyenfeldt,

Inhoudelijk secretaris project Opvoeden is een gesprek

**Ouders moeten kinderen
opvoeden met waarden
die niet van hun tijd zijn**

Opvoeden in Marokko

Inleiding

Onderzoek doen naar opvoeding in Marokko in het tijdsgewricht van opstanden en revoluties in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Praten over wetenschappelijk onderzoek naar pedagogie, terwijl Marokko kampt met hoge werkloosheid en de gevolgen van de wereldwijde economische crisis. Discussiëren over de waarden en normen in de opvoeding, terwijl op de achtergrond de roep om verandering klinkt van de Marokkaanse protestbeweging 20 Februari. Luisteren naar de opvoedingsperikelen in de dagelijkse praktijk, terwijl het maatschappelijke debat zich richt op sociaal-politieke hervormingen. Op het eerste oog lijkt het niet het meest uitgelezen moment voor een verkenning naar het gesprek over opvoeden in Marokko.

Betrokken en bevlogen

“Als een moeder van dertig moet sappelen om haar kinderen te eten te geven, dan moet je er vanuit gaan dat het niet interessant is voor haar om na te denken over waarden en normen in de opvoeding. We zijn nu bezig met onderwijshervormingen, politieke veranderingen en mensenrechten. Waarden en normen in opvoeding zijn voor in een ander stadium, dat punt hebben we nog niet bereikt,” zei een beleidsmedewerkster van het Observatoire National du Développement Humain, het Nationaal Observatorium voor Menselijke Ontwikkeling, in een informeel gesprek. Hoewel opvoeding ook volgens anderen geen dagelijks onderwerp van gesprek is in Marokko, maakte het onderwerp wel de tongen los. Marokkanen blijken betrokken burgers die allen een uitgesproken mening hebben. Ze praten bevlogen over de veranderingen aan de fundamenten in hun samenleving en opvoeding gaat hen duidelijk aan het hart. Toch een goed moment voor onderzoek dus.

Onderwijshervormingen

Uit de verkenning komt naar voren dat het gesprek over opvoeden in Marokko zich concentreert op het onderwijs. In 1999 zijn ingrijpende onderwijshervormingen ingevoerd waarbij de nadruk op competentiegericht onderwijs is komen te liggen. Voorheen domineerde de klassieke traditie van de docent die klassikaal informatie overbrengt en die de orde handhaaft met slaan. De aangeboden stof uit het hoofd leren, werd als effectieve leer methode beschouwd. Een decennium later bleek dat de resultaten van de onderwijshervorming te wensen over lieten.

In 2009 is daarom met spoed het zogenaamde Urgentieprogramma ingesteld, met het doel in drie jaar tijd de gewenste resultaten te bereiken. De veranderingen in het onderwijs leverden, met name bij docenten, veel gespreksstof op. De stelling dat opvoeding niet kan zonder goed onderwijs, werd veel gehoord. In dit verslag zullen daarom de onderwijshervormingen en hun invloed op en de realiteit van de samenleving en de waarden en normen binnen opvoeding regelmatig aan de orde komen.

Een tweede bevinding van deze verkenning is, dat de discussie over opvoeden in Marokko over het algemeen gaat over de ontwikkeling van het kind tot aan de middelbare school. Pubers zijn veel minder onderwerp van gesprek, alhoewel de behoefte om ook over hun ontwikkeling te spreken wel degelijk bestaat.

Aanpak

Tijdens de voorbereiding van de verkenning vanuit Nederland, ontstond het beeld dat er in Marokko weinig wetenschappelijke literatuur over opvoeden bestaat. Deze constatering én de actuele sociaal-politieke ontwikkelingen in Marokko maakten dat ik tijdens het werkbezoek aan Marokko in juni 2011 me vooral op gesprekken met specialisten van allerlei achtergronden heb gericht. Via bestaande contacten en netwerken in de journalistiek en universitaire disciplines die zich met Noord-Afrika bezighouden, heb ik een aantal deskundigen geselecteerd met verschillende expertisegebieden: een psychotherapeut, een docente sociaal-pedagogiek, docenten in het onderwijs en onderwijskundigen.

In een kleine week heb ik tien formele interviews gehouden met deskundigen, en in de informele sfeer nog tientallen gesprekken gevoerd met mensen uit het sociaal-maatschappelijk middenveld, docenten en journalisten. Het onderzoek heeft plaatsgehad in de randstad van Marokko (regio Rabat en Casablanca), waar de meeste specialisten werkzaam zijn. De ontwikkelingen op het Marokkaanse platteland komen, mede vanwege de beperkte opzet van de verkenning, niet expliciet aan bod. De meerderheid van de bevolking (56 procent) in Marokko woont inmiddels in stedelijke gebieden.² Hoofdvraag die aan de orde is gesteld is: Waar gaat het maatschappelijke debat over opvoeden in Marokko over: Welke waarden en normen staan anno 2011 centraal, en welke ontwikkelingen zijn er gaande?

Onderzoeksvragen

Deze hoofdvraag is, zoals in de Inleiding op deze rapportage is te lezen, onderverdeeld in drie deelvragen. De eerste vraag richt zich op de wetenschappelijke ontwikkelingen op pedagogisch gebied. Uit de verkenning blijkt dat opvoeding in het wetenschappelijk debat een onderwerp is in de marge. Er is in Marokko (nog) geen traditie van wetenschappelijk pedagogisch onderzoek en er is geen eigen theorievorming op dit gebied. Dit heeft onder meer te maken met de concentratie op onderwijshervormingen, met gebrek aan middelen en met het feit dat de aandacht voor opvoeden, onder invloed van maatschappelijke veranderingen, van vrij recente datum is. De wetenschappers die zich wel met het onderwerp bezighouden zijn over het algemeen wel erg bevlogen.

De tweede vraag richt zich op het publieke debat: hoe wordt over opvoeding gesproken en geschreven? Marokkanen delen hun samenleving grofweg op in twee kampen: modernisten versus conservatieven, die beiden voortkomen uit de koloniale geschiedenis van het land. In het publieke debat wordt via websites en tijdschriften getracht antwoord te geven op allerhande opvoedvraagstukken die in beide kampen leven. Daarnaast komen in de media vooral onderwijsgerelateerde thema's naar voren. Maatschappelijke organisaties richten zich vooral op het scheppen van voorwaarden voor het in praktijk brengen van de rechten van het kind.

De derde onderzoeksvraag richt zich op opvoeding in de praktijk. Deze vraag leverde het meeste gespreksstof op. De geïnterviewden analyseerden welke waarden en normen er gehanteerd worden en welke waarden en normen er naar hun mening bijgesteld mogen worden, of meer aandacht dienen te krijgen in de opvoeding. Onderwerpen als wantrouwen en autoriteit, geweld op school, afwezigheid van mannen, gebrek aan affectie en macht van vrouwen, zijn voorbeelden van discussies die door de gesprekspartners aan de orde werden gesteld.

Overeenkomsten

De verkenning naar het gesprek over opvoeden in Marokko, Turkije en Suriname is onder andere bedoeld om het maatschappelijk debat over opvoeden in Nederland te inspireren met ervaringen en inzichten uit andere landen. In Marokko is een viertal ontwikkelingen waar te nemen die overeenkomst vertonen met de Nederlandse situatie.

De eerste ontwikkeling betreft de afname van de rol van de grootfamilie, en de terreinwinst van het kleinere kerngezin. Getrouwde stellen zijn blij aan de sociale controle te kunnen ontsnappen door in een eigen appartement te gaan wonen. Het gegeven van werkende moeders is de tweede noviteit. Hierdoor ontstaat het voor Marokko nieuwe fenomeen van 'sleutelkinderen'. Een derde gelijkenis is dat de kinderen van deze 'internetgeneratie' beter geïnformeerd zijn dan hun ouders en eigen manieren ontwikkelen om relaties met de buitenwereld te onderhouden. Een vierde opvallend gegeven is dat ouders steeds vaker de wil tonen om te leren over opvoeden en hierover met anderen van gedachten te wisselen. Er is honger naar kennis en een grote behoefte aan gesprek, om de veranderingen te kunnen begrijpen en de eigen positie als opvoeder te kunnen bepalen.

Knelpunten

In de gesprekken keert een viertal knelpunten steevast terug. Het eerste knelpunt betreft het 'taalprobleem' in Marokko. De ingewikkelde situatie van het gebruik van meerdere talen in het onderwijs heeft een enorme impact op de ontwikkeling van jongeren. Zo is het Modern Standaard Arabisch de voertaal in het lager en middelbaar onderwijs. Het vervolgonderwijs is inmiddels ook al vaak in het Arabisch, maar toch ook nog vaak in het Frans. Bij een Franstalige vervolgopleiding kunnen studenten niet het beste uit hun opleiding halen omdat hun Franse taalbeheersing niet voldoende op niveau is. Voor veel studenten met een Arabische vervolgopleiding geldt dat zij moeilijk toegang hebben tot functies in het bedrijfsleven en bij de overheid, omdat hier het Frans veelal nog voertaal is. Zo creëert het onderwijssysteem een semi-analfabete generatie die met geen van de geleerde talen goed uit de voeten kan.

Een tweede knelpunt is de cultuur van angst en onveiligheid. "Macht op een positieve manier bestaat niet. We moeten aan de machthebbers kunnen twijfelen om deze te erkennen", is een uitspraak van een van de geïnterviewden. Maar juist die ruimte voor twijfel en kritiek bestaat er nauwelijks. "Het autoritaire systeem van de staat en binnen gezinnen, creëert een discours van slachtofferschap: het is altijd de schuld van een ander", aldus een psychologe. Het heersende geweld tegen kinderen op school maakt hier ook onderdeel van uit. Hierdoor is er gebrek aan vertrouwen en daarmee ook gebrek aan eigen verantwoordelijkheid.

Een derde knelpunt is de tegenstrijdigheid tussen wat op school geleerd wordt en de realiteit van de maatschappij. Op school wordt steeds meer getracht kinderen aan te spreken op hun competenties en op hun mogelijkheden. In de maatschappij hebben negatieve waarden echter de overhand. De Marokkaanse samenleving kent geen "meritocratie"; legt een pedagoog uit. Mensen worden niet beoordeeld op hun competenties, maar op hun afkomst en relaties. Leerlingen zien in de praktijk dat ze geen baan vinden met hun competenties, maar alleen via "kruiwagens". Hierdoor is een cultuur van "liegen en bedriegen" ontstaan.

Tenslotte signaleren de specialisten dat de afwezigheid van de vaders een belangrijk aandachtspunt is. Vaders zijn naar het buitenland gemigreerd om hun gezin te onderhouden, of werken overdag. In hun vrije tijd begeven ze zich voornamelijk in het publieke domein en zijn dus nauwelijks thuis. De afwezigheid van de vader als rolmodel zorgt ervoor dat jongens meer op zich zelf komen te staan en dat een deel van de mannen moeite heeft om zich aan een vrouw te binden, aldus een docente sociaal-pedagogiek.

Leerpunten

Een aantal inzichten heeft mij verrast en biedt stof tot nadenken:

Kinderen in Marokko zijn van oudsher het bezit van vader en moeder. Een ouder ziet zijn kind niet als individu. De communicatie in gezinnen is niet gebaseerd op de 'onderhandelingsopvoeding', zoals in Nederland gangbaar is, maar heeft vaak een 'chantabele' toon om de ander een schuldgevoel aan te praten. Door de toenemende vrijheden in de samenleving ontstaat bij kinderen na hun achttiende echter steeds vaker het besef dat ze geen bezit zijn van hun ouders, maar een eigen leven en een eigen rol hebben.

Hiermee groeit de behoefte aan een opvoeding van uitwisseling, keuzes hebben en verantwoordelijkheid nemen. Deze transitie van de opvoeder is geen gemakkelijke opgave en moet zich, door de snelle maatschappelijke veranderingen in korte tijd voltrekken.

"Deze generatie kost geld", zei een psychologe. Voorheen kostten kinderen niet veel. School was gratis en alleen bij feesten kregen kinderen kleren of speelgoed. In deze tijd worden ook op financieel gebied heel andere eisen gesteld aan opvoeders.

Een inspirerend initiatief is de School voor Ouders in Casablanca. Hier kunnen ouders les krijgen in 'ouderschap', en hun kennis over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen bijspijkeren. "In dit tijdperk is informatie zo makkelijk voorhanden en zo overvloedig aanwezig dat je merkt dat jonge ouders behoefte hebben aan handvatten en houvast over opvoeden: "Doe ik het wel goed, hoe doen anderen het?", stelt de oprichtster van deze school.

Een van de geïnterviewden, een onderwijskundige, vertelde mij over het gezegde van Ali Ibn Abu Talib, de neef en schoonzoon van de profeet Mohammed, die stelt: "Ouders moeten kinderen opvoeden met waarden die niet van hun tijd zijn".

Persoonlijk spreekt deze wijsheid uit de islamitische traditie mij bijzonder aan. De pedagoog legde deze wijsheid uit als: "Waarden zijn belangrijke wegen, en waarden veranderen per tijdsgewricht. Ouders moeten daarvoor openstaan."

In een tijdsgewricht waarin mensen zoekende zijn naar de waarden en normen die zij in de opvoeding belangrijk vinden, of dat nu in Marokko is of in Nederland, kunnen dergelijke gezegdes vanuit een godsdienstige bron belangrijke houvast bieden.

Onderzoek naar opvoeding vanuit islamitische waarden en normen, gekoppeld aan de huidige pedagogische inzichten en methodieken zou een waardevolle aanvulling vormen op het debat over, en de praktijk van, opvoeden in Nederland.

Leeswijzer

Om de uitkomsten van de verkenning te kunnen plaatsen, wordt in het volgende hoofdstuk een korte achtergrondschets van Marokko gegeven. Hoofdstuk 2 gaat in op de stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek naar opvoeden in Marokko. Hoofdstuk 3 behandelt het maatschappelijk debat. Hoofdstuk 4 beschrijft de opvoedingspraktijken in familie en gezin en de ontwikkelingen die zich daarin voordoen. In hoofdstuk 5 tenslotte worden enkele conclusies getrokken met het oog op het verdere gesprek over opvoeden in Marokko en Nederland.

Nicolien Zuïdgeest,
Amsterdam, oktober 2011

1. Achtergrondschems van Marokko

De bevolking van Noord-Afrika en het Midden-Oosten heeft sinds eind 2010 de wereld verbaasd met de roep om meer vrijheid, gelijkheid, gerechtigheid en democratie. Hoewel algemeen de opstand in Tunesië wordt aangemerkt als de start van deze 'Arabische lente', zijn er al eerder uitingen van protest en roepen om gelijkheid en gerechtigheid geweest, bijvoorbeeld in de Westelijke Sahara. In navolging van de protestbewegingen in Tunesië, Egypte en Libië, heeft ook in Marokko een protestbeweging het levenslicht gezien: 20 Februari, te volgen op de website: <http://www.Mamfakinch.org>.

Politieke hervormingen

Marokko stond lange tijd bekend als een conservatief en streng geregeerd land, waar onder leiding van Koning Hassan II weinig sprake was van (politieke) vrijheden. Sinds de troonsbestijging van koning Mohamed VI in 1999 is een aantal positieve sociale, economische en culturele ontwikkelingen doorgevoerd, zoals het gelijkstellen van vrouwen aan mannen in de samenleving.

Een van de grootste kritiekpunten op de Marokkaanse politiek staat echter nog steeds overeind: de koning heeft alle macht in handen. Om de protesten van de 20 Februari-beweging de wind uit de zeilen te nemen, beloofde Mohamed VI in maart 2011 hervormingen.

Deze werden half juni in een televisiespeech toegelicht. Een van de belangrijkste veranderingen is de machtsoverdracht van de koning naar een gekozen premier. Ook is de koning niet langer 'heilig', al blijft hij wel 'onschendbaar' en is hij nog steeds de belangrijkste man op het gebied van godsdienst, veiligheid en het leger. Verder wordt het Berbers ingevoerd als officiële taal naast het Arabisch. De protestbeweging 20 Februari staat kritisch tegenover de aangekondigde veranderingen, omdat deze niet ver genoeg zouden gaan.

Op 1 juli volgde een referendum waarin een onrealistisch percentage van meer dan 98 procent zich uitsprak voor de veranderingen. Waarnemers attendeerden op onregelmatigheden bij de stembusgang, signaleerden lege stemlokalen en trokken de uitkomsten in twijfel.³ De protestbeweging in Marokko heeft tot nu toe dus vooral geleid tot een aantal van bovenaf ingevoerde, gecontroleerde, veranderingen. Desalniettemin merken migranten die hun vaderland bezoeken op dat ze het land niet meer herkennen en verbaasd staan over de vrijheid die de mensen nemen om van alles in het openbaar te zeggen.

Samenleving

Zoals in de inleiding op deze rapportage wordt gemeld, zijn er in Marokko grofweg twee dominante stromingen in het maatschappelijk en politiek discours: de conservatieven en de modernisten. Sinds de verkiezingen in 2002 winnen islamitische partijen aan terrein.

³ Voor meer details over de grondwethervormingen, zie *Factbox - Details of Moroccan king's reform plan*, Souhail Karam, Reuters, 21 juni 2011 en Q&A: *Morocco's referendum on reform*, BBC, 29 juni 2011: www.bbc.co.uk/news/world-africa-13964550.

Twee belangrijke politieke spelers in dit kamp zijn de conservatieve Al-Adl wal-Ihsan van Cheikh Yassine met zijn dochter Nadia Yassine als boegbeeld en de gematigdere Parti de Justice et de Développement (PJD) die bij de parlementsverkiezingen in 2002 44 zetels won.

Volgens Moha Ennaji, auteur van *Multilingualism, cultural identity and education in Morocco*, kent Marokko een stevige *upper class* die de politieke en economische macht in handen heeft. Hier maken de stedelijke bourgeoisie, rijke boeren en landeigenaren deel van uit. De middenklasse bestaat uit artsen, industriëlen, bestuurders, universitaire docenten en advocaten. Tot de lagere klasse rekent Ennaji de arbeiders, mijnwerkers, kleine kooplieden en handelaren en boeren.

De Marokkaanse maatschappij is in sociaal-cultureel en linguïstiek opzicht divers en kent een serieus taalconflict. Tweederde van de Marokkanen is van origine Berber, ook wel Amazigh genoemd. Naar schatting is eenderde Arabisch. (Exacte cijfers zijn hierover niet voorhanden). Het Berbers, Arabisch, Frans en islam zijn vier belangrijke kenmerken die de culturele identiteit in Marokko bepalen.

Onder de heerschappij van Hassan II werd de etnische en culturele diversiteit als een bedreiging gezien: Marokko was officieel één land met één volk. Het was taboe over Berberkwesties te praten. Het feit dat het Berbertalige noorden decennialang sociaal-economisch was achtergesteld in ontwikkeling, deed de onvrede onder de Berberbevolking groeien.

Het opeisen van sociaal-culturele rechten is eind jaren negentig een manier geworden om politieke inspraak te krijgen. Sinds de heerschappij van Mohamed VI is er meer openheid om over deze kwesties te praten. Zo is in 2003 het Koninklijk Instituut voor Amazigh Cultuur opgericht. Daarnaast is in de grondwethervorming opgenomen dat het Berbers een officiële taal wordt.

Taalsituatie

In de praktijk zijn het Marokkaans-Arabisch dialect en het Berbers de talen van de straat en thuis. Het Modern Standaard Arabisch (MSA) wordt gebruikt in het onderwijs, het openbaar bestuur en de media. Het gebruik van Frans toont overlap met het MSA, en wordt ook gebezigd in de private sector, de wetenschap en in de techniek. Volgens Ennaji wordt iemand die alleen Marokkaans-Arabisch spreekt al snel gezien als analfabeet.⁴

De meerderheid van de hogere en middenklasse is geschoold en twee- of meertalig. Door de toenemende verstedelijking en de toenemende toegang tot onderwijs is de werkende klasse steeds beter geschoold, en beheerst vaak meerdere talen.

De invloed van de pan-Arabische satellietzenders als Al-Jazeera, Al-Arabiya en de toegankelijkheid van het internet en de opkomst van sociale media hebben bijgedragen aan een betere beheersing van het Modern Standaard Arabisch.

Moha Ennaji noemt de Marokkaanse politieke partijen doorgaans nationalistisch en signaleert dat lobbygroepen en culturele verenigingen gretig zijn om hun taalkundige en culturele erfgoed te behouden en opnieuw te laten ervaren. "Verschillende taalgemeenschappen verzetten zich tegen verwestering door hun culturele, etnische en linguïstieke bewustwording te vergroten. Om dit te bereiken is het taalgebruik van het grootste belang: het is algemeen bekend dat taalloyaliteit en onderhoud mogelijk zijn als de voorwaarden gunstig zijn, te weten: etnisch bewustzijn, de omvang van de groep, intra-groepscommunicatie en een gedeelde godsdienst. Het feit dat Arabisch en islam nauw verbonden zijn, komt de heropleving van moslimwaarden en culturele identiteit ten goede."⁵

Sociaal-economische realiteit

Door de recente protesten en de invloed van nieuwe media ervaren veel Marokkanen dat ze zich in een 'sfeer van grote verandering' bevinden. Daarbij gaat het eerder om culturele en sociale veranderingen, dan om economische. In het rapport *International Human Development Indicator 2010* van het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) staat Marokko op de 114de positie (van 169 landen in totaal). Vergeleken met vijf jaar eerder is dat een stijging van tien plaatsen en valt Marokko in de categorie landen met *medium human development*.

Met meer dan 31 miljoen inwoners is Marokko de derde meest dichtbevolkte Arabische staat, na Egypte en Soedan. Cijfers van Unicef Marokko laten zien dat de bevolkingsgroei de laatste twintig jaar is afgenomen. Volgens het *CIA World Factbook* bedraagt het groeipercentage nu 1,06. In 2004 waren bijna twaalf miljoen inwoners jonger dan achttien jaar. Dat betekent dat het land een relatief jonge bevolking kent, toch vormen ook de zestigplussers een groeiende groep, (acht procent van de bevolking).

Volgens de *Population Division* van de VN uit 2008 woont 56 procent van de bevolking in stedelijke gebieden tegen 44 procent in landelijk gebied. Er is sprake van een relatief omvangrijke interne migratie naar de stedelijke gebieden. Tussen 1994-2004 groeide de stedelijke bevolking met bijna een kwart.

Volgens het UNDP-rapport uit 2003 besteedde Marokko jaarlijks meer dan een kwart van het totale regeringsbudget aan onderwijs. Dat is een bijzonder hoog percentage voor een *medium human development* land. Twee jaar later constateert de UNDP dat Marokko een inhaalslag maakt op sociaal terrein. Deze ontwikkeling weerspiegelt zich in de cijfers van recentere UNDP-rapporten. Anno 2010 is 58,2 procent van de bevolking gealfabetiseerd. Meer dan veertig procent van de bevolking is nog analfabeet. Volgens cijfers van Unicef Marokko uit 2007 is 76 procent van de jongeren tussen 15 en 24 jaar oud geschoold.

⁵Pag. 2, *Multilingualism, cultural identity and education in Morocco*. Ennaji beweert dat diverse taalgemeenschappen zich met hun erfgoed bezighouden uit verzet tegen verwestering. Dit is een grove generalisering, die niet overeenkomt met de praktijk. In het repressieve Marokkaanse systeem is het opeisen van sociaal-culturele rechten lange tijd de enige 'geoorloofde' manier van verzet tegen het regime geweest, de enige manier om politieke inspraak te verkrijgen.

Werkloosheid

De beroepsbevolking bestaat naar schatting uit twaalf miljoen mensen. Meer dan 44 procent ervan is werkzaam in de landbouw, de meerderheid in kleinschalige boerenbedrijfjes. 35,5 Procent werkt in de dienstverlenende sector en bijna twintig procent verdient zijn dagelijks brood in de industrie.

Het Bruto Nationaal Product per hoofd van de bevolking bedraagt 4.638 USD. Vijftien procent van de bevolking leeft onder de armoedegrens.⁶ Het officiële werkloosheidscijfer bedraagt volgens het *CIA World Factbook* 9,8 procent, het werkelijke werkloosheidscijfer wordt volgens waarnemers geschat op zeker twintig procent.

Volgens de *VN Millennium Development Goal Indicators* uit 2007 behoort meer dan veertig procent van de werklozen tot de categorie jongeren. Gemiddeld bedraagt de jeugdwerkloosheid ruim 17 procent.

De hoge jeugdwerkloosheid en de geringe toegang tot gekwalificeerde banen hebben een grote invloed op de collectieve moraal van jongeren. Een 30-jarige Malinese docent op een privé-school signaleert tekortkomingen van het onderwijssysteem. "Het onderwijs bevindt zich in een vicieuze cirkel die doorbroken moet worden. Jongeren volgen een opleiding terwijl ze weten dat ze werkloos worden. Er hangt een grote lethargie om de jeugd heen." Al meer dan een decennium demonstreren jonge academici voor het parlamentsgebouw in de hoofdstad Rabat tegen de hoge werkloosheid.⁷ Het zijn met name jongens die dit protest dragen.

Onderwijsgeschiedenis

De rol van Unicef

Het internationale Kinderfonds Unicef is een van de officiële partners van het ministerie van Onderwijs en van het ministerie van Sociale Ontwikkeling van de Familie en Solidariteit. Onderwijs-specialist van Unicef Meryem Skika licht toe: "In veel landen steunt Unicef de basisvoorzieningen. In Marokko is onze rol anders, omdat dit land wordt beschouwd als een land met een gemiddeld inkomen. Hier richten we ons meer op de inhoud van het onderwijs. We leveren technische ondersteuning aan de verschillende pedagogische actoren. We werken aan capaciteitsversterking van beleidsmakers en regionale en lokale onderwijsondersteuning. Daarnaast doet Unicef veel onderzoek en draagt gegevens aan voor hervormingen."

Het werk van Unicef is sinds de invoering van het Urgentieprogramma onder te verdelen in twee terreinen: kwaliteitsonderwijs en psychosociale competenties.

Skika: "Onder de noemer 'kwaliteitsonderwijs' ligt onze aandacht bij de schoolparticipatie van kleuters. Voor het basisonderwijs focussen we op de participatie van het kind op school en de ondersteuning van docenten. In het voortgezet onderwijs richten we ons op het binnen boord houden van pubers. Speciale aandacht gaat uit naar de leeftijdsgroep 12 tot 15 jaar die tot nu toe buiten de boot is gevallen. Zeker met het invoeren van de leerplicht tot 15 jaar is deze leeftijdsgroep van belang."

⁶*CIA World Factbook*, 2010. Het *Human Development Indicator*-rapport van de UNDP hanteert andere berekeningen als indicatie voor armoede.

⁷*The School of Respect. Reform, participation and innovation in Morocco's education system*. UNICEF MENA-RO, Learning Series, Vol. 3, 2010.

Het tweede terrein noemt Skika naar Unicef maatstaven 'innovatief'. Onder de noemer 'psychosociale competenties' worden in het laatste jaar van de basisschool kinderen (met 11-12 jaar) gestimuleerd na te denken over hun persoonlijke ontwikkeling.

Daarnaast is de School van Tweede Kans opgericht. Dit zijn informele scholingcentra waar jongeren, die vroegtijdig van school zijn gegaan, in drie jaar hun competenties kunnen versterken.

Vijftig jaar hervormingen

Volgens Skika heeft het onderwijs in Marokko al vijftig jaar te maken met hervormingen. Vanouds her was het onderwijs islamitisch. Voorbeelden hiervan zijn de beroemde Al-Qarawiyyin universiteit in Fes en de bekende islamitische koranscholen, de *madrasa's*.

Daarnaast was er het Frans- en Spaanstalige koloniale onderwijs, dat zich hoofdzakelijk focuste op het handhaven van de koloniale status quo. Het was geen koloniale missie om onderwijs toegankelijk te maken voor de meerderheid van de plattelandsbevolking. Degenen die wel in de bevoorrechte positie verkeerden om onderwijs te mogen volgen, volstonden meestal met het afronden van de lagere school.

In 1960 bedroeg het percentage analfabeten in Marokko rond de 87 procent. Kort na de onafhankelijkheid van Frankrijk, in 1956, werd een hervormingsprogramma gelanceerd dat zich richtte op: Arabisering, onderwijs voor iedereen, uniformiteit en 'Marokkanisering' om lokale docenten te rekruteren en in te zetten.

In 1963 werd het basisonderwijs verplicht vanaf de leeftijd van zeven jaar. Het verbeteren van de onderwijskwaliteit was een prioriteit en nieuwe strategieën zagen het levenslicht om de pedagogie effectiever te maken, met meer aandacht voor de werkgelegenheid. In het decennium daarna ontwikkelde zich het privé-onderwijs, werd het middelbaar onderwijs uitgebreid en werd er geïnvesteerd in infrastructuur.

Sommige analisten duiden de jaren tachtig aan als een periode van grote veranderingen. De economie kon de grote aantallen scholieren die zich op de arbeidsmarkt begaven, moeilijk absorberen. Als gevolg daarvan groeide de werkloosheid onder schoolverlaters met een diploma op zak. Een neveneffect was dat het beroep van leraar een oninteressante carrièrekeuze werd. De overheid zag zich daarom genoodzaakt om docenten uit Egypte aan te trekken.

Obstakels

Sedert 1960 is er de nodige vooruitgang geboekt. Anno 2009 volgt bijna 95 procent van de kinderen lager onderwijs en meer dan driekwart van de kinderen tot 15 jaar middelbaar onderwijs. Bijna negentig procent van de meisjes in de stad tussen zes en elf jaar zit op de basisschool, op het platteland ligt dit cijfer op 88,3 procent.⁸

Een van de grootste obstakels bij het bevorderen van onderwijs, vormen de slechte economische omstandigheden van sommige bevolkingsgroepen. Naar schatting van Unicef Marokko leeft tweederde van de Marokkanen op het platteland in armoede. Die armoede belemmert het naar school sturen van kinderen. Zo ging in 2006/07 minder dan de helft van de kinderen op het platteland naar de kleuterschool. Alfabetiseringscijfers vallen dan ook lager uit onder plattelandsbewoners dan onder de stedelijke bevolking. In *Mijn Hollandse droom* beschrijft Ahmed Marcouch dit proces aan de hand van zijn jeugd in het arme noorden van Marokko: "Wij moesten al vanaf ons achtste jaar meewerken en bijdragen aan de mini-economie van het gezinsleven."⁹

Kinderarbeid is nauw verboden met de armoede. Naar schatting werkt elf procent van de kinderen tussen 7 en 14 jaar. In onderzoek van Unicef geven ouders aan dat ze het gemis aan inkomsten van hun kinderen en de kosten voor schoolmateriaal als voornaamste obstakels zien om hun kinderen naar school te sturen. De meerderheid van de werkende kinderen is analfabeet.¹⁰

Uit de resultaten van een campagne tegen vroegtijdig schoolverlaten in 2007 van het ministerie van Onderwijs en het staatssecretariaat voor Alfabetiserings en Niet-formeel onderwijs blijkt dat slechts twintig procent van de werkende kinderen nooit op school is geweest, de rest bestaat uit voortijdige schoolverlaters. De drie voornaamste redenen voor vroegtijdig school verlaten zijn:

1. De slechte staat van de scholen en de basisvoorzieningen, als latrines;
2. Gebrek aan financiën in het gezin: schoolkosten zijn te hoog, kinderen moeten mee verdienen in het huishouden of op jongere kinderen passen;
3. Ouders met negatieve houding tegenover school, angst van kinderen voor geweld op school en, in het geval van meisjes, vroegtijdig huwelijk.

Unicef Marokko benoemt nog een aantal factoren die tot vroegtijdig schoolverlaten kunnen leiden: complexe taalsituatie, gebrekkige infrastructuur in bepaalde regio's, geen vooruitzicht op werkgelegenheid en ouderwetse onderwijsmethodes in de klas. Zo is het in 'overbevolkte' klassen met meer dan veertig leerlingen voor docenten lastig om kinderen met leerproblemen adequate begeleiding te geven. Ook wordt de onderwijsmethode om stof te memoriseren in plaats van interactief onderwijs, als boosdoener benoemd.

Een IT-er van Nigeriaanse komaf volgde drie jaar een opleiding in Marokko. Volgens hem heeft een aantal privé-scholen met goede reputatie, waarmee je kans maakt op een baan. Als grootste problemen van openbare scholen noemt hij: "De docenten zijn niet gemotiveerd om hun leerlingen te motiveren, en de klassen zijn te groot. In sommige gevallen zitten er zestig leerlingen in een klas. Hoe kun je dan goed onderwijs genieten?" Op een private school signaleert de IT-er meer mogelijkheden om leerlingen in hun persoonlijke ontwikkeling te begeleiden.

⁹Marcouch, pag. 111

¹⁰Pag. 20, *The School of Respect. Reform, participation and innovation in Morocco's education system*. UNICEF MENA-RO, Learning Series, Vol. 3, 2010. Meer specifiek: *Le travail des enfants dans l'Artisanat du tapis a Fes*, Bouziane, 2003.

Andere beleidsterreinen

Marokko kent naast een ministerie van Onderwijs ook een ministerie van Sociale Ontwikkeling van de Familie en Solidariteit de nationale koers. Beleidsterreinen van dit ministerie zijn onder meer: 'Familie, jeugd en ouderen' en 'Sociale ontwikkeling'. Voor het eerstgenoemde terrein wordt het kader gevormd door het Nationaal Actieplan voor Kinderen. Daarin staat de bevordering van kinderrechten centraal, zoals ook is vastgelegd in het meerjarenplan *Een Marokko waardig voor zijn kinderen* voor de periode 2006-2015.

Het meerjarenplan omvat de volgende aandachtspunten: strategieën en programma's ontwikkelen voor een betere bescherming van de jeugd, bevordering van kinderrechten, invoering van structuren om kinderen te beschermen, ondersteuning van verenigingen, revisie en aanpassing van wetteksten m.b.t. kinderen, uitvoeren van studies en onderzoeken, organiseren van publiekscampagnes tegen uitbuiting van en geweld tegen kinderen.

Daarnaast wordt 'integraal familiebeleid' als actiepunt benoemt. Wat dit precies inhoudt, is niet helemaal duidelijk. Op de website van het ministerie is dit punt niet verder uitgewerkt dan dat het ministerie de rol van de familie wil versterken in de ontwikkeling en de promotie van intergenerationale banden, zodat de onderlinge solidariteit en cohesie wordt bevorderd.

Voor het strategische beleidsterrein 'Sociale ontwikkeling' worden drie assen benoemd:

1. de strijd tegen armoede en onzekerheid;
2. het versterken van de opkomst en ontwikkeling van het maatschappelijk middenveld; en
3. de consolidering van sociale cohesie, solidariteit en inclusiviteit. De laatste as moet antwoord geven op veranderingsprocessen in de Marokkaanse samenleving zodat ongelijkheid wordt voorkomen.

Van onderdaan naar burger en *netizen*

Bovenstaande schets laat zien dat er bij de overheid veel ambities bestaan als het gaat om de onderwijshervormingen en sociale ontwikkeling. Voor de burgers van Marokko staan die ambities vaak veraf van hun dagelijkse realiteit.

Onder de regeerperiode van wijlen koning Hassan II was de bevolking gereduceerd tot 'mondde onderdanen' en ontwikkelde het maatschappelijke middenveld zich slechts langzaam. Onder politicologen luidde de heersende opinie dat democratie pas zou beginnen als de bevolking een betere notie zou hebben van het begrip 'burgerschap'. Deze lineaire opvatting over de ontwikkeling van burgers komen we vaker tegen. "Eerst aan de basisbehoeften voldoen, dan pas kun je je op opvoeden richten"; "Eerst een betere notie van burgerschap en dan pas kan de democratie beginnen". In de praktijk voltrekken maatschappelijke ontwikkelingen zich echter veel grilliger.

Anno 2011 is de gemiddelde Marokkaan burger ge-upgrade tot *netizen*, burger op het wereldwijde net. Per maart 2011 telde Marokko 13,2 miljoen internetgebruikers.¹¹ De blogsfeer kent een spectaculaire groei en de nieuwe netizens gebruiken de moderne media om onrecht en mensenrechtenschendingen aan de kaak te stellen. De uitgebreide IT-infrastructuur is mede met investeringen van Noord-Afrikaanse regeringen tot stand gekomen.

Hoewel Marokko geen beleid kent om websites te filteren, vermijden bloggers in de praktijk wel de meest gevoelige onderwerpen als de kwestie van de Westelijke Sahara en de positie van de koninklijke familie.

Het is in het kader van deze verkenning moeilijk om na te gaan wat de invloed van het nieuwe netizenschap op de ontwikkelingen in Marokko is, maar zeker is dat het vooral voor de jongeren van grote betekenis is. Daar waar de traditionele staatsomroepen als RTM en 2M de officiële koers aanhouden, slagen perspublicaties in privé-bezit er steeds vaker in taboes over gevoelige onderwerpen, zoals corruptie op hoog niveau, te doorbreken. Toch geldt volgens Reporters without Borders, nog steeds de regel dat 'religie, de koning en de monarchie in het algemeen, het land en zijn territoriale integriteit niet in twijfel getrokken kunnen worden' en worden journalisten met regelmaat veroordeeld tot gevangenisstraffen.

2. Wetenschappelijk onderzoek

Het wetenschappelijk onderzoek naar opvoeding in Marokko kent twee dominante perspectieven die aansluiten bij de maatschappelijke hoofdstromingen. Enerzijds is er de conservatieve, meer religieuze invalshoek, waarbij theologische waarden en normen belangrijk zijn en waarbij de nadruk ligt op *tarbiyat al-awlad*, de godsdienstige opvoeding van kinderen. Anderzijds is er de algemeen academische invalshoek, die focust op het analyseren van de pedagogiek op de lagere en middelbare school en op de universiteit. Tijdens het werkbezoek is het helaas niet gelukt om onderzoekers of onderwijskundigen vanuit de islamitische hoek te spreken. De ervaring van een Amerikaanse promovendus die onderzoek doet naar islamitisch onderwijs in Marokko is dat "onderzoek naar islamitisch onderwijs en islamitische waarden en normen een politiek gevoelig terrein vormen. De islamitische hoek wordt met argusogen gevolgd door de overheid om terrorismedreiging beter in te schatten. Misschien dat mensen daarom wat wantrouwig zijn." Het is zeker interessant om de conservatieve hoek verder te onderzoeken.

Over het geheel kan worden geconstateerd dat het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van opvoeding en onderwijs in Marokko marginaal is. De budgetten voor academisch onderzoek zijn over het geheel genomen beperkt. Daarbinnen vormen de geesteswetenschappen een achtergesteld onderzoeksterrein vergeleken met bètadisciplines.¹² Een gevolg is dat academici die zich met opvoeden bezighouden, op eigen initiatief onderzoek uitvoeren en dit met eigen middelen financieren. Aan motivatie en toewijding bestaat dus geen gebrek. Een aantal Marokkaanse wetenschappers constateert wel dat de kwaliteit en het wetenschappelijke niveau van het onderzoek dat wordt gedaan, niet altijd gelijk staat aan de internationale standaard. Ook bestaan er weinig mogelijkheden voor regionale afstemming, overzicht en uitwisseling.

Academische context

Abdellatif Chiadli is directeur van het internationale centrum voor pedagogiek en universitair beleid, het *Centre international de Pédagogie et de gestion universitaires* (Cipegu) in Rabat. Hij constateert, net als anderen, een gebrek aan structurering van het pedagogisch onderzoek. Volgens Chiadli ontbreekt het daarnaast ook aan kritisch vermogen (aan massakritiek). Cipegu is een instituut voor pedagogen in de Marokkaanse academische wereld, met wereldwijd vijfhonderd leden. Met het Cipegu wil Chiadli expertise bundelen en tot betere samenwerking komen. Dat is niet eenvoudig, omdat de pedagogie in Marokko zich lange tijd alleen op het basis- en middelbaar onderwijs concentreerde.

Opvallend veel Marokkaanse pedagogen hebben een technische achtergrond, zo ook Chiadli. "Ik heb nucleaire natuurkunde gestudeerd, maar interesseerde me op een gegeven moment meer voor pedagogie. Aan de bètafaculteiten, en medicijnen in het bijzonder, zijn ook meer middelen beschikbaar voor onderzoek, en liggen de eisen voor publicaties hoger. Bij natuurkunde moet je als promovendus twee wetenschappelijke artikelen hebben gepubliceerd, bij de geestesweten-

¹² Volgens Chiadli werd in 2000 0,3 procent van het nationaal budget voor wetenschappelijk onderwijs aan onderzoek besteed, nu is dat 0,7 procent."

schappen geen. Er zijn nauwelijks publicaties op het gebied van geesteswetenschappen, en als ze er zijn is de kwaliteit van het onderzoek matig.”

De belangstelling voor pedagogie bij de bètawetenschappen is ontstaan doordat de eerste generatie gearabiseerden in 1985-86 van de middelbare school op de universiteit aankwam. Die was toen nog volledig Franstalig, waardoor zich er taal- en didactische problemen voordeden.

Een van de taken van het Cipegu is het organiseren van congressen. Het jaarcongres van 2011 ging over hervormingen en pedagogische veranderingen in het hoger onderwijs. Chiadli: “Onze organisatie lift mee op de golf van onderwijshervormingen. Maar het ontbreekt ons nog aan voldoende middelen om een infrastructuur aan te leggen. Sommige nationale collega’s vormen samen onderzoeksteams en organiseren seminars. Er zijn weinig onderzoekers in Marokko. Veelal zijn het docenten met belangstelling, die seminars en reiskosten voor onderzoek uit eigen zak betalen.” Recentelijk heeft op nationaal niveau het *Centre National de Recherche Scientifique*, het nationaal centrum voor wetenschappelijke onderzoek, het levenslicht gezien. Dit centrum wil het wetenschappelijk onderzoek centraliseren en wetenschappelijke publicaties naar de diverse universiteiten in het land distribueren. Medio 2011 was daar slechts een klein begin mee gemaakt in de bibliotheek.

Theorieën

De literatuur over pedagogie die in Marokko gebruikt wordt, komt veelal vanuit Franstalige gebieden: Frankrijk, België en Canada. Op de vraag aan de deskundigen Msefer, Chiadli, Ouzzi en Jghima wiens theorieën gebruikt worden, wordt een combinatie genoemd van filosofen, politicologen, psychotherapeuten en grote denkers. Namen die genoemd worden zijn ondermeer Freud, Nietzsche, Kant, Martin Luther King, Howard Carnegie, Bourdieux, Kergomard.

De indruk bestaat dat literatuur redelijk arbitrair geselecteerd wordt en gebruikt wordt. Zo heeft Msefer in haar boek *Eveil et civisme des enfants*, ‘Waakzaamheid en burgerzin van kinderen’, een heel hoofdstuk gewijd aan de theorie van Hongaarse Zoltan Kodàly, die tezamen met componist Bela Bartok in de jaren dertig van de vorige eeuw een groot voorstander was van muzikaal onderwijs voor kinderen met behulp van volksliedjes.

Onderzoeksgebieden

Chiadli noemt binnen de academische wereld de volgende opvoedkundige onderzoeksgebieden:

- nieuwe onderwijsconcepten
- integratie van pedagogiek binnen faculteiten
- nieuwe communicatiemiddelen
- ondernemerschap bij jongeren
- coaching van studenten in het middelbaar en hoger onderwijs
- wetenschapsdidactiek
- kleuteronderwijs
- seksuele voorlichting
- het enthousiast krijgen van kinderen voor techniek
- didactiek van het Frans en Arabisch
- Engels, Frans en Arabisch als tweedetaal.

Ahmed Ouzzi beaamt dat de onderzoeken een sterke onderwijsfocus kennen. Hij noemt een aantal artikelen uit zijn tijdschrift *Revue Marocaine spécialisée Sciences de l'éducation*, waarin ook aandacht is voor andere onderwerpen. Voorbeeld en hiervan zijn:

- Hoe jouw kind voor te bereiden op de 21ste eeuw? Pedagogiek voor kinderen en docenten,
- Hoe oude sociologen zoals Ibn Khaldoun te zien in het huidige tijdperk,
- De invloed van dialectgebruik op het onderwijs, en competenties en waarden in het onderwijs.

Ook wijst hij op onderzoek dat wordt gedaan naar stereotyperingen en clichés van vrouwen in schoolboeken.

Meryam Skika verwacht dat de onderzoeksgebieden zich meer zullen verleggen naar de kernwaarden van het Marokkaanse onderwijsbeleid. "Voorbeelden zijn het Arabische karakter van Marokko, moslimburgerschap, gemeenschapszin en vaderlandsliefde. Onderzoeken van Unicef zelf richten zich vooral op thema's als armoede onder jongeren, niet-naar-schoolgaan van kinderen, inclusiviteit van jongeren en geweld op school. Daarnaast zal er ook onderzoek gedaan worden naar de inhoudelijke veranderingen van het curriculum, met aandacht voor mensenrechten, culturele diversiteit en interculturaliteit."

Chiadli stelt dat er in het onderwijs meer geïnvesteerd mag worden in onderzoek naar de effectiviteit van een pedagoog voor de klas. "Nu dragen we alleen kennis over. Wij als docenten moeten de studenten inspireren en motiveren. Ook moeten we de economische waarde van de geslaagde student leren zien. We zijn met pedagogie veel te weinig op de jong volwassenen gericht. De economische waarde van pedagogie moeten we benutten in een economische crisis."

Ahmed Ouzzi vindt het vooral nuttig als er meer onderzoek wordt gedaan naar de vraag hoe de docent om kan gaan met de verschillende leerstijlen van kinderen. Hij vergelijkt het met couscous met verschillende groenten: "De leraar is de bindende factor en basis, de couscous. De verschillende groentesoorten staan symbool voor de verschillende leerstijlen van kinderen, die allemaal met couscous gegeten moeten worden. Alle leerstijlen zijn aanwezig in de klas. Hoe kun jij daar als docent goed op inspelen? Goed meesterschap is de nieuwe uitdaging."

3. Het maatschappelijk debat over opvoeding

“Een debat over opvoeden? Dat kennen we niet in Marokko”, zegt een publicist die veel over maatschappelijke ontwikkelingen schrijft. In de Franstalige en Arabischstalige media domineren artikelen over politieke hervormingen, sociale ontwikkeling, economie en mensenrechten. Onderwijshervormingen komen ook aan bod, sommige kranten hebben zelfs een wekelijkse rubriek over onderwijs. Sinds een jaar of tien is het steeds populairder dat kranten ook problemen- of vragenrubrieken hebben. Psycholoog en seksuoloog Aboubakr Harakat was de eerste die in 1999 in dagblad l’Opinion een problemenrubriek begon. Er bleek veel behoefte aan psychologisch ondersteuning. Ook op seksueel gebied.¹³

Over seks wordt in een Arabisch-islamitische maatschappij niet openlijk gepraat, seksuele voorlichting wordt op scholen niet onderwezen. In Marokko is in de afgelopen zeven jaar, mede door de populariteit van deze rubrieken als van Harakat, meer openheid ontstaan. Zo noemde de *Marie Claire* in een reportage over de seksuele revolutie in Marokko de ‘Lieve Mona’-rubriek van het Arabischstalige dagblad *Al-Ahdath al-Maghribiya* een goede graadmeter voor de hedendaagse seksbeleving van Marokkanen.¹⁴

In de probleemrubrieken komen uiteraard ook vragen aan bod die samenhangen met opvoeden.

Hoewel er geen echte opvoedrubrieken zijn, geven de vrouwenbladen die in Marokko steeds populairder worden, wel een goede indicatie welke opvoedkundige kwesties leven onder de stedelijke, geletterde middenklasse. Sommige bladen zijn ook online, zoals *Femmes du Maroc*. Het gaat hierbij om vragen als ‘Waarom respecteert mijn puber niets?’, ‘Mijn man is veel afwezig. Heeft dit invloed op de ontwikkeling van mijn baby van 15 maanden?’ en ‘Hoeveel afstand moet ik houden tot mijn kind van acht? Zijn lerares vindt dat ik hem meer moet loslaten’.

Op godsdienstig gebied voorzien tal van websites in de behoefte om vragen te stellen. Een aantal springt eruit. Het regionaal opererende *IslamOnline*¹⁵ is in 1997 opgericht als platform voor een gematigde islam. Medeoprichter is Yousef al-Qardawi, een islamitische geleerde, die ook als religieuze autoriteit voor de site fungeert. Al-Qardawi is de auteur van tal van boeken over ‘het leven en de islam’. *IslamOnline* wil verdieping bieden over de islam en de moslimgemeenschappen en bekijkt de ontwikkelingen in de wereld vanuit een islamitisch perspectief.

Daarnaast is de Egyptische televisie- en cyberimam Amr Khaled populair, zie www.amrkhaled.net. Hij behandelt op vriendelijke toon alledaagse dilemma’s en geeft adviezen hoe ermee om te gaan.

¹³ Aboubakr Harakat publiceerde een bundeling van zijn problemenrubriek in boekvorm onder de titel: *Au dela des tabous, réflexions sur la sexualité au Maroc*, Axions Communication, 2000. Andere boeken over dit thema van sociologe Soumaya Naamae Guessous, *Printemps et automne sexuels. Puberté, ménopause, andropause au Maroc*, Eddif, 2000.

¹⁴ Marie Claire, ‘Seksuele revolutie in Marokko: Wij willen geen maagd meer zijn’, juni 2005.

¹⁵ IslamOnline, www.islamonline.net. Voor populariteit over *IslamOnline* als geraadpleegd internetbron, zie: www.alexa.com/siteinfo/islamonline.net#

Dat kan gaan over de relatie tussen mannen en vrouwen, ouders en kinderen, seksualiteit en drugs, noem maar op. Speciale aandacht voor de tolerante islam en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van vrouwen. Hij beantwoordt op zijn site ook vragen. Khaled is toegankelijk omdat hij het Egyptische dialect spreekt, en geen modern standaard Arabisch of klassiek Arabisch dat alleen in de koran, de media en onder intellectuelen gebruikt wordt vanwege de status die dat geeft. Het boegbeeld van de conservatieve islam in Marokko, Nadia Yassine, heeft ook een eigen website: <http://nadiayassine.net>. Deze is vooral politiek-sociaal opiniërend van aard en heeft nauwelijks een functie van vraagbaak over de dagelijkse problemen des levens.

Onderwijshervorming

“Na het probleem om de Westelijke Sahara, vormt het onderwijs het tweede grootste probleem van Marokko”, stelt onderwijskundige Ahmed Ouzzi. Voorheen domineerde de klassieke traditie van docent die informatie overbrengt in het onderwijs. Kennis van buiten leren, werd gezien als de meest effectieve leermethode. Ook nu staat de klassikale overdracht van leerstof nog vaak centraal. Riemersma schetst in *Het land van zijn vader* hoe het kritisch nadenken in de strikte en ondemocratische Marokkaanse maatschappij niet wordt gestimuleerd. ‘Op de basisschool vinden geen kringgesprekken plaats en zijn spreekbeurten niet belangrijk.’ De hervormingen richten zich op het invoeren van competentiegericht onderwijs in alle lagen en sectoren, terwijl schoolpersoneel, docenten en leerlingen en de maatschappij daar niet klaar voor zijn, zo stelt Ouzzi. Hij is onderwijskundige aan de faculteit Onderwijskunde van de Mohamed V-universiteit, initiator van diverse oudergroepen en hoofdredacteur van een onderwijskundig tijdschrift. Daarnaast is hij redacteur van het recente UNDP-rapport over de betekenis van informatie- en communicatietechnologie voor ontwikkeling, dat eind 2011 moet verschijnen.

Om de problemen in de onderwijssector aan te pakken in het midden van de jaren negentig verenigden politiek, vakbonden en onderwijspecialisten zich in een nationale onderwijscommissie, de *Commission Spéciale d’Education et de Formation* (COSEF). Deze legde de basis voor de onderwijsreformaties in het *Nationaal Charter* uit 1999. Het charter bestaat uit twee delen. In het eerste deel staan de basisprincipes verwoord waarop het onderwijssysteem is gebaseerd. Kernwoorden daarbij zijn: ‘islamitisch geloof’, ‘deugdzame burger’, ‘met respect en verering voor de voorouderlijke identiteit van de natie’, ‘liefde voor het moederland’, ‘gehechtheid aan de grondwet’, ‘godsvruchtigheid’, en ‘waarden van burgerschap’.

Deel twee onderscheidt zes hervormingsgebieden:

1. Uitbreiding van het onderwijs en haar verankering in de economische schoolomgeving;
2. De pedagogische organisatie (structuur en doelstellingen van iedere onderwijscyclus);
3. De verbetering van de onderwijs- en trainingskwaliteit;
4. Het personeelsmanagement;
5. Het bestuur;
6. Partnerschappen en fondsen.¹⁶

¹⁶ Voor volledige tekst van het Nationaal Charter, zie website van ministerie van Nationaal Onderwijs, Hoger Onderwijs, Kadervorming en Wetenschappelijk Onderzoek) in Arabisch, Frans en Engels (beknopt), <http://portail.men.gov.ma/default.aspx>

De basismethode om het competentiegericht onderwijs in te voeren wordt 'integratiepedagogiek' genoemd. Het ontwikkelen van vaardigheden staat voorop zodat studenten meer inspraak in hun vakkenpakket hebben, en zich beter kunnen ontwikkelen.

Volgens een van de docenten waarmee gesproken is, werkt het beoordelingssysteem voor competentiegericht onderwijs nog onvoldoende. "De docenten zijn niet goed genoeg geschoold in het toetsen op competentiegericht onderwijs. Het ontbreekt hen aan de juiste tools. Hierdoor wordt er te weinig aandacht besteed aan de ontwikkeling van persoonlijke vaardigheden. De leerling moet deze zelf ontwikkelen". Een collega voegt toe: "Schoolboeken en curriculum zijn nog onvoldoende afgestemd op het competentiegerichte onderwijs."

Het nationale curriculum is inmiddels veranderd, en opgedeeld in drie componenten: nationaal, regionaal en lokaal. Zeventig procent van de lestijd wordt in het hele land aan hetzelfde programma besteed. Vijftien procent wordt besteed aan de inhoudelijke studie van de regio, aangestuurd door de regionale onderwijsautoriteit. De laatste vijftien procent is voor activiteiten die de school zelf belangrijk acht. 'Remedial instruction' hoort bij die laatste vijftien procent.

Urgentieprogramma

Onderwijskundige Abdelkader Ezzaki benoemt in *Formal schooling in Morocco: the hopes and the challenges of the educational reform* uit 2007 echter nog steeds dezelfde drie pijnpunten in het onderwijssysteem:

1. Het beperkte nut van de onderwezen inhoud
2. De dominantie van 'uit het hoofd leren'
3. Een onderwijsmethode gericht op inhoud, in plaats van een conceptuele en probleemoplossende benadering.

Om de onderwijshervormingen sneller in te voeren is in 2009 het eerder genoemde ambitieuze Urgentieprogramma, opgesteld. Volgens dit programma krijgt de leerling een centrale positie in het onderwijssysteem. De vier doelen zijn:

1. Het invoeren van de onderwijsplicht tot 15 jaar;
2. Het stimuleren van initiatief en excellentie op het lycée en de universiteit;
3. Het oplossen van transversale problemen in het onderwijssysteem;
4. Het geven van de middelen voor het slagen is een bepalende voorwaarde.

Onderwijskundige Ahmed Ouzzi prijst de wil van de regering om aan het onderwijs te werken. "De infrastructuur ligt er nu grotendeels, nu is de tijd gekomen van het praktisch toe te passen". Persoonlijk ziet Ouzzi het opleiden van goede docenten, het aanpakken van schooluitval als aanvullende aandachtsgebieden. Positief is hij over het invoeren van de schoolplicht tot 15 jaar en het oprichten van een School van Tweede Kans, waarbij vroegtijdige schooluitvallers de kans krijgen om (beroeps)vaardigheden te leren om toch een respectabel beroep uit te oefenen.

Chiadli mist vooral het objectieve onderzoek dat uitwijst wat wel en wat niet werkt qua hervormingsbeleid. Er is geen debat over het Urgentieprogramma, omdat het een beslissing van de koning is.

“Er zijn te weinig bewezen successen. Het onderzoek dat is gedaan is kwalitatief discutabel. Het invoeren van hervormingen betekent in mijn ogen experimenteren op leerlingen. Soms verschijnt er een kritisch artikel in de media over de onderwijshervormingen. Zo hebben ouders in een wijk van Salé, nabij Rabat, het examen dit jaar geboycot uit onvrede over de ingevoerde hervormingen.”

Tegenstrijdige waarden

Abdellatif Chiadli gaat dieper in op de tegenstrijdige waarden die in de samenleving domineren. Hij noemt ze problemen van “geloofwaardigheid” en “tegenstrijdigheid tussen school en de realiteit van de maatschappij”.

“Marokko is geen meritocratie, je wordt niet beoordeeld op je verdiensten, negatieve waarden hebben de overhand. Een van de waarden van nu is spieken en bedriegen, want het maakt toch niet uit of je echt iets kunt. Studenten worden niet gewaardeerd op hun competenties. Ze weten dat ze geen uitzicht hebben op een baan en ze geloven ook niet dat ze een baan zullen vinden. Bij sollicitaties en werving zijn jouw vaardigheden en capaciteiten niet belangrijk in ons systeem. Je wordt aangenomen op jouw kennissen.”

Chiadli verwijst naar de wekelijkse demonstraties voor het parlamentsgebouw, waarbij jongeren een baan bij de overheid eisen. “Dat gaat niet meer, de economie kan dat niet aan. Voor Marokkanen betekende studeren automatisch een baan krijgen als ambtenaar bij de overheid. Het staat voor zekerheid, een vast inkomen. De discussie gaat erover dat de overheid die banen niet meer kan geven. Het gaat er niet over dat de studenten ook de plicht als burger hebben iets terug te geven aan hun land. Werk vinden in een privé-onderneming is bijvoorbeeld minder gangbaar bij ons.”

Een andere tegenstelling is dat de overheid uitdraagt dat democratie belangrijk is, maar dat er tegelijk veel corruptie is. Chiadli: “Jongeren zien overal om hen heen corruptie. Verkeersagenten schrijven boetes uit, die de eigen huishoudkas spekken. Ik hoorde laatst dat een leerling in de klas had gezegd dat democratie officieel bestaat, maar niet in het openbaar in de praktijk wordt gebracht. De docent op school wilde of durfde de discussie daarover niet aangaan.” Hierbij spelen gewoonten als zelfcensuur en angst een rol. Marokko draagt de erfenis van het politiek repressief regime van Hassan II. Onder Mohamed VI is er al meer openheid gekomen, maar onderdrukking is nog de orde van de dag.

Ook alledaagse praktijken veroorzaken tegenstrijdigheden. Chiadli: “Zoals ouders die zich niet aan de vastenmaand ramadan houden, terwijl het openbare leven volledig in het teken daarvan staat, en er geen discussie mogelijk is in de samenleving over niet-vasten. Dat brengt een kind in een lastig parket”, zegt Chiadli. “Als je gevraagd wordt naar de ramadan thuis, mag je niet de waarheid zeggen, terwijl je ook niet mag liegen en bedriegen.”

Deze tegenstelling komt vaker naar voren in gesprekken. Kinderen moeten bij voorkeur *halal* leven, wat in de ruime zin van het woord staat voor ‘rein’ of ‘eerlijk’. Riemersma’s echtgenoot en zijn

broers en zussen werden opgevoed met de notie van eerlijkheid. "Als ze van school maar een pen hadden meegenomen, moesten ze die meteen terugbrengen." En als de vader een van zijn kinderen betrapte op liegen zei hij: "Wie liegt, liegt tegen zichzelf."¹⁷ Tegelijkertijd doen zich veel openbare situaties voor waarbij je niet anders kunt dan liegen en meerwerken aan bedrog.

Toch zien mensen ook lichtpunten. Onderwijsspecialist Skika van Unicef vertolkt een opinie die vaker klinkt in Marokko, namelijk dat de demonstraties van de 20 Februari-jeugd bewijzen dat de onderwijshervormingen hun vruchten hebben afgeworpen. "De jongeren hebben ons verbaasd. Wij dachten dat ze lethargisch waren en niets wilden bereiken. De demonstraties tonen aan dat ze geïnteresseerd zijn in de samenleving. Ze willen verandering! Ze zijn zich bewust van hun rechten."

Skika ziet de protestbeweging als "jonge burgers die in Marokko willen blijven. Het feit dat ze om verandering vragen bewijst dat ze deel uitmaken van de maatschappij. Ze willen niet langer in de Middellandse Zee doodgaan, met een bootje hun kansen beproeven in Europa. Het internet is daarbij een heel interessant medium: het faciliteert de uitwisseling en dialoog, de middelen worden goed gebruikt."

Taal en acculturatie

"Het taalprobleem in Marokko is een politiek probleem", vat Abdellatif Chiadli samen. De erfenis ervan ligt in de koloniale periode. De Fransen marginaliseerden de Arabische moslimcultuur door assimilatie en vervreemding van de bevolking na te streven. Dit beleid werd bekritiseerd door islamitische instanties als de Al-Qarawiyine universiteit en nationalistische leiders, onder hen ook Berbers. Door het gratis onderwijs na de koloniale periode kwamen meer en meer mensen in contact met de Arabische, maar ook met de Franse taal en cultuur. Dit zorgde voor een toename van spanningen en het gevoel zich te moeten aanpassen aan de heersende cultuur. De tegenstelling Frans-westers versus Arabisch-islamitisch is anno 2011 inmiddels aangevuld met de tegenstelling Arabisch - Berbers.

In diverse publicaties wordt aangegeven dat de Marokkaanse samenleving zich in een 'identiteitscrisis' bevindt.¹⁸ De Marokkaanse schrijver Abdellatif Lâabi geeft in een televisie-interview met het Marokkaanse staatstelevisie in 2001 een verfrissende kijk hierop: "De Marokkanen hebben geen identiteitsprobleem. Hun identiteit wordt gekarakteriseerd door een diversiteit van talen en culturen." Het werkelijke probleem is volgens Lâabi het streven om die verschillen te ontkennen.

Ennaji constateert dat de jeugd in toenemende mate te maken krijgt met vervreemding door de kloof die er bestaat tussen moderniteit en traditie. Hij onderscheidt drie houdingen hierin. Ten eerste die van de midden- en hogere klasse die een totale onderdompeling voorstaan in de

¹⁷Zie Riemersma, pag. 130.

¹⁸Zie Monjib, Maati ed., *Islamists versus seculars, confrontations and dialogues in Morocco*, IKV, 2007 en Ennaji.

Westerse cultuur, omdat die als enige model van vooruitgang wordt gezien. Ten tweede die van de lagere middenklasse die voorstander is van een huwelijk tussen de Arabisch-islamitische en de Westerse cultuur en tenslotte die van de stedelijke werkende klasse die voor een totale omarming van Arabisch-islamitische waarden is.

Volgens filosoof en schrijver Abdallah Laroui (1997) zien de jong-conservatieven, die hij fundamentalisten noemt, de Arabisch-islamitische waarden en normen als antwoord op de sociaal-economische problemen van het land. Sociologe Fatima Mernissi constateerde eind jaren tachtig al de mislukking van vooruitgang in de Arabische wereld in het algemeen. De jeugd is ongelukkig omdat ze hun dromen niet kunnen realiseren. Als gevolg hiervan zoeken sommigen hun toevlucht in het moslim fundamentalisme, terwijl anderen het risico nemen van een illegale migratie naar Europa.

Ennaji betreft deze sociologische ontwikkelingen op de onderwijscontext en bestempelt scholen vandaag de dag als het doelwit van islamisten die religieus fundamentalisme verspreiden. "Veel islamitische leraren zijn voorstander van een terugkeer naar de religieuze basis en de Arabisch-islamitische wortels." Deze tegenstrijdige houdingen hebben volgens Ennaji ook hun invloed op de familie, school en verschillende instituties, en zorgen voor gevoelens van ongemak onder de jeugd.

De ideale onderwijscontext is er dan ook een waarin de onderwijzers in staat zijn om het gevoel van gedwongen acculturatie te verminderen door de twee culturen op een eerlijke manier te presenteren, zonder vooroordeel. Voor Ennaji is het ideaal dat 'tolerantie,' 'wederzijdse acceptatie' en 'co-habitatie van traditionele en Westerse waarden' centraal staan in de pedagogische hervormingen.

4. Opvoedingsvraagstukken in familie en gezin

Opvoeding mag dan geen dominant gespreksonderwerp vormen in het publieke debat, het is wel degelijk een onderwerp dat de tongen losmaakt. In dit hoofdstuk ligt de focus op ervaringen uit de dagelijkse praktijk van een aantal deskundigen die direct te maken hebben met opvoeding: een psychotherapeute, sociaal-pedagogisch medewerker, docenten en onderwijskundigen. Ook wordt uit relevante literatuur geciteerd.

De vraag aan de experts was aan te geven welke waarden centraal staan bij de opvoeding in Marokko. Uit de antwoorden komt een aantal thema's naar voren zoals angst en schaamte, wantrouwen en macht, geweld, affectie, afwezigheid van mannen, macht van vrouwen en de ontwikkeling van het kerngezin.

Een belangrijk intercultureel verschil stip ik voorafgaand aan. Het tijdschrift voor *Transculturele Pedagogiek* stelt dat Marokkanen leven in een 'wij'-cultuur, waarin het collectief verantwoordelijk wordt gehouden. In Nederland heerst een 'ik'-cultuur, waarin de individu verantwoordelijk wordt gehouden voor zijn doen en laten. In een ik-cultuur geldt een meer directe manier van communiceren. In een wij-cultuur is een indirecte communicatiestijl gebruikelijk. In deze cultuur wordt er minder op het eigen functioneren gereflecteerd en worden ouders minder snel op hun eigen verantwoordelijkheid gewezen. Bij een overtreding wordt de groep gecorrigeerd en draagt deze de 'schande'. Marokko draagt de kenmerken van een wij-cultuur.

Angst en schaamte

"Angst staat als waarde centraal in het onderwijs en in de opvoeding", legt psychotherapeute Assia Akesbi Msefer uit. "Heb geen angst voor me", zeggen we vaak tegen kinderen om ze gerust te stellen. En met het zinnetje *ghafoe min hasjamoe*, 'heb angst voor de schaamte', wordt kinderen van jongs af aan het respect voor groepsgrenzen en taboes ingeprent."¹⁹

Veel ouders die zelf opgegroeid zijn met de angst voor de schaamte, accepteren de individuele zelfstandigheid van het kind niet, zegt Msefer: "Er bestaat geen vrijheid voor het kind om zich te uiten. Ouders blokkeren de expressie op een negatieve manier. Dat staat haaks op een andere waarde waar in het onderwijs en in het openbare discours op wordt gefocust, namelijk het concept van burgerschap, waarbij je een burger als zelfstandig wezen ziet."

"Marokkanen hanteren een discours van slachtofferschap, het is altijd de schuld van een ander", vervolgt ze. "Een kenmerk dat vaker naar voren komt in schaamteculturen." Veel dialogen die de psychotherapeute hoort tussen ouders en kinderen hebben een 'chantabele' toon. "Ik heb alles gedaan om jouw huwelijk te kunnen betalen. Waarom doe je mij geen plezier? Ik heb krom gelegen om jouw onderwijs te betalen, waarom doe je niet beter je best voor mij?" Ouders praten hun kind onbewust een schuldgevoel aan."

De psychotherapeute signaleert dat deze processen versterkt worden door de sociaal-economische ontwikkelingen in de maatschappij. Vijftien jaar geleden kostten kinderen niet veel. Onderwijs was gratis, alleen bij feesten kregen kinderen nieuwe kleren of een minimum hoeveelheid speelgoed. "Het was al een privilege om jouw kind op school te doen", vult docent sociaalpedagogiek Malike Jghima aan. "Kinderen moesten hun ouders later onderhouden. Kinderen werden voorheen, en op het platteland nu nog steeds, gezien als een hulp in de huishouding."

Doordat het openbare onderwijs een slechte reputatie heeft, is de trend dat ouders hun kinderen op privé-scholen proberen te krijgen. Msefer: "Deze zijn doorgaans duur, maar genieten een betere reputatie, bieden betere mogelijkheden en aansluiting op de arbeidsmarkt. Het gevolg is dat ouders door de hoge onderwijskosten hun kinderen een schuldgevoel opleggen. De derde generatie [na de onafhankelijkheid in 1956 - NZ] kost de ouders geld. Kinderen zijn het bezit van mama en papa. Een onvoorwaardelijke liefde, een onvoorwaardelijke acceptatie van hun keuzes is er niet. Pas na zijn achttiende beseft een kind dat het geen bezit is van zijn ouders, en dat het een eigen leven en eigen rol heeft."

Wantrouwen en macht

Een ander kenmerk van de Marokkaanse opvoeding die Msefer benoemt, is een gebrek aan vertrouwen en aan verantwoordelijkheid. Er bestaat in Marokko geen opvoeding van uitwisseling, keuzes hebben en verantwoordelijkheid nemen. Ouders redeneren vaak: 'Wat hebben we als we onze kinderen niet controleren?'

Als er in gezinnen gebrek aan autoriteit dreigt, wordt er vaak terug gegrepen naar religie, zegt Jghima. "Godsdienst wordt dan als dreigement gebruikt. Autoriteit is bij ons niet geïnternaliseerd."

Over het algemeen vinden ouders het makkelijker om meisjes op te voeden dan jongens. De algemene veronderstelling is, zoals een vader van drie kinderen verwoordt: "Bij jongens is de kans groter dat ze in aanraking komen met drugs en andere foute zaken. Meisjes hebben iets minder vrijheid en zijn meer thuis, waardoor ze minder risico lopen. Met jongens moet je strenger zijn."

Journaliste Greta Riemersma schreef het boek *Het land van zijn vader* over de drie jaar dat ze met haar gezin in Marokko verbleef. Het boek vertelt de familiegeschiedenis van haar Marokkaanse echtgenoot, en biedt een mooie inkijk in het dagelijks leven anno nu. Riemersma schetst de ongeschreven gedragsregels die in grote lijnen nog steeds gelden: Jongens zijn buiten, meisjes blijven veel meer binnen. Als ze klein zijn, spelen ze volop op straat, maar als ze in de puberteit komen, moeten ze op hun gedrag letten. Ze kunnen beter niet meer te veel of helemaal niet met jongens praten en ze mogen niet meer overal naar toe.

Interessant is dat Riemersma toelicht waarom jongens vroeger de straat op werden gestuurd. In de jaren zestig en zeventig waren de gezinnen groot, en werkten moeders zich rot. "Op vaders hoefden ze niet te rekenen, want die waren in het buitenland, en als ze al in Marokko aan het werk waren, zaten ze in hun vrije tijd in een café of ze hingen buiten rond met andere vaders, zeg maar de volwassen vorm van op straat spelen. De dochters hielpen thuis en omdat de zonen dat

meestal niet hoefden, konden die maar beter de straat op, dan waren er even wat minder kinderen over de vloer. En niemand die zich afvroeg wat die jongens ervan vonden – want de straat mag in Marokko gezellig zijn, een vader en een moeder heb je er niet. Aandacht kreeg haar man in zijn jeugd als hij ziek was, en als hij naar bed ging. Soms bracht zijn moeder hem naar bed en kreeg hij een zoen.”²⁰

Geweld

Een terugkerend opvoedthema dat alle geïnterviewden noemen is geweld en lijfstraffen. Ahmed Marcouch beschrijft in zijn autobiografie de waarden die zijn vader heeft mee genomen uit Marokko. “Mijn vader met zijn sofistieke inslag had een zachte kant in zich en kon flink preken. Maar ook onze opvoeding kende de dreiging van lijfstraffen en woede. We kenden prestatiedrang, iets maken van je leven. Dat was er flink in gehamerd.”²¹

In 2005 deden UNICEF Marokko en de Hogeschool voor Psychologie in Casablanca onderzoek naar geweld op school onder bijna 10.000 respondenten (meerderheid kinderen tussen acht en veertien jaar, minderheid van docenten en ouders) in de stad en op het platteland. 87 Procent van de kinderen gaf aan geslagen te worden.²²

Volgens Msefer hangt dit gegeven samen met de manier waarop Marokkanen macht ervaren. “Het is een schending van de kinderrechten, maar docenten zien slaan niet als een vorm van geweld tegen kinderen. De leraren denken: ‘We doen het in het belang van de kinderen. Ik begeleid de kinderen en doe dat wat goed voor ze is.’”

Riemersma deelt deze ervaringen. In 2007 emigreerde het gezin met twee kinderen vanuit Nederland naar Marokko. Na drie jaar keert het gezin terug naar Nederland. Een belangrijke reden om terug te verhuizen is de onvrede over het veelvuldige slaan op de scholen, en de invloed die dit heeft op de kinderen. Riemersma en echtgenoot deden hun kinderen verschillende malen op andere scholen uit onvrede over het gangbare beleid van lijfstraffen.

Zo zweert de eigenaar van een goede privéschool dat er op zijn school niet wordt geslagen. Als Riemersma’s dochter haar schoolboeken vergeet, krijgt ze met een liniaal een klap op haar hand. De leraar zegt achteraf dat het een grapje is. En als de juf van haar zoon de klas te rumoerig vindt, deelt ze haar leerlingen stuk voor stuk slaag uit. Als er een vechtpartijtje op het schoolplein uitbreekt, krijgen de betrokkenen klappen om het af te leren. “Vervolgens vertelt de juf in de klas dat de leerlingen elkaar niet mogen slaan”, aldus Riemersma.

Naast fysiek geweld, is ook geestelijk geweld aan de orde van de dag. Een conclusie die ook uit het Unicef-onderzoek naar voren komt. Riemersma schrijft dat het normaal is dat docenten opmerkingen maken dat een leerling ‘een ontzettende baby is en een luier om moet’, ‘ik gooi je het raam uit’ of ‘ik trek je tanden uit je mond.’ Vaak mogen leerlingen niet naar de wc als ze moeten.²³

²⁰Zie Riemersma, pag. 119.

²¹Zie Marcouch, pag. 116.

²²Unicef, *Violence à l'école*, 2005..

²³Zie Riemersma, pag. 221, 222 en 258.

Volgens Riemersma kweekt het overvloedig slaan een bepaald soort houding. "Als ik hier in de deuropening naar spelende kinderen ga staan kijken, doen ze vaak een beetje betrapt. Ze houden op met stoeien, onderlinge gesprekken gaan plotseling over iets anders. Ze vertonen het gedrag waarvan ze denken dat ik het wenselijk vind. Veel kinderen in Marokko worden beheerst door angst, angst voor slaag. Daarom vertellen de klasgenoten van onze kinderen thuis vaak niet wat ze meemaken. Daarom liegen ze zo opvallend vaak."²⁴ Voor Riemersma en haar man past de opvoedkundige methode bij een land waar de vrijheid aan banden ligt.

Als haar man op een ouderavond het probleem aan de orde stelt, gebeurt er iets verrassends: hij krijgt geen bijval van andere ouders. "Doe met mijn kinderen wat jullie willen," zegt een moeder. "Jullie hebben *carte blanche*. Ik sla zelf ook. Mijn man is vaak niet thuis en dan sta ik er alleen voor met vier kinderen. Wat moet ik anders?"

Intercultureel communicatiedeskundige David Pinto duidt in *Interculturele communicatie, een stap verder* het Arabisch-islamitische opvoedingspatroon. Het bestaat uit veel toegeeflijkheid van de kant van de ouders naar hun kind, gekoppeld aan veel (lijf)straf bij ongewenst gedrag. "Een klein kind wordt in dit opvoedingspatroon meestal vertroeteld, geknuffeld, geprezen en verwend. Op het moment echter dat het kind ongewenst gedrag vertoont, reageren de ouders dermate heftig en boos dat het kind van het ene uiterste in het andere valt. Ouders behandelen het kind op het ene moment als het liefste kind ter wereld en even later als het allerstoutste kind dat maar kan bestaan. Een complicerende factor is bovendien dat hetzelfde gedrag op het ene moment gewenst kan zijn en op een ander moment keihard wordt afgestraft. Dat komt omdat gedrag in sterke mate afgestemd wordt op de situatie, zogenoemd situationeel gedrag." Volgens Pinto heeft dit implicaties voor de affectieve ontwikkeling en gesteldheid van kinderen.²⁵

Affectie

Onderwijskundige Ahmed Ouzzi benadrukt het belang van affectie in de ontwikkeling van kinderen. Hij vindt dat een affectionele opvoeding in Marokko meer nadruk mag krijgen. "Er zijn drie basisvoorwaarden voor een veilige opvoeding. Fysiek, dat het kind goed en gezond eet en een goede hygiëne tot zich neemt. Intellectueel, dat het kind zich geestelijk goed ontwikkelt met behulp van speelgoed en dat hij leert luisteren. De laatste voorwaarde is affectie, en is de belangrijkste. Affectie zorgt voor menselijkheid en voor communicatie met het hart. Kinderen hebben de warmte nodig van hun moeder en in onze moderne samenleving werken veel moeders. Affectie zorgt er voor dat je een mens wordt. Zonder affectie krijg je gehandicapte kinderen."

In veel literatuur wordt een directe link gelegd tussen een harde opvoeding en een gebrek aan affectie. Zo schrijft Marcouch dat in veel Marokkaanse gezinnen [in Nederland – NZ] de jongens van derde generatie gastarbeiders te hard, te liefdeloos worden opgevoed. Ze worden grootgebracht om te overleven en moeten snel volwassen worden, desnoods met harde hand. En: "We zaten niet aan tafel om te praten over gevoelens tijdens de maaltijd, of hoe je dag was of waar je mee bezig bent." Marcouch verwijst naar een Arabisch gezegde: 'Wat je niet hebt, kun je ook niet geven.'²⁶

²⁴Zie Riemersma, pag. 279

²⁵Zie Pinto, pag. 41

²⁶Zie Marcouch, pag. 111 en 118.

Afwezigheid mannen

Riemersma's echtgenoot Saïd legt een verband tussen de vele slaag die hij vroeger heeft gehad en de afwezigheid van zijn vader. Hij vroeg zijn vader waarom hij hem zo vaak heeft geslagen, waarop deze huilend antwoordde: "Alles wat ik wilde was een man van je maken, maar ik wist niet hoe dat moest. Ik heb mijn eigen vader amper meegemaakt'. En hij gaf toe dat hij nooit had moeten slaan. 'Het spijt me,' zei hij."²⁷

Psychotherapeute Msefer ziet binnen gezinnen weinig interactie met vaders. "De vader is vooral een symbool. Ooms, neven, opa, de hele wereld aan rolmodellen loopt bij veel gezinnen door elkaar heen." Msefer haalt het voorbeeld aan van een cliënt, een achttienjarige jongen die depressief was. "De jongen sprak veel over zijn vader in België. De vader kwam met ramadan of vakantie altijd thuis met veel cadeaus, maar de zoon kon niet onder het juk van zijn vader leven. Het was dan meteen oorlog. Bij afwezigheid van de vader kreeg de zoon namelijk de rol van gezinsoudste toebedeeld. Hij was de baas in huis en de baas over zijn zussen. Als zijn vader er was, werd zijn positie in het gezin ineens betwist."

Volgens Msefer vormt het referentiepaar voor kinderen nog steeds de ouders. "Natuurlijk heeft het invloed als een vader afwezig is. Je mag niet generaliseren, en in de psychologie kijken we naar de verschillen van individuen. Je kunt wel stellen dat de afwezigheid van de vader er voor zorgt dat de man moeite heeft zich aan een vrouw te binden."

Ahmed Ouzzi ziet ook dat vaders veelal afwezig zijn in de opvoeding. Hij dicht de vader een essentiële rol toe. "De man is de wet. Moeders moeten geven, zij spelen een affectionele rol. Je ziet vaak dat als vrouwen moeite hebben met opvoeden, dan dreigen ze met regulering als 'wacht maar tot je vader thuis is'. Ouzzi verwijst naar onderzoeken naar rolmodellen voor probleemjongeren uit kinderrijke gezinnen en gezinnen met gescheiden ouders in Bahrein, gehouden rond de eeuwwisseling. "De probleemjongeren werd een foto getoond van een oudere persoon met een jongere. De associaties van de jongeren waren: jongere met docent in plaats van volwassene met kind. Dit geeft aan dat in een Arabisch-islamitische opvoeding de vader veel afwezig is, waardoor kinderen andere referentieparen gewoon gaan vinden."

Msefer legt een verband met de viriliteit, het machoïsme van mannen. "Kinderen leven onder de vleugels van hun moeder en kunnen zich daaruit moeilijk losmaken. Waarom gaan Marokkaanse mannen per se met vier verschillende vrouwen uit? Waarom is er zoveel perversiteit? Waarom kunnen mannen hun seksuele en agressieve impulsen zo moeilijk beheersen? Dat heeft ook te maken met de scheiding van mannen en vrouwen in het openbaar, met het feit dat de vrouw in de samenleving meer wordt ontzegd dan de man, en makkelijker als schuldige wordt aangewezen. Een vrouw moet een sluier dragen om te voorkomen dat de man verleid wordt. Door dergelijke zaken ontstaat er een breuk tussen het interne en het externe, en raken mannen er niet aan gewend een grens te internaliseren."

Macht van vrouwen

De Marokkaanse samenleving wordt doorgaans beschouwd als een patriarchale samenleving, waarbij de man een dominante rol wordt toegedicht. Psychotherapeute Msefer bestempelt Marokko echter zowel als patriarchale en matriarchale cultuur. "Er ligt heel veel macht bij de vrouw. We zitten in een inter-afhankelijkheid. Vrouwen gaan naar de dokter als groep. Als er huwelijksaanzoeken gaande zijn, consulteren de vrouwen links en rechts mensen. De gemeenschap drukt zich uit als groep, de moeder is almachtig. Er is geen plaats voor de vader. Alleen als het kind iets fout doet, dreigt de moeder met: 'Ik zeg het tegen je vader, en die gaat je straffen.'"

Marcouch beschrijft hoe vrouwen er vaak ook doelbewust voor zorgen dat mannen worden onttrokken aan het gezin. "Vaak is er sprake van een schaduwgezin waarin moeder relaties met zoons en dochters onderhoudt die onttrokken worden aan het zicht van de vader. Vader mag heel veel dingen niet weten, kinderen ontwaren zijn slechtheid, en zo ontstaat er een situatie van dictator [in het Arabisch vaak als 'farao' bestempeld - NZ] versus kinderen en moeder. Iedereen is op die manier medeplichtig aan slinksheid en stiekem gedrag. Onbeschoftheid tegen de vrouw, tegen het gezag, de hufteerigheid waarmee de jongens zich uiten is deels ingegeven door hun opvoeding. Als de vader disrespectvol omgaat met moeder of niet respectvol over vrouwen praat, kun je niet verwachten van de zoon dat hij dit wel doet."²⁸

Riemersma's echtgenoot vertelt weer hoe hij buiten vrouwenzaken werd gehouden. "Mijn zussen gingen ook weg, maar ze waren minder op straat dan ik. Als ik binnenkwam, zat mijn moeder met mijn zussen te praten en te lachen. Als ze doorhadden dat ik er was, gingen ze fluisteren. Psss, psss, psss, dat was wat ik hoorde. Ze bespraken vrouwendingen waarvan ik niets mocht weten. Mijn zussen deelden alles met mijn moeder." En hij werd verondersteld alles te delen met zijn vader, maar die was er niet vaak.²⁹

Riemersma laat in haar boek een advocate, gespecialiseerd in familiezaken, aan het woord, die stelt dat er tussen mannen en vrouwen over en weer veel angst is. Zij zegt dat mensen in Marokko in een relatie niet leren echte partners te zijn. Vaak controleren ze elkaars gangen en bestaat er veel jaloezie. Riemersma zelf begrijpt dat als je opgroeit zonder intensief contact met de andere sekse er allerlei vooroordelen kunnen ontstaan, en ze stelt dat die ook nog een leven lang worden versterkt. Een Marokkaanse socioloog vertelt Riemersma:

"De vrouw in Marokko wordt beschouwd als de bron van alle zonde en al het slechte, in tegenstelling tot de man, die op alle terreinen beter en nuttiger is. De vrouw is niets."³⁰

Toch ervaren mannen in de praktijk dat de vrouw de baas is, omdat zij alles op alles zet om niet opzij gezet te worden. De macht van vrouwen en hoe beide seksen elkaar bejegenen worden door verschillende literatuur en respondenten als belangrijke aandachtspunten in de opvoeding benoemd, omdat het hier gaat over (on)bewuste, collectieve waarden en normen.

²⁸Zie Marcouch, pag. 119-120.

²⁹Zie Riemersma, pag. 118.

³⁰Zie Riemersma, pag. 276.

Kerngezin

Door de slechte sociaal-economische situatie in Marokko wordt het steeds gebruikelijker en noodzakelijker dat vrouwen werken. Volgens psychotherapeute Msefer heeft de werkende vrouw veel veranderd in de samenleving. "Bij jonge bemiddelde gezinnen waar de vrouwen werken, zie je dat de kinderen vaak bij de grootouders zijn. De ouders zien hun kinderen in het weekeinde. In vergelijking met vroeger worden de kinderen in materieel en geestelijk opzicht wel beter verzorgd." De laatste twintig jaar ziet Msefer ook de opkomst van het kerngezin. "Dat bestond voorheen niet. Vroeger stond de grootfamilie centraal. Veel inwoners van Casablanca trekken naar de stad toe om werk te vinden en een gezin te stichten. De banden met de familie worden dan minder hecht. Het feit dat steeds meer gezinnen een appartement bewonen, zorgt ook voor een verandering in de manier van samenleven. Vaak zijn stellen ook opgelucht dat ze niet bij de schoonouders hoeven te wonen en een klein appartement voor zichzelf hebben. Ze zijn wars van de sociale controle. Tegelijkertijd neemt het fenomeen 'sleutelkinderen' toe, kinderen die met een sleutel om de nek thuiskomen."

De werkende vrouw zorgt er wel voor dat mannen zich vaker in hun eer aangetast voelen. Sociaalpedagoog Jghima: "Het is nog steeds zo dat de man voor de financiën zorgt, en de vrouw voor het gezin. We hadden laatst een vrouw die aan het Instituut voor Psychologie studeert, en die vertelde dat haar man haar studieboeken had verbrand. Ze hadden ruzie gekregen, de echtgenoot was boos geworden en had haar verweten dat zij in plaats van haar dochters te steunen op school, zelf een studie deed. 'Houd je met je kinderen bezig', hoor je vaak als vaders niet willen dat de moeder zich ergens mee bemoeit."

Vroeger was het ook de standaard dat de man financieel voor het gezin zorgde en de vrouw het geld dat ze verdiende voor zichzelf kon houden. De verandering in het familierecht in 2004 heeft vrouwen een meer gelijkwaardige positie aan mannen gegeven. Zo kunnen vrouwen nu zelf een scheiding aanvragen, terwijl dat voorheen niet mogelijk was. In de wat vooruitstrevende kringen is ook het pleidooi te horen dat bij scheiding de man niet meer automatisch alimentatie moet betalen, maar dat dat afhankelijk gemaakt moet worden van of de vrouw een eigen inkomen heeft.

Opvoedingsvragen

De opvoedingsvragen die ouders in Marokko hebben, zijn grotendeels vergelijkbaar met de Nederlandse opvoedingsvragen. Psychotherapeute Msefer ontvangt veel mensen op consult met generatieconflicten. Daarnaast zijn de eisen van school en de ouders ook vaak tegenstrijdig. "De vader wil doorgaans een zekere onderdanigheid van het kind. Hij wil geen 'nee' horen en klaagt: 'hij luistert niet'. Als het kind niet gehoorzaamt of vragen stelt, botst dat. Hier komt het autonomie-aspect weer terug. Ouders willen nog grotendeels voor hun kinderen bepalen welke kleren ze dragen, wanneer ze moeten gaan slapen en of ze het huiswerk wel hebben gemaakt."

Volgens Msefer worden de kinderen in Marokko niet goed genoeg voorbereid op zelfstandigheid. "In de adolescentie gaat het mis. De jongeren doen in hun puberteit veel ontdekkingen. Ze laten school gemakkelijk versloffen, en dan gaat het mis. Wij als ouders zijn druk en beslissen altijd voor ons kind. De manier waarop wij het ouderschap zien is nogal archaïsch."

Ahmed Ouzzi organiseert ouder-kind-gesprekken en bijeenkomsten voor ouders met opvoedingsvragen. Hij ziet dat bij ouders de behoefte groeit aan informatie over hoe ze goed kunnen opvoeden. Hij verklaart dat zelf doordat we in een informatietijdperk leven waar door televisie en internet veel meer informatie over opvoeden en opvoedproblemen naar buiten wordt gebracht. "Er is vraag naar onder ouders. In de jaren zestig en zeventig waren ouders nog analfabeet, wat weten analfabeten nu van opvoeden? Gaandeweg dat ouders zich steeds meer ontwikkelden, kun je constateren dat ook steeds meer mensen informatie tot zich nemen."

Ouzzi krijgt veel vragen over hoe je met kleuters moet communiceren en over de beste manier om niet te strijden met pubers. De verandering van schoolprestaties is voor ouders ook een bron van zorg: op de lagere school deden kinderen het nog goed, op de middelbare school presteren ze slecht. Ook vragen ouders hoe ze over seksuele ontwikkeling moeten praten.

Ook signaleert Ouzzi dat er ook veel vragen leven van sociologische aard, die weerspiegelen dat mensen ook erg bezig zijn met de veranderende samenleving. Vragen als: 'Mag de vrouw de hand van de man vragen?' Ouzzi: "De eerste vrouw van de profeet heeft hem ten huwelijk gevraagd, dat soort gegevens geeft de mensen houvast. Een socioloog zal er wellicht weer anders tegenaan kijken."

Ouzzi beschrijft waarden als belangrijke wegen voor verandering. "Voorheen gaven ouders waarden door, nu gebeurt dat minder. Dat wil niet zeggen dat er minder behoefte aan is. Waarden veranderen per tijdperk. De islam kent een uitspraak van Ali Ibn Abu Talib, de neef en schoonzoon van profeet Mohammed: 'Ouders moeten hun kinderen opvoeden met waarden die niet van hun tijd zijn.' Iedere generatie heeft zijn eigen ontwikkeling. Als ouder pik je de waarden van je kind niet altijd even snel op. Tegen mijn oudergroepen zeg ik ook altijd: 'Praat, anders kan ik je niet leren kennen. Ga de dialoog aan met jouw kind.'"

School voor Ouders

Ouzzi zelf is van mening dat veel te veel volwassenen te makkelijk een gezin stichten. "Mensen weten niet wat het van ze verlangt om ouder te zijn. Hoe word je vader of moeder? Dat vraagt om een opleiding. Onze maatschappij bereidt de ouders niet goed voor. We huwen bijvoorbeeld om onze problemen op te lossen, maar we lossen er uiteindelijk niets mee op. We draaien dan om het probleem heen. Je moet echt competenties hebben om als ouders te functioneren."

Psychotherapeute Msefer is dezelfde mening toegedaan, en constateert ook een groeiende vraag onder volwassenen naar informatie over hoe je nu een goede ouder kunt zijn. Ze heeft het initiatief genomen om de School voor Ouders op te richten. Msefer licht toe: "Een van de belangrijkste dingen is dat we de ouders en de docenten opvoeden. Daarom zijn we de school begonnen. Een belangrijk onderdeel vormen de cursussen over de ontwikkelingsfasen die kinderen en jongeren doorlopen. Daarnaast worden er veel opvoedingskwesties en -vragen behandeld."

Ouzzi grinnikt: "Voor docenten zijn deze initiatieven ook heel belangrijk. Ze kunnen zich bijscholen op terreinen, waar het hen in de vooropleiding aan heeft ontbroken. Leraar-zijn is een moeilijk beroep."

Een docent moet niet alleen doceren, maar hij is ook psycholoog. Freud zegt: 'Ouder of leraar worden betekent dat je gek bent.' Met de School voor Ouders heeft Msefer een initiatief neergezet waar het Islamic International Educational, Cultural and Scientific Organization (Isesco) al in 2000 voor pleitte in de studie *Parental education in het Islamic world*.³¹

Betrokkenheid bij pedagogisch systeem

Volgens Ouzzi zijn veel scholen nog steeds archaïsch en niet gereed voor onderwijshervormingen. Meryam Skika, van Unicef Marokko, stelt dat een van de obstakels bij verandering in de opvoedingmentaliteit de heersende opvatting is: "Binnen is voor ons, buiten is voor anderen." Oftewel ouders zijn van mening dat zodra hun kind op school zit, het aan de staat is wat daar gebeurt. "Docenten en directie zijn er heilig van overtuigd dat school hun zaak is. Ouders horen er niet bij, kinderen evenmin."

Skika: "Unicef heeft een nieuw concept geïntroduceerd: *l'Ecole d'egalité*, dat de interactie tussen school en omgeving moet stimuleren. Kinderen praten mee over de pedagogische aanpak op hun school, gaan in dialoog. Het levert toegevoegde waarde, want hun houding verandert erdoor. Zo wil Unicef investeren in menselijk kapitaal."

Daarnaast zijn er *Ecoles des Amies des Enfants*, Scholen van Vrienden van Kinderen, opgezet, waar ook leraren worden gevormd. Dat is ook een nieuw concept, zegt Skika. "Een kwaliteitsschool, waar niet alleen materiële zaken tellen, maar ook samenleven, gemeenschapszin, gezondheid, succes op school en de rechten van het kind."

In een kleine kring in de Marokkaanse samenleving al wel de tendens te bespeuren dat ouders steeds nauwer betrokken raken bij de scholen van hun kinderen. Msefer pleit ervoor de school te zien als een contract tussen ouders en school. Msefer: "Je moet aangeven wat het pedagogische systeem is. Op een privé-school leren kinderen niet hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Hun jas, tas hoeven ze niet te dragen en hun eten wordt geserveerd. Scholen moeten ouders attenderen op hun verplichtingen. Breng het discours over zelfstandigheid in de praktijk. Gelukkig zie je dat ouders zich steeds meer realiseren dat ze moeten investeren in hun kinderen en hen het beste willen geven. Zo worden kleuterscholen, *kindergarten*, uitgezocht op pedagogische kwaliteiten, maar ook op criteria als prijs, voertaal Arabisch, Frans of Berbers en reistijd van huis."

Internet en sociale media

Het internet verandert de waarden en normen in de opvoeding. Veel ouders vinden het een vervelend idee dat dochters van zestien of zeventien jaar oud naar een internetcafé gaan. Een taxi-chauffeur zegt: "Ik vond het onprettig dat mijn dochter tussen allerlei vreemden zat. Ik heb een computer aangeschaft en een internetverbinding genomen, zodat ze thuis kan internetten. Het internet verandert de vrijheden van kinderen."

Ouzzi maakt de vergelijking met 1987, toen gewone Marokkanen nog geen recht hadden op een satellietshotel. "Ineens was de televisie er, en ontving ik een kanaal met dans. Dat had ik nog nooit gezien, dat veranderde mijn waarden opeens." De zussen uit Riemersma's schoonfamilie geven ook aan dat de televisie hen veel informatie heeft gegeven. Bijvoorbeeld over de islam. "Door de televisie hebben we ons geloof beter leren kennen. Vroeger wisten we van niets."³²

Een ouder uit Ouzzi's oudergroepen zei dat ze het internet moet leren gebruiken. Ouzzi: "Normaal gesproken leggen ouders aan kinderen uit wat er in de media gebeurt, dat datgene wat ze zien niet doorsnee hoeft te zijn. Nu zijn de rollen omgedraaid, kinderen leggen hun ouders uit wat er gebeurt op het net."

Ouzzi stelt dat we in een *global village* leven, en dat de globalisering met zijn waarden ook intrede doet op school, waar computers staan. "Ouders willen niet dat kinderen alles kunnen zien op het internet. Hoe kunnen we het beeld begrijpen? Het is van belang dat ouders met hun kinderen communiceren. Media-educatie werkt heel goed, zo kunnen kinderen begrijpen dat niet alles wat ze op tv zien werkelijkheid is. Kinderen identificeren zich snel met zaken die ze zien. Er is een mooi gezegde van de beroemde Arabische socioloog Ibn Khaldoun: 'Je moet bij wat je hoort altijd wat twijfel hebben.'"

Msefer ziet dat het internet vooral een netwerk is dat kinderen mobiliseert. "Kinderen sluiten zich op in hun kamer, de deur gaat dicht. Er ontstaat een breuk in het gezin. Tien jaar geleden moest vader zeggen dat de kinderen om acht uur moesten gaan slapen. Nu is er een kamertjescultuur ontstaan, waarbij kinderen zich terugtrekken met hun computer, televisie en mobieltje. Ouders en kinderen kijken niet meer samen naar dezelfde films, er is geen controle over wat het kind tot zich neemt."

Een voordeel is dat ouders over grotere afstand contact kunnen houden met hun kind. Msefer vertelt van een vader die zijn dochter had verboden naar een vriendin te gaan. Zijn dochter was toch gegaan. Ze had gezegd naar een nichtje te gaan. "Via een trackingprogramma met GPS op de Iphone had de vader haar alsnog gevonden."

Skika ziet het internet vooral als een verrijking. "Hoe opener naar de wereld, hoe beter. Ik ben een voorstander van een positief gebruik van Facebook. Scholen kunnen bijvoorbeeld via Facebook uitwisselen met buitenlandse scholen. Dat is een goede zaak. Wel moet je ook zaken duiden voor kinderen. Als jouw kind contact heeft met iemand uit een ander land die heel veel materiële zaken heeft, dan kan jouw kind zich minder waard gaan voelen. Dat moet je voorkomen. Net als het gebruik van internet waarbij mensen worden geronseld voor seksuele exploitatie of terrorisme."

Opvoedverschillen per etnische groep

Meryam Skika zegt dat er wel degelijk regionale verschillen bestaan in de opvoeding in Marokko. "Berbers in Zuid-Marokko zijn doorgaans wat conservatiever. Je zult minder snel een gemengde groep mannen en vrouwen aantreffen. Dat zie je onder Arabieren weer wel eerder. In Zuid-Marokko zijn binnen oude huizen kleine huizen, *duwiriya's*, gebouwd. Die zijn bestemd voor gasten. Het is de mooiste plek in het huis, maar wel een scheiding om de gast op zijn gemak te stellen. Het betekent

ook dat het bezoek niet het recht heeft om in het huis te zijn, want het is geen familie. In Noord-Marokko hebben we alleen een mooi gemeubileerde salon, en hebben gasten recht om te participeren in het gezin.”

Veel Saharanen in de door Marokko bezette Westelijke Sahara, stellen van zichzelf wel dat zij andere waarden en normen hanteren in hun opvoeding. Zo wordt steevast gezegd dat Saharanen nooit geweld zullen gebruiken tegen vrouwen. Daarmee bezoedelt de man de eer van zijn stam.

De Marokkaanse overheid heeft veel moeite gedaan een eenheid te creëren in het etnisch diverse land. Pas de laatste jaren is er wat meer ruimte voor etnische verschillen. Het Berbers is vanuit de strijd voor gelijke rechten ingevoerd als taal op de lagere scholen. De tijd zal leren of kinderen hiermee uit de voeten kunnen en voldoende aansluiting zullen vinden bij de rest van de Marokkaanse samenleving.

5. Conclusie

Marokko is een centraal bestuurd land dat een aantal wezenlijke tegenstellingen kent op het gebied van taal, etniciteit en politiek denken. Wat betreft opvoeden gaat er veel aandacht uit naar onderwijshervormingen. De inzet van deze hervormingen is een op moderne pedagogische inzichten gebaseerd systeem van competentiegericht leren in te voeren.

Hoewel het onderwijs nieuwe stijl bedoeld is om de aansluiting tussen onderwijs en samenleving te verbeteren, is er nog steeds sprake van een grote afstand tussen de onderwijskundige doelen en de onderwijs- en opvoedpraktijken van leraren en ouders. Zeker op het platteland wordt de traditionele opvoeding, waarin angst en schaamte een belangrijke rol spelen en lijfstraffen niet worden geschuwd, nog volop geïmplementeerd.

Er is in Marokko weinig aandacht voor de pedagogie als wetenschap. Opvoedkundig onderzoek dat wordt uitgevoerd, wordt vaak vanuit een particuliere setting geïnitieerd door docenten en studenten. Pedagogen zien voor zich zelf een belangrijke taak in het ondersteunen van ouders bij het leren van meer democratische en op de ontwikkeling van het kind gerichte opvoedmethodes. Met name bij de groeiende stedelijke middenklasse, waar de traditionele familie- en gezinsstructuren steeds meer worden losgelaten, is een enorme behoefte aan informatie over opvoeden en over de ontwikkeling van kinderen waar te nemen. Hier en daar ontstaan initiatieven om ouders bij het opvoeden te ondersteunen.

Meisjes lijken het in het huidige Marokko beter te doen dan jongens die hun traditionele rol zien verdwijnen, zonder dat er een nieuwe voor in de plaats komt en die erg te lijden hebben onder de hoge jeugdwerkloosheid. Onder bepaalde groepen in de steden wint de wens om terug te keren naar oorspronkelijk Arabische en Islamitische waarden terrein. Deze tendens heeft gevolgen voor de opvoeding, met name van meisjes.

Tegelijkertijd dragen de "Arabische lente" en de invloed van televisie en sociale media er in hoog tempo toe bij dat bestaande taboes doorbroken worden en onderwerpen als seksualiteit en corruptie bespreekbaar worden.

De stelling van een aantal deskundigen dat er eerst aan sociale rechten en democratie gewerkt moet worden, voordat er over opvoeden kan worden gesproken, lijkt door de actuele ontwikkelingen te worden gelogenstraft. Het gesprek over opvoeden wordt, zeker in de steden, door ouders als zeer noodzakelijk gevoeld.

Literatuur

Artikelen

Diyen, Hayat, *'Reform of secondary education in Morocco. Challenges and prospects'* In: Prospects, quarterly review of comparative education, vol. XXXIV, no. 2, June 2004.

Eickelman, D., *'Madrasas in Morocco: their vanishing public role'*, in: Hefner, Robert and Zaman, Mohamad Qasim, *Schooling Islam, culture and politics of modern muslim education*, 2007.

Ezzaki, Abdelkader, *'Formal schooling in Morocco: the hopes and challenges of the current educational reform'*, in: Brock, Colin and Levers, Lila Zia, *Aspects of education in the Middle East and North Africa*, Oxford Studies in comparative education, 2007.

Het Parool, *'De verloren generatie'*, Loes de Fauwe, 26 januari 2005.

Marie Claire, *'Seksuele revolutie in Marokko: Wij willen geen maagd meer zijn'*, juni 2005.

Trouw, *Jongeren niet bang voor de cel*, 29 maart 2011.

Trouw, *'Marokkaanse Nederlanders halfslachtig over protesten'*, 10 mei 2011.

Trouw, *Opvoedtips en trucs om ontsporing te voorkomen*, 2 juli 2011.

Trouw, *'Ouders blijven verantwoordelijk'*, interview Micha de Winter, 23 maart 2011.

Volkskrant, *'Marokkaanse sociologe relativeert de rol van mannen als bewakers van oude tradities. Vrouwen zelf houden hun ondergeschiktheid in stand'*, 29 april 1995.

Boeken

Ennaji, Moha, *Multilingualism, cultural identity and education in Morocco*. Springer, 2005, 252 p..

Monjib, Maati ed., *Islamists versus seculars, confrontations and dialogues in Morocco*, IKV, 2007.

Marcouch, Ahmed, *Mijn Hollandse droom*. Contact, 2010.

Msefer, Assia Akesbi, *Eveil et civisme des enfants*, Eddif, 2007, 327p..

Violence à l'école. Unicef, Rabat: 2005.

The School of Respect. Reform, participation and innovation in Morocco's education system. UNICEF MENA-RO, Learning Series, Vol. 3, 2010.

Stratégie intégrée de prévention et de lutte contre la violence à l'égard des enfants scolarisés, Ministère de l'Éducation Nationale de l'Enseignement Supérieur de la Formation des Cadres et de la Recherche Scientifique, 2007.

Riemersma, Greta, *Het land van zijn vader.* Podium, 2011.

Tijdschriften

Transculturele pedagogiek tijdschrift, '*Cultuur en migratie*', Philip Hermans, 1995.

Sciences de l'éducation. Revue Marocaine Spécialisée. Numéro 45 en 47, Octobre 2010 en Mars 2011.

Websites

CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mo.html>, 15 juli 2011.

Dispartités d'accès à une éducation de base de qualité, Observatoire National du Développement Humain, 2010: http://www.ondh.ma/PDF/Access_education.pdf.

Factbox - Details of Moroccan king's reform plan, Souhail Karam, Reuters, 21 juni 2011

Hervormingsprogramma Onderwijs 2007-2012: Programma d'Urgence: www.men.gov.ma.

International Human Development Indicators rapport UNDP: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/MAR.html>, 15 juli 2011.

Moroccan women discuss their evolving role in society, VJ Movement/ Common Ground, 3 mei 2011.

Parental education in the Islamic world, Islamic International Educational, Cultural and Scientific Organization (Isesco), 2000: <http://www.isesco.org.ma/english/publications/Parental/parental.php>.

Programma's van ministerie van sociale ontwikkeling van de familie: www.social.gov.ma/fr.

Reforming Arab police, Common Ground, 28 juni 2011.

Nationaal Charter, Ministerie van Onderwijs, (Hoger Onderwijs, Kadervorming en Wetenschappelijk Onderzoek) in Arabisch, Frans en Engels (beknopt), <http://portail.men.gov.ma/default.aspx>. Voor Engels: http://portail.men.gov.ma/sites/fr/English/Lists/Pages/charter_page.aspx

Programma van het nationaal symposium van het Haute Conseil de l'Education, 2007,
http://www.cse.ma/colloques/presentation_fr.cfm.

Opvoeding en ontsparing, Worden Marokkaanse kinderen anders opgevoed dan Nederlandse?, Jet van
Rijswijk, Grenzeloos, 4 februari 2006: <http://www.grenzeloos.org/artikel/viewartikel.php/id/841.html>.

Q&A: Morocco's referendum on reform, BBC, 29 juni 2011:
www.bbc.co.uk/news/world-africa-13964550.

The Moroccan regime is corrupt and incapable of reform. Interview with Aboubakr Jamaï. Qantara.de,
8 april 2011.

Meisjes zijn de toekomst

Opvoeden in Turkije

Inleiding

Het uitvoeren van een verkenning naar opvoeden in het Turkije van nu, was voor mij een uitdaging. Recentelijk heb ik onderzoek gedaan naar opvoeden in Turkse en Marokkaanse gezinnen in Nederland. Daarbij kwam ik natuurlijk allerlei opvoedingsstijlen tegen die mij deden denken aan mijn eigen opvoeding in Turkije. Ik kwam ook de nodige problemen tegen die te maken hebben met het leven van migranten, de grote verschillen die er binnen migrantenfamilies groeien tussen ouders en kinderen, en de communicatieproblemen tussen ouders en Nederlandse instellingen. Maar hoe wordt er nu eigenlijk gedacht over opvoeden in Turkije? Wat zijn daar trends en ontwikkelingen en wat vindt men belangrijk als het om opvoeden gaat?

Mijn verkenning heeft bestaan uit het verzamelen en raadplegen van Turkse literatuur over opvoeden en het voeren van een aantal gesprekken met deskundigen. Het was bijzonder om te ervaren hoe welkom ik was en hoe groot hun betrokkenheid bij het onderwerp opvoeden is. Vanwege het korte tijdsbestek waarin hij is uitgevoerd is deze verkenning zeker geen wetenschappelijke studie te noemen. Meer een impressie van de stand van zaken in het Turkse gesprek over opvoeden. En dan nog, Turkije is groot. Er gebeurt veel wat zich niet direct manifesteert in het publieke of wetenschappelijke debat. Toch heb ik het idee dat wij hiermee een aantal interessante ontwikkelingen op het spoor zijn gekomen, die uitnodigen tot verdere verdieping.

Verzamelen materiaal

Het verzamelen van materiaal heeft als volgt plaatsgevonden: Via internet en mijn netwerken ben ik op zoek gegaan naar deskundigen op het gebied van opvoeding in Turkije. Dit heeft geleid tot een lijst met informanten die ik telefonisch en per email benaderd heb met een verzoek om informatie. Dit leidde weer tot namen van andere experts. Op basis van dit overzicht heb ik een definitieve lijst van mensen vastgesteld, met wie ik een afspraak heb gemaakt voor een interview. Er is gesproken met:

1. Dr. G. Çamur-Duyan, Cultureel Antropoloog aan de universiteit van Kirikkale
2. S. Kahyaoğlu, Manager, verbonden aan de ACEV (Stichting Moeder Kind Educatie) te Istanbul)
3. Prof. Dr. B. Menemencioğlu, Cultureel Antropoloog en verbonden aan de Universiteit van Ankara
4. S. Ölgen, lerares bij basisschool "Özel Şişli Terakki İlköğretim Okulu" in Istanbul
5. Dr. M. Şen, ontwikkelingspedagoog verbonden aan de Universiteit van Ankara
6. Drs. C. Sönmez, Ontwikkelingspsycholoog te Istanbul
7. N. Sucuka Çorapçı, begeleider vroegschoolse educatie en verbonden aan de ACEV (Stichting Moeder Kind Educatie) te Istanbul

Ter voorbereiding van de interviews heb ik een aantal vragen gemaild en de algemene vragenlijst telefonisch met hen doorgesproken. G. Çamur-Duyan en C. Sönmez hebben voor deze verkenning een korte literatuurstudie uitgevoerd.

De gesprekken met de deskundigen zelf hebben plaatsgevonden op de plek van hun voorkeur: bij universiteiten, bij instellingen, of op een rustige locatie zoals een restaurant of bij hen thuis. De voertaal van de gesprekken was Turks. Een aantal Turkse studenten heeft in bibliotheken en boekhandels nog gespeurd naar aanvullende literatuur en heeft samenvattingen van de belangrijkste werken gemaakt.

Belangrijke ontwikkelingen

Wanneer we de uitkomsten van deze verkenning overzien dan zijn er een paar ontwikkelingen die in het oog springen:

Turkije is een land met veel interne migratie. Mensen trekken van het platteland naar de stad in de verwachting daar een beter bestaan op te kunnen bouwen. De gezinnen die zich nieuw in de stad vestigen maken eigenlijk een zelfde acculturatieproces door als migranten die naar het buitenland trekken. Dit heeft een directe weerslag op de opvoeding.

Waar vroeger alle kaarten op de jongens werden gezet, lijkt iedereen, seculier of religieus zich wat betreft opvoeding en vooral onderwijs, nu te focussen op de meisjes. Zij worden veel meer dan vroeger gezien als de sleutel tot de toekomst.

Turkse pedagogen vervullen een andere rol dan Nederlandse pedagogen. Zij zien het als hun opdracht om de gewone mensen te leren hoe je moet opvoeden en zijn actief bij het ontwikkelen van programma's voor opvoedingsondersteuning. Mede door de snelle veranderingen die Turkije doormaakt is er een groeiende behoefte aan informatie en gesprek over opvoeden. Op de televisie en in tijdschriften wordt een levendig debat gevoerd over wat een goede opvoeding is en hoe je je als ouders kunt opstellen in veranderende tijden. In de volgende hoofdstukken worden deze bevindingen verder onderbouwd.

Indeling van het rapport

Dit rapport volgt de hoofdvragen van de verkenning zoals die in de Inleiding zijn beschreven, zij het in een andere volgorde. In een land dat een proces van verandering doormaakt moeten waarden met betrekking tot gezin en opvoeding in verschillende contexten worden begrepen. Dit rapport begint daarom met een korte achtergrondschets van Turkije, waarin aandacht besteed wordt aan de bevolkingssamenstelling, migratiebewegingen, verstedelijking en dergelijke (Hoofdstuk 1).

Hoofdstuk 2 gaat in op de stand van zaken in de theorievorming over opvoeden in Turkije en geeft een beschrijving van onderzoek naar opvoedingssituaties en opvoedingsstijlen.

Hoofdstuk 3 focust op de stand van zaken in het publieke debat en de rol van de overheid, het particulier initiatief en de media in het gesprek over opvoeden. In het laatste hoofdstuk worden enkele conclusies getrokken.

Ibrahim Yerden, in samenwerking met **dr. G. Çamur-Duyan** en **dr. C. Sönmez**

Haarlem, oktober 2011

1. Algemene gegevens over Turkije

In dit hoofdstuk wordt een beknopt beeld geschetst van enkele demografische en sociale ontwikkelingen in Turkije, die direct of indirect van invloed zijn op de functies en betekenis van het gezin.

Bevolkingssamenstelling, bevolkingsontwikkeling en bevolkings spreiding

Turkije is een seculiere staat met verschillende culturen, talen en godsdiensten. De Republiek Turkije werd opgericht in 1923. Het overgrote deel van de bevolking bestaat uit Turken maar er leven daarnaast verschillende andere etnische groepen in Turkije: Koerden, Armeniërs, Joden, Circassiers, Zigeuners, Lazaren (mensen uit het Zwarte Zee gebied) en Assyriërs. 15-20% van de bevolking bestaat uit Koerden, de andere gemeenschappen hebben een geringere omvang. Van de bevolking is 98 % Moslim. De Moslims in Turkije behoren overwegend tot de Soennitische stroming, maar er is ook een substantiële minderheid die Alevitisch is. De officiële taal van het land is Turks, maar er wordt ook Koerdisch, Ladino, Armeens, Grieks en Laz gesproken (Fişek, Sunar, 2005).

De bevolking in de steden was in 1927 3 miljoen van de 13 miljoen totale bevolking, in 1955 was dit 5 miljoen van de inmiddels tot 21 miljoen gegroeide bevolking, in het jaar 2000 woonde 44 miljoen mensen in de Turkse steden, op een totale bevolking van 68 miljoen. Deze cijfers laten zien dat er binnen Turkije een ingrijpend proces van verstedelijking heeft plaatsgevonden. Bedroeg de stedelijke bevolking in 1955 nog 25% van de totale bevolking in 2000 was dit percentage toegenomen tot 64% en sedertdien is de verstedelijking zeker niet gestopt (Tuik, 2000). Het grootste gedeelte van de huidige stedelijke bevolking is óf zelf in een dorp geboren óf heeft ouders die in een dorp geboren zijn (Sunar, 2002).

Interne migratie

In Turkije vindt dus een voortdurende interne migratie plaats. Migratie en urbanisatie zijn daarmee belangrijke sociale fenomenen geworden, die een grote invloed hebben op het dagelijks leven en het denken van de Turken. Vanaf 1960 is het proces van verstedelijking in een versnelling terecht gekomen. Hierdoor zijn er bij de grote steden uitgebreide sloppenwijken ontstaan. Vanaf 1980 staan onderwerpen als verstedelijking en migratie, regionale onevenwichtigheden en ruimtelijke ordening hoog op de bestuurlijke agenda.

Veranderende sociale verhoudingen

Omdat het proces van verstedelijking van vrij recente datum is, heeft een groot deel van de Turkse bevolking nog tamelijk traditionele opvattingen over zaken als gezin, familie en opvoeding en kent een patriarchale grondhouding. Daarmee wordt gedoeld op zaken als de mannelijke autoriteit in huis, normen met betrekking tot eer, de hiërarchie binnen families, die leeftijd en geslachtsgebonden is, en de overtuiging dat de vrouw verantwoordelijk is voor het huishouden.

Het intensieve urbanisatieproces leidt tot nieuwe sociale verhoudingen. Door migratie naar de sloppenwijken ontstaat een nieuwe categorie gezinnen, die noch een plattelands cultuur, noch een stedelijke cultuur praktiseert. Deze gezinnen verkeren wat betreft het opvoeden in een soort niemandsland. Daarnaast zijn er de van oudsher stedelijke families, de gezinnen die de omschakeling naar de stedelijke levensstijl al wel hebben gemaakt en de traditionele gezinnen op het platteland.

2. Onderzoek naar familie en opvoeding in Turkije

Een kind is geen koelkast

Volgens de ontwikkelingspedagoog Müge Şen worden in Turkije weinig eigen theorieën en begrippen over opvoeden gehanteerd. De begrippen en theorieën die gebruikt worden aan de universiteiten zijn universeel en bekend over de hele wereld. Experts zien het vooral als hun taak om "ouders op te voeden" om problemen in de opvoeding te voorkomen. Şen maakt de vergelijking met het kopen van een huis, een tv of een koelkast: "Dan lezen ze wel altijd de gebruiksaanwijzingen, maar niemand staat erbij stil dat voor het opvoeden van een kind ook bepaalde informatie nodig is." Dat komt volgens haar, omdat het in Turkije weinig geaccepteerd wordt dat kinderen een eigen unieke ontwikkeling doormaken.

Zoals mijn ouders het deden...

Ter illustratie haalt ze een onderzoek aan dat is uitgevoerd onder docenten aan Turkse universiteiten. Onderzocht werd hoe zij hun kinderen opvoeden en waar zij zich daarbij op baseerden. Er werd vooral gekeken hoe zij informatie over opvoeden, waar zij toegang toe hadden en die ze soms zelf doceerden, toepasten. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de docenten dat wat zij zelf van hun ouders geleerd hebben, meer op hun kinderen overdragen (intergenerationele overdracht van waarden, normen en gebruiken), dan de moderne pedagogische inzichten waarmee ze via de universiteit in aanraking zijn gekomen.

Şen concludeert: "Eigenlijk is hun manier van opvoeden dus hetzelfde als die van mensen die alleen lager onderwijs hebben gevolgd. Er wordt gezegd; hoe mijn ouders met mij zijn omgegaan zo zal ik met mijn kinderen omgaan. Dit geldt op alle vlakken of het nou gaat om discipline bijbrengen, verantwoordelijkheid leren, ruzies oplossen: op elk vlak van de opvoeding klampt men zich vast aan wat men gehoord of gezien heeft van de eigen ouders." Hoewel dus ook universitaire docenten zich baseren op de eigen opvoeding, ziet Şen in het lagere opleidingsniveau van ouders in Turkije toch een extra belemmering. "Deze ouders kunnen niet aan informatie komen over de opvoedkundige theorieën en begrippen die binnen de wetenschap worden gehanteerd. Omgekeerd is het vanwege het opleidingsniveau van de ouders vaak ook moeilijk om bij hen wetenschappelijk verantwoorde informatie te verwerven."

Psychologische en economische waarde

Een van de uitgebreidste onderzoeken over opvoedkunde in Turkije is van Cigdem Kağıtçıbaşı. Zij heeft onderzocht waarom ouders beslissen om kinderen te krijgen en welke normen en waarden ze aan hun kinderen meegeven. Toen dit onderzoek in 1980 werd uitgevoerd was de hoofdconclusie dat het kind zowel een psychologische waarde als een economische waarde had. De psychologische waarde lag in de wens om de continuïteit van de familie te waarborgen en de eigen waarden en normen door te geven aan een volgende generatie. De economische waarde had te maken met de zorg voor de ouders. Kinderen werden als een soort ouderdomsgarantie gezien.

In het jaar 2000 is dit onderzoek opnieuw gedaan om te kijken of er sedert 1980 veranderingen hebben plaatsgevonden. Over het geheel leidde dit hernieuwde onderzoek tot dezelfde conclusies. Het bleek dat de mensen nog steeds dezelfde ideeën hadden over de waarde van kinderen en de waarden waarmee ze willen opvoeden.

Toch constateert Kağıtçıbaşı (1996) dat in landen die een industrialisatieproces en een economische ontwikkeling doormaken, de economische waarde van het kind omlaag gaat en dat de emotionele waarde van het kind toe neemt. Op het platteland wordt van het kind verwacht dat hij door te werken of op te passen op zijn of haar jongere broertjes zusjes, en door zorg te dragen voor de ouderen, een bijdrage levert.

In de steden zien we daarentegen, zelfs in de families waar het opleidingsniveau niet zeer hoog is, dat het kind meer een emotionele waarde heeft. Sunar bevestigt dit beeld en stelt dat families die in steden wonen hun kinderen meer emotionele waarde toeschrijven en makkelijker het beeld kunnen loslaten dat de kinderen per se voor hun ouders moeten zorgen. Deze ouders hebben meestal ook geen voorkeur voor het geslacht (Fişek, Sunar, 2005). Deze verandering zet zich in de volgende generaties voort, aldus Sunar.

Onderzoek naar opvoeden in familie en gezin

Hoewel de eigen theorievorming over opvoeden in Turkije beperkt is, zijn er in de afgelopen jaren wel de nodige studies verricht naar de manier waarop de opvoeding in Turkse families en gezinnen plaatsvindt. Daarbij vormen de interne migratie, sociaal economische verschillen en verschillen in de positie van meisjes en vrouwen steeds terugkerende invalshoeken.

Opvoeding op het platteland

Het traditionele Turkse gezin dat op het platteland leeft heeft als profiel: Sterke sociale bindingen, waarbij de ouders, en vooral de vader, de autoriteit zijn die het kind moet gehoorzamen. De eigen behoeften van het kind zijn minder belangrijk dan de behoeften van de familie. De meest voorkomende gevoelens zijn: trouw en verbondenheid met de familie, harmonie binnen de familie, dankbaar zijn voor wat er is en gevoel van nabijheid. Individuele prestatiedoelen komen niet op de eerste plaats. In deze gezinnen moet de jongen als hij trouwt dicht bij zijn familie wonen zodat hij zijn familie (ouders) nog kan ondersteunen. Het meisje zal dus haar schoonfamilie steunen. Hierdoor hebben veel ouders bij voorkeur een jongen.

In de meer traditionele gezinnen en families is volgens diverse onderzoekers geen sprake van een consequente toepassing van disciplinaire maatregelen. Het allerbelangrijkste dat families van de kinderen verwachten is gehoorzaamheid.

Om dit af te dwingen is er soms sprake van geweld en wordt er gebruik gemaakt van beschuldigen, het aankweken van schaamtegevoelens en het bang maken door verwijzing naar bovennatuurlijke machten. Families in dit soort plattelandstreken geloven dat kinderen de traditionele regels op jonge leeftijd moeten leren (Nacak, Yağmurlu, Durgel, Van de Vijver, 2011).

Binnen de traditionele Turkse samenleving is er in het algemeen sprake van een sterke controle op het gedrag van meisjes. De rollen en taken waartoe zij worden opgevoed bieden weinig ruimte om zich te ontplooien. De vaste rolpatronen worden vaak van moeder op dochter doorgegeven, maar ook mannen kunnen meewerken aan deze sociale controle. Hierdoor kan deze, volgens onderzoeker Çamur-Duyan, zijn functie verliezen en ongezond worden (Çamur-Duyan, 2000).

Straffen zonder uitleg

Van oudsher is straffen de meest voorkomende opvoedkundige handeling in Turkije. Het komt in de traditionele gezinnen zelden voor dat ouders toelichtingen of verklaringen geven voor hun opvoedkundige handelingen. Ze leggen - wat vaak bij collectivistische culturen wordt gezien (Triandis, 1994) - vooral nadruk op gehoorzaamheid en willen zeggenschap hebben in de keuzes, interesses en vrienden van hun kind. Dit wordt ook wel de "autoritaire" ouderschapstijl genoemd (Taylor, Oskay 1995).

Vooraf kernegezinnen

Hoewel er van oudsher een traditie van grootfamilies bestaat, waarbij meerdere generaties in één huis wonen, wijst recent onderzoek uit dat het merendeel van de Turken tegenwoordig in een kerngezin leeft. Volgens onderzoek uit 2006 bestaat 6% van de huishoudens uit één persoon, 80,7 % uit kerngezinnen, en 13 % uit grote gezinnen. Dit wil overigens niet zeggen dat de invloed van de grootfamilies helemaal is verdwenen. Vaak zien we dat gezinnen, na een paar jaar, de formatie van een "tijdelijk grootfamilie" aannemen, zeker wanneer men in de buurt van de familie van de jongen woont (Timur, 1972). Zelfs in de steden wonen familieleden vaak dicht bij elkaar (in de zelfde straat of zelfs in dezelfde flat) en is er serieus contact en wordt er onderlinge hulp geboden (Fişek en Sunar 2005 en 8.BYKP, Bijzonder Specialistische Familie Commissie Verslag, 2001).

Opvoeding in de stad

De wijze van opvoeden verandert wanneer mensen in de stad gaan wonen, zeker als het opleidingsniveau van de ouders toeneemt. Alle Turkse moeders bieden, ongeacht hun opleidingsniveau of de plek waar ze wonen, emotionele nabijheid, tederheid en warmte. In de steden wordt echter minder belang gehecht aan gehoorzaamheid, het aanleren van de traditionele regels en straffen en meer aan individueel succes van het kind. (Nacak, Yağmurlu, Durgel, Van de Vijver, 2011; Sunar, 2002). Ook wordt fysieke straf veel minder gebruikt. Hiervoor in de plaats komen afkeuring, logische verklaringen en belonen. Toch wordt er bij deze families in de stad maar zelden een duidelijke en logische uitleg gegeven aan regels.

In een studie naar opvoeden door drie generaties stedelijke middenklasse gezinnen, wordt weinig verschil gevonden in opvoedingspraktijken tussen de generaties, in die zin dat alle drie de generaties een steunende en flexibele houding in de opvoeding hebben, waarin het individu eerst zelf moet proberen om zijn problemen op te lossen (Sunar, 2002). Bij de jongere generaties treedt wel een verschuiving op naar een meer op individuele keuzes gerichte opvoeding, waarbij de prestaties en de inspanning die het kind toont om te presteren, onafhankelijk van anderen te kunnen beslissen, vragen te stellen, te denken, nieuwsgierig te zijn, te fantaseren en praten over zijn problemen belangrijk worden gevonden.

In 2009 is een studie in Istanbul gedaan naar de opvoeddoelen van dertien afgestudeerde hoog opgeleide moeders en twintig moeders met maximaal zes jaar school. Volgens dit onderzoek is het grootste verschil tussen hoog en lager opgeleide moeders dat bij de hoger opgeleide moeders 23% het belangrijk vindt dat hun kinderen vrede met zichzelf hebben, zelfvertrouwen, geduldige, vredige en gezellige personen worden en bij de lager opgeleide moeders, 13%. (Yağmurlu, Citlak, Dost, Leyendecker, 2009).

Gezinstypen

Samenvattend kunnen er volgens Gökçe (1996) in Turkije drie basis gezinstypen worden benoemd:

Groot gezinnen, die leven op het platteland. Zij voorzien in het levensonderhoud door landbouw, kennen sterke banden van verwantschap. De familienaam heeft veel belang en het zijn grotendeels de mannen die de beslissingen nemen. De (meestal oudere) mannen, zijn de verantwoordelijken voor het gezin en het leven volgens de tradities.

Kerngezinnen, die voornamelijk in een stedelijk gebied wonen. Zij kennen een beperkt aantal familieleden en werken in de industrie, de handel of dienstensector. Bij hen zijn de verwantschapsbanden relatief zwak. In deze gezinnen worden alle leden bij de besluitvorming betrokken. Dit type gezin vervreemdt zich steeds meer van de traditionele levenswijze.

Overgangsgezinnen, die de waarden en normen van de grootfamilie hanteren, maar zich in hun verwachtingen en hoop vereenzelvigen met het kerngezin. Hoewel zij als kerngezin apart wonen, vormen zij vaak sociaal en economisch gezien nog altijd een eenheid met de grootfamilie, waarvan zij alleen ruimtelijk zijn gescheiden.

Sociaal-economische verschillen

In Turkije is er sprake van aanzienlijke sociaal economische verschillen. Daarbij gaat het niet alleen om de verschillen tussen stad en platteland, maar ook over inkomen en opleiding. Volgens onderzoek van Eksi vinden ouders met een hogere opleiding het belangrijk dat hun kind zelfstandig wordt, eigen keuzes maakt en verantwoordelijkheid leert dragen (Eksi, 1990). Gezinnen met een lager sociaal economisch niveau worden zich tegenwoordig echter steeds meer bewust van hun situatie. Ze hebben gemakkelijker toegang tot allerlei sociale voorzieningen en tot allerlei soorten van informatie. Bovendien zien we een grote verandering in de positie van de vrouw. Doordat zij zichtbaarder en zelfbewuster is geworden, ontwikkelen ook de gezinnen met een lagere sociaal-economische status zich steeds nadrukkelijker.

Meisjes en vrouwen

Turks, is volgens Sönmez een taal die leeftijds- en geslachtsverschillen benadrukt. In het dagelijkse leven worden jongens en meisjes niet zo zeer met hun naam geroepen maar met "mijn zoon", "mijn dochter". Hiermee wordt ook meteen het geslacht benadrukt. Hetzelfde geldt voor de jongere kinderen in het gezin, die door de oudere kinderen met broer: *abi* of zus: *abla* worden aangespro-

ken. Ook oudere familieleden worden aangesproken, op basis van leeftijd en geslachtsverschillen (oom: *amca*, tante: *teyze* enzovoorts).

Zoals eerder al ter sprake is gekomen, is het geslacht van het kind op het platteland van belang in verband met de bijdrage aan de gezinshuishouding. Omdat er vanuit gegaan wordt dat het meisje zal trouwen en zal weggaan, wordt er in tegenstelling tot de jongens, weinig aandacht besteed aan haar schoolopleiding.

Een sociaal patroon dat van grote invloed is op met name de opvoeding van meisjes, zeker op het platteland, maar in mindere mate ook in de steden, is het roddelmechanisme. De sociale omgeving fungeert hierbij als een soort controlesysteem voor gezinnen. Binnen Turkse gezinnen is de dochter de drager van de gezinseer. Dus als een meisje zich niet gedraagt volgens de regels van de gemeenschap waar het gezin leeft, kan dit ervoor zorgen dat het gezin geïsoleerd raakt. De moeder is de persoon die direct verantwoordelijk is voor de opvoeding en het gedrag van de dochter. Dit brengt een grote druk op haar met zich mee, waarbij ze vaak klem komt te zitten tussen de wensen en verlangens van de dochter en de druk van de sociale omgeving (vaak verwoord door de vader).

In de middenklasse-gezinnen in de steden ligt dit anders: Vaak hoor je: "het maakt niet uit of het een meisje of een jongen is, als ze maar gezond zijn". Stedelijke families vinden ook het onderwijs voor meisjes en jongens allebei even belangrijk.

Behalve dat de moeder moet toezien op de eer van haar dochters(s), vervult ze ook een conflictvoorkomende en bemiddelende rol tussen vader en zoon (Kiray (1979)).

Uit alles blijkt dat de vrouw een belangrijke plaats inneemt als het gaat om opvoeding binnen het gezin. Door haar verzorgende rol is de emotionele band tussen moeder en kind sterker dan die met de vader. Voor kinderen is het daardoor vaak gemakkelijker om discussies te voeren met de moeder. Deze discussies zijn niet alleen belangrijk voor de ontwikkeling van het kind tot een emotioneel zelfstandig wezen, ze dragen er ook aan bij dat de emotionele band tussen moeder en kind nog meer versterkt wordt (Hortcasu 2003).

Geen wonder dus dat 50% van de studenten aan het middelbaar onderwijs volgens onderzoek van Gökçe uit 1984, contact zoekt met hun moeder om problemen op te lossen. Op de vraag wie de persoon is met wie ze het meeste praten, waar ze het meest plezier aan hebben en wie het dichtst bij hen staat, antwoordt het merendeel van de onderzochte jongeren tussen de 12 en 18 dat dit hun moeder is, of in de tweede plaats, een vriend of vriendin van hetzelfde geslacht. Bij meisjes staat hun zus op de derde plaats, bij jongens de vader. In de leeftijdsfase van 15-17 jaar is de band met het gezin bij jongens minder sterk dan bij meisjes (Hortaçsu, 1989).

Onat constateert dat het vooral de vrouwen zijn die bijdragen aan het ontwikkelen van nieuwe gezinsrelaties en rolpatronen in de stedelijke gebieden. "De echte stedelijke persoon, dus de verstedelijkte persoon, is diegene waarvan de familie in de stad is geboren en die minstens één generatie lang in de stad woont. Omdat de interne migratie in Turkije veelal plaats vindt naar de slop-

penwijken, is er weinig sociale mobiliteit. Mannen blijven daardoor in hun oude rollen "hangen". Het zijn vooral de vrouwen die pogingen doen om maatschappelijk te participeren. Zij maken meer gebruik van de sociale, openbare middelen en diensten (onderwijs, gezondheid, beroepsopleiding, sociale hulp) dan mannen. Daardoor begrijpen zij de wereld van de stedelijke mens beter en zijn zij ook meestal de drijvende kracht achter de toekomst van hun kinderen. Zij willen hen laten studeren of een betaalde baan laten vinden. De migratie heeft vooral dankzij de vrouwen een positieve uitwerking op het gezin.

Een bijkomend effect van de economische ontwikkeling van Turkije en de emancipatie van de vrouwen is, dat steeds meer vrouwen gaan werken. Hierdoor gebeurt het dat de opvoeding (weer) wordt overgelaten aan de oudere leden van de familie die traditionele normen en waarden als het ware herinvoeren. Deze traditionele opvattingen kunnen de ontwikkeling van kinderen tot zelfstandige individuen, nadelig beïnvloeden. Het komt echter ook voor dat grootouders meer begrip hebben voor hun kleinkinderen dan de ouders die zich erg bewust zijn van hun opvoedtaak.

Jonge moeders

In Turkije trouwen sommige meisjes al op zeer jonge leeftijd. In een onderzoek dat in Denizli is gedaan is vastgesteld dat veel adolescenten die op jonge leeftijd trouwen (meisjes, maar ook jongens) vaak voor hun huwelijk mishandeld zijn en huiselijk geweld hebben meegemaakt. Ze zijn vaak laag opgeleid en hebben een zeer laag inkomen. Het gaat daarbij om jongeren, die thuis geen eigen kamer hebben en waarvan de ouders niet tegen puberhuwelijken zijn. Vaak zijn veel leeftijdgenoten in de familie- en kennissen kring ook al gehuwd. Meisjes die in de puberteit of adolescentiefase getrouwd zijn, zijn vaak zwanger (Gökçe en anderen, 2007). Uit een onderzoek dat in Diyarbakir is verricht is gebleken dat de meeste puberzwangerschappen voorkomen bij vrouwen die zelf uit een familie komen met een laag inkomen en veel kinderen (Ozşahin en anderen, 2006). Armoede is dus vaak één van de redenen om als puber te gaan trouwen. In de praktijk blijkt echter dat jongeren die puberhuwelijken aangaan, voor grote problemen komen te staan. Deze problemen hebben te maken én met hun eigen puberteit én met het feit, dat zij binnen een korte tijd moeten wennen aan de huwelijkse staat en de verantwoordelijkheden van het ouderschap.

3. Het publieke debat

Onderzoek naar opvoeden in Turkije lijkt zich vooral te concentreren op de veranderingen binnen de sociale structuren van families en de gevolgen daarvan voor opvoedingsstijlen van ouders. Daarnaast vervullen pedagogen in Turkije een steeds belangrijkere rol in het publieke debat over opvoeden. Zij zien het als hun taak om ouders op te voeden door ze voorlichting en informatie te geven en door ze te wijzen op de consequenties van hun eigen gedrag. De deskundigen zijn niet de enigen die zich bemoeien met het publieke opvoedingsdebat, ook de staat, burgerinitiatieven en de media hebben hierin een rol.

Dit hoofdstuk gaat eerst kort in op de rol van de staat, daarna komt de inhoudelijke boodschap van verschillende deskundigen en de betekenis van een aantal burgerinitiatieven aan de orde. Het besluit met de beschrijving van enkele belangrijke televisieprogramma's.

De rol van de Turkse staat

Uit de gesprekken met verschillende deskundigen (Kahyaoğlu, Sucuka, Ölgün, Sönmez, Şen en Çamur-Duyan) blijkt, dat de Turkse overheid in het gezinsbeleid tot voor kort uitging van traditionele patriarchale familiestructuren. De man was volgens de wetten het hoofd van het gezin en werd als de kostwinner beschouwd. Hij had ook bij bepaalde onderwerpen zeggenschap over zijn vrouw. De vrouw kreeg als zij ging trouwen de achternaam van haar man en mocht bijvoorbeeld niet zelf beslissen of zij gingen werken. Dankzij de inzet van de burgerinitiatieven en vrouwenrechtenorganisaties zijn deze wetten een paar jaar geleden gewijzigd. Volgens deze wijzigingen kan de vrouw als zij wil haar meisjesnaam ook gebruiken nadat ze getrouwd is. Ook wordt eerwraak als misdaad beschouwd en is het niet langer een reden voor strafvermindering. In 1995 heeft Turkije de Beijing Verklaring over vrouwenrechten ondertekend. Vanaf 2002 bepaalt de vrouw zelf of zij wel of niet werkt en heeft zij bij echtscheiding rechten met betrekking tot het opgebouwde bezit.

Het Turkse Ministerie van Onderwijs kent een afdeling voor Volkseducatie. Deze afdeling biedt cursussen over opvoeden voor gezinnen aan. Hetzelfde Ministerie heeft ook een project lopen om een opvoedmodule op te zetten gericht op kinderen tussen 0-18 jaar. Om deze module te ontwikkelen zijn diverse experts bij elkaar gehaald. Vervolgens hebben docenten die gespecialiseerd zijn in psychologische counseling met deze module leren werken. Zij hebben op hun beurt de kennis weer doorgegeven aan hun mede docenten in de steden waar ze werken. Deze leraren geven op verschillende scholen cursussen aan ouders die daarmee een speciaal certificaat kunnen behalen.

Volgens een aantal deskundigen oefent de regering in Turkije in toenemende mate druk uit op de gemeenschap om bepaalde waarden in de opvoeding centraal te stellen. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de boeken die de scholen verplicht zijn te gebruiken. De regering bepaalt voor een belangrijk deel hoe de kinderen worden voorbereid en voorgelicht over bepaalde onderwerpen. Daarbij is sprake van een nationalistische opvatting en van toenemende aandacht voor de Islam. Dit geldt vooral voor de laatste negen jaar.

Op zich is bijna iedereen in Turkije moslim en opgegroeid in een moslimgezin. Vroeger was er, ook al waren de gezinnen misschien niet heel religieus, altijd wel iemand in de omgeving die naar de moskee ging of meedeed aan de ramadan. Men had respect voor elkaars keuzes. Nu lijkt het er op alsof de regering op een indirecte manier druk uitoefent om tot een meer bewuste religieuze opvoeding te komen.

Opvoeden en deskundigen

Zowel door de overheid als door een flink aantal deskundigen wordt het gezin in Turkije gezien als dé bouwsteen van de samenleving, die een belangrijke rol speelt bij de overdracht van waarden, normen en gebruiken van de samenleving. Volgens de definitie van DPT "Bijzondere Commissie Gespecialiseerd in de Turkse Familie Structuur" wordt de familie gevormd door bloedverwantschap, huwelijk en andere juridische vormen van verwantschap. De familie bestaat uit personen in hetzelfde huishouden, waarbinnen de seksuele, psychologische, sociale en economische behoeften van het individu worden geregeld; het is de basiseenheid van waaruit de deelneming aan en afstemming met de samenleving wordt geregeld (Unalan, 1988).

De eerste stap naar socialisatie als individu vindt plaats binnen het gezin. Hierbij krijgt het kind te maken met vele hindernissen en conflicten; dankzij deze interacties zal het zich tegelijk ontwikkelen en volwassen worden. Hierdoor zal het in staat zijn verschillende rollen in de samenleving op een effectieve manier uit te voeren (Bulut, 1983).

Een andere belangrijke functie van het gezin is, dat de familieleden in voortdurend veranderende levensomstandigheden in harmonie kunnen leven. Volgens Çamur-Dyan (2000) is het gezin allereerst een sociaal-culturele eenheid, die verschillende vormen en structuren kan aannemen.

Uit de gesprekken met de experts blijkt dat zij hun studies naar opvoedstijlen binnen gezinnen gebruiken om problemen in families en gezinnen bespreekbaar te maken. Bijzonder is dat de opvoedingsstijlen die in Turkije onderscheiden en bekritiseerd worden, ook vaak door Turkse ouders in Nederland benoemd en ter discussie gesteld worden.

Hieronder volgt een opsomming van de verschillende stijlen die de experts onderscheiden en de effecten die ze hebben op het kind. Duidelijk is dat de deskundigen het meest hechten aan de democratische opvoedstijl.

Beschermende ouders

Een deel van de Turkse ouders is erg beschermend ten opzichte van hun kind. Deze ouders hebben continu de gedachte: "het kind kan het niet, weet het niet, ik moet alles doen om mijn kind te beschermen. Mijn kind mag niet huilen, geen honger hebben, niet zweten, absoluut niet ziek worden". Een goede verzorging is zeer belangrijk voor deze groep ouders, daarbij houden zij onvoldoende rekening met de ontwikkelingsfasen van het kind en gebeurt het dat er ouders zijn die hun kind van 5 of 6 jaar komen inschrijven op de basisschool en dat het kind dan nog een luier om heeft. Ouders zien niet in dat het feit dat het kind op latere schoolleeftijd nog niet zindelijk is door henzelf komt.

Toegeeflijke ouders

Er zijn ook ouders die te toegeeflijk zijn tegenover hun kinderen. Kinderen worden op een overdreven manier beschermd tegenover externe prikkels. Duidelijk is wel dat bescherming en het weerbaar maken van de kinderen allebei bij opvoeden horen. Zodra het overdreven wordt, gaat het fout. Bij te toegeeflijke ouders draait alles om het kind: als het kind kan praten wordt alles wat het kind zegt, gedaan. Het kind is het centrum van hun bestaan. Deze groep ouders stellen geen grenzen.

Grenzeloze opvoeding

Volgens de deskundigen zijn er Turkse kinderen die zonder duidelijke regels en grenzen worden opgevoed. Bij alles wat het kind doet, ook als het fout is, wordt geapplaudisseerd door de ouders. Zodra het kind dan naar de peuterspeelzaal komt, ziet het kind dat de leraren niet zo tolerant zijn als de ouders. Er zijn regels waar het kind zich aan moet houden, maar omdat het kind dat niet gewend is, wil het er niet heen. Dan komen de ouders naar school met de vraag of hun kind een schoolfobie heeft of ze denken dat de school iets met de kinderen doet waardoor het kind niet naar school wil. De ouders zien niet in dat zij zelf dit gedrag hebben gecreëerd.

Autoritaire opvoeding

Andere Turkse ouders zijn juist autoritair. Bij deze ouders heeft het kind nergens inspraak, alles gebeurt zoals de ouders het willen. Ook dit heeft nadelige gevolgen. Op de basisscholen werken kinderen in groepjes aan projecten. Als een kind thuis vertelt dat het met klasgenootjes bij een ander kind thuiskomt om aan het project te werken is de reactie van de ouders meestal: wie zijn die vriendjes? Laat ze eerst hier komen kennismaken en dan kijken we wel of jij mag gaan. Omdat veel ouders op deze manier reageren, kunnen kinderen niet bij elkaar komen om huiswerk te maken. Er is bij de ouders een vertrouwensprobleem.

Afwezige ouders

Een andere groep ouders houdt eigenlijk helemaal geen rekening met het kind. Het kan zijn dat ze eigenlijk geen kind hadden willen hebben, maar het kan ook gaan om ouders, die in de gevangenis zitten, ouders die gescheiden zijn of kinderen die in opvanghuizen opgroeien. Afwezige ouders komen ook voor in families waarin de moeder en de vader wel samen zijn, maar de vader de opvoeding volledig overlaat aan zijn vrouw. De vader is alleen met de verwerving van het inkomen bezig.

Inconsequente opvoeding

Ouders die inconsequent zijn hebben geen vaste regels voor de kinderen; de ene keer kunnen ze bepaald gedrag accepteren van een kind, de andere keer kunnen ze over hetzelfde heel erg boos worden. Het kind raakt in verwarring: is mijn gedrag alleen onacceptabel voor mijn omgeving, of is het helemaal nergens acceptabel? Het begrijpt niet, waarom er de ene keer geapplaudisseerd wordt en de andere keer gestraft.

Perfectionistische opvoeding

Nog een andere vorm van opvoeding die in Turkije veel voorkomt, is de perfectionistische opvoeding. Ouders willen in dit geval van alles het allerbeste voor hun kinderen. In de meeste gevallen zijn de perfectionistische ouders financieel goed bij kas en hoog opgeleid. Deze ouders kiezen er bewust voor om één kind te hebben en geven alles wat ze hebben aan het kind, zowel op economisch als op emotioneel vlak. Dit soort ouders verwacht dat het kind wordt zoals zij het willen. Perfectionistische ouders maken zelf alle keuzes voor hun kind. Het moet de opleiding volgen, die de ouders belangrijk vinden en ook de hobby's van het kind moeten aan de eisen van de ouders voldoen. Deze ouders lijken in sommige opzichten op de te beschermende en de te autoritaire ouders.

Compensatie opvoeding

Deze ouders willen hun kind alles geven en laten leren wat zijzelf hebben moeten missen in hun jeugd. Dit profiel komt ook veel voor onder migranten. De lat voor deze kinderen wordt erg hoog gelegd en er wordt soms vergeten dat het kind ook een eigen karakter heeft. Vaak leggen deze kinderen zich er na een tijdje bij neer dat ze de allerbeste moeten zijn in wat ze doen. Als kinderen van de "compensatie ouders" echter iedere keer niet aan de verwachte eisen voldoen, ontstaat er een grote teleurstelling en verliezen ze hun zelfvertrouwen.

Opvoeden vanuit een democratische attitude

De geïnterviewde deskundigen stimuleren het meest een democratische attitude. Opvoeden vanuit een democratische attitude geeft de kinderen volgens hen het nodige zelfvertrouwen. En zelfvertrouwen hebben kinderen nodig om om te kunnen gaan met problemen. In de democratische opvoeding worden regels gesteld, maar is er ook ruimte om je eigen mening te geven. Binnen deze families wordt er gezocht naar democratische oplossingen en wordt er, binnen bepaalde grenzen, overlegd met het kind over belangrijke keuzes.

Opvoeding en burgermaatschappij

In Turkije ontstaan er steeds meer opvoedcursussen. De voornaamste functie van deze cursussen is om ouders te informeren over welke opvoeding past bij de verschillende ontwikkelingsfasen van een kind. Dat is soms heel basaal, beginnend bij: hoe zit een kind in elkaar en wat heeft een kind nodig in de verschillende leeftijdsfasen. Omdat ouders in de meeste gevallen onwetend het huwelijk instappen en al gauw kinderen krijgen, beseffen zij niet dat er kennis nodig is om een kind goed te kunnen opvoeden. Vroeger gebeurde de opvoeding meer volgens vaste patronen en waren er meer mensen bij betrokken. Nu worden ouders meer teruggeworpen op zich zelf en moeten ze zelf keuzes maken wie ze als opvoeder willen zijn.

Anne cocuk egitim vakfi (de Moeder-kind onderwijs stichting) biedt opvoedcursussen aan moeders en ook aan vaders. De docenten van deze stichting dragen hun kennis via organisaties in de burgermaatschappij (scholen, verenigingen en welzijnsorganisaties) over aan gezinnen; dit gebeurt tijdens vergaderingen en conferenties. Naast de Moeder en kind stichting zijn er nog verschillende andere organisaties die zich met opvoeden bezighouden, zoals ACEV of KEDEV. KEDEV

staat voor Stichting tot Waardering van Vrouwenarbeid, het lijkt alsof deze stichting er alleen is voor werkneemsters, maar ze doet ook veel om het moederschap te ondersteunen.

Het gebeurt ook dat scholen zelf het initiatief nemen om bijeenkomsten over opvoeding voor de ouders te organiseren. Een probleem bij de vele nieuwe initiatieven is volgens de geïnterviewde deskundigen, dat er niet echt een organisatie is die al deze cursussen en informatieprogramma's overkoepelt. Er zijn inmiddels heel veel instanties en organisaties die allemaal een eigen manier van doen hebben en hun voorlichting baseren op hun eigen ervaringen en inzichten. Er is geen coördinatie en iedereen probeert op zijn eigen manier de opvoeders te bereiken. Of dit ook echt lukt is nog maar de vraag.

Voorschoolse opvang

Voor de deskundigen is het belang van voorschoolse opvang evident. Voor de ouders is dat minder en ook het kostenaspect maakt dat veel families hier geen gebruik van kunnen maken. Mannen vragen zich vaak af of kinderopvang of een peuterspeelzaal wel nodig is als hun vrouw niet werkt. Ook moeders zien niet altijd het belang van deze voorziening in, omdat zij vooral gefocust zijn op zorg en opvoeding in de beperkte zin. De deskundigen vinden dat ze hiermee onvoldoende recht doen aan de functies van voorschoolse opvang: het kinderen leren samenspelen en het bevorderen van de taalontwikkeling.

Scholen schieten te kort

De deskundigen zijn het er ook over eens dat de Turkse scholen vaak tekort schieten in hun opvoedkundige rol. Bij problemen zijn leraren te vaak geneigd om een schuldige te zoeken in plaats van informatie te verzamelen over de achtergronden van het kind. "Om een kind te kunnen helpen met opvoedkundige vragen moet je eerst informatie over de familie hebben en moet er vervolgens gekeken worden naar het geheel. Zo 'n leraar kijkt ook niet wat hij of zij zelf kan doen om het kind te helpen; er wordt meteen een schuldige aangewezen."

Opvoeding en religie

In sommige streken is er sprake van religieuze druk op het onderwijs. Volgens de informanten speelt dat vooral in Oost Turkije, waar ook de eerwraak een grote rol speelt. Sinds een jaar of twee worden daar in sommige peuterspeelzalen religieuze lessen gegeven om kinderen te trekken. Deze peuterspeelzalen vertellen de ouders dat zij het geloof boven alles houden en zij beloven een religieuze opvoeding. Omdat deze peuterspeelzalen vaak gratis zijn, zijn er relatief veel ouders die hiervoor kiezen. Op de middelbare school is godsdienstles tegenwoordig een verplicht vak. Ook is er een strijd gaande om meisjes met hoofddoek naar school te laten gaan, iets wat sinds 1923 bij wet verboden is.

Gezin en technologische ontwikkelingen

Net als in andere landen is in Turkije de invloed van technologische ontwikkelingen en sociale media merkbaar. Computers en internet vervullen een steeds belangrijker functie in het onderwijs, in de onderlinge communicatie tussen vrienden en familieleden en op het gebied van ontspanning

en entertainment. De meeste deskundigen waar mee gesproken is, verwelkomen deze ontwikkelingen en zijn van mening dat het gebruik van moderne communicatiemiddelen, onder bepaalde omstandigheden een positief effect kan hebben op de cognitieve ontwikkeling en de taalvaardigheid van kinderen. Dus in zekere zin hebben technologische ontwikkelingen volgens de deskundigen een toegevoegde waarde bij de opvoeding. Wel benadrukken ze het belang van "grenzen stellen". Ook signaleren ze dat zich, als gevolg van de technologische ontwikkelingen snelle sociale veranderingen voordoen. Ouders zeggen dat zij hun kinderen niet kunnen bijhouden en ervaren dat hun kinderen door het gebruik van computers, mobiele telefoons en internet niemand anders meer nodig lijken te hebben. Technologische vooruitgang zorgt ook voor eenzame individuen die in een virtuele wereld leven.

Verschillen tussen jongens en meisjes

In Turkije zijn gezinnen meestal toleranter naar jongens dan naar meisjes. Jongens mogen zich vrijer en agressiever gedragen, terwijl er van het meisje meer toewijding en gehoorzaamheid wordt verwacht. We zien ook dat de verwachtingen steeds meer uitgesproken worden naarmate de meisjes ouder worden. Vooral op het platteland wordt van de jongens verwacht dat zij zich nadrukkelijk manifesteren, terwijl van de meisjes wordt verwacht dat zij zich ondergeschikt opstellen. Naarmate de sociaal economische status van de gezinnen toeneemt, worden de verschillen in verwachtingspatroon tussen jongens en meisjes minder.

Uit de statistieken en de uitkomsten van enquêtes blijkt dat Turkse ouders weinig onderscheid maken in de opvoeding van meisjes en jongens. Volgens de deskundigen is dit beeld echter vertekend, omdat de ouders sociaal wenselijke antwoorden geven in enquêtes en onderzoeken. In de praktijk wordt er wel degelijk onderscheid gemaakt tussen meisjes en jongens op alle terreinen en is de vraag hoe je in de opvoeding om moet gaan met de verschillen tussen de seksen een levendig onderwerp van gesprek (Sönmez, Şen, Çamur-Duyan en Ölgen).

Wat betreft de positie van meisjes wordt er vooral stevig ingezet op het onderwijs. Of het nu gaat om religieuze stromingen of seculiere, iedereen hamert op het belang van onderwijs voor meisjes. Het zijn vooral de moeders die willen dat hun dochters zelfstandig worden en minder afhankelijk van hun toekomstige man, zoals bij hen zelf het geval was. Daarvoor is het nodig om te leren en te werken. In het publieke debat worden vrouwen dan ook steeds meer gezien als de motor van maatschappelijke veranderingen.

Programma's in de media

Uit de gesprekken met deskundigen komt naar voren dat de stedelijke bevolking meer onder invloed van de media staat dan de plattelandbevolking. De programma's die in de media komen zijn onder te verdelen in twee categorieën: traditioneel en modern. De meest bekeken televisieprogramma's in de ochtend zijn praatprogramma's; in deze programma's komen diverse experts op het gebied van opvoeden aan het woord: psychiaters (klinische) psychologen, experts in de ontwikkeling van kinderen. De TV experts vertellen waar Turkije staat in de wereld als het gaat om het opvoeden van kinderen en wat een goede opvoeding inhoudt. Het effect van deze pro-

gramma's is moeilijk te meten. Duidelijk is wel dat ouders via deze kanalen kennis kunnen nemen van opvoedkundige inzichten en hun eigen opvattingen daaraan kunnen spiegelen. De indruk bestaat dat de impact van de praatprogramma's vrij groot is.

Opvoedingsondersteuning op TV

Naast deze talkshows zijn er de laatste jaren verschillende opvoedkundige televisie programma's uitgezonden. In de periode 2002-2006 is in samenwerking met Turkse Televisie en Radio Instantie (TRT) een kinderontwikkelingsprogramma van 65 afleveringen gemaakt. Deze programmaserie, die twee keer per week werd uitgezonden, richtte zich op de cognitieve ontwikkelingen van het kind. Volgens Baydar en Kağıtçıbaşı was deze serie met onderwerpen als relaties binnen een gezin met 4-5 jarige kinderen, de invloed van de sociale omgeving en de emotionele, fysieke en de cognitieve ontwikkelingen van het kind, voor opvoeders een zeer belangrijk programma. Het programma heet: "Wil je met mij spelen" (*Benimle Oynarmisin*) en is gebaseerd op een moeder-kind opvoedingsprogramma dat al tien jaar wordt gegeven door het Moeder-Kind opvoedingscentrum (ACEV). Het programma kent een zeer brede academische staf en wordt sedert 2008 herhaald. Een ander televisie project van ACEV, getiteld: "het is mooi om vader te zijn", is in 2006 gedurende acht weken uitgezonden en behandelde het belang van het vaderschap.

Sitcom's en series

Het is gebruikelijk in Turkse gezinnen om na het avondeten, nadat het nieuws is afgelopen, met een toetje, fruit of thee voor de televisie te gaan zitten en een sitcom of dramaserie te kijken. In vergelijking met Westerse series, zijn Turkse tv series lang, bijna even lang als een speelfilm. Tussen door wordt er heel veel reclame uitgezonden. Reclames niet meegerekend duurt een aflevering van een serie ongeveer 100-120 minuten.

Series hebben vaak relaties binnen het gezin als onderwerp. De problemen vormen meestal een weerspiegeling van de gezinsproblemen in de samenleving. Het zelfde geldt voor de oplossingen die gekozen worden. Hierdoor dragen ze niet direct bij aan grote maatschappelijke veranderingen. Ongemerkt hebben ze wel degelijk invloed op de manier van denken van de kijkers.

Er zijn echter ook programma's die een combinatie van traditionele en vernieuwende opvattingen laten zien. Een serie die veel kijkers trekt is *Cocuklar Duymasin* (laat de kinderen het niet horen). Hierin staat een modern gezin centraal dat verbonden is met de tradities. De ouders zijn goed opgeleid en behoren tot de stedelijke middenklasse. De moeder en vader werken beiden en thuis is er een hulp die de moeder ondersteunt. De vader is dominant, meestal nerveus, behoorlijk traditioneel, maar met veel mededogen, en heeft ook al laat hij het niet altijd zien, een liefdevol karakter. De moeder is traditioneel maar ook onbevooroordeeld, ondervragend, en een stevige verdediger van gender gelijkheid. Ze zijn modern gekleed. De moeder probeert de woede aanvallen van de vader op een rustige, stille manier, zonder dat de kinderen het te weten komen, op te lossen. Zij heeft echter haar eigen mening, en als het moet gaat ze ook grote discussies met haar man niet uit de weg. De moeder houdt zich meestal bezig met de problemen van de kinderen, maar

als ze er niet uitkomt, gaat zij naar haar man. Deze serie waarin ook traditionele items naar voren komen, worden de meeste problemen opgelost, vanuit een uitgangspunt van gelijkwaardigheid. Soms schakelt de moeder een psycholoog in, waardoor de kijker te maken krijgt met deskundige adviezen.

In het gezin van de serie is een oudere zus en een jonger broertje. De dochter krijgt vriendjes, de vader weet er wel vanaf maar doet alsof hij niks weet. Dat is een heel herkenbare vorm van gedrag voor Turkse families. Het is haast onvermijdelijk dat dochters vriendjes krijgen, maar traditioneel gezien mag dat niet. Om zijn autoriteit niet kwijt te raken doet de vader alsof hij er niks vanaf weet. De dochter kan er wel open over zijn tegen haar moeder. Aan de andere kant vindt de vader het wel normaal dat zijn zoon vriendinnen heeft en bespreekt zelf flirttechnieken met hem.

In de serie wordt op een komische en oplossingszoekende manier omgegaan met de ontwikkelingsfasen van de kinderen en de problemen die kunnen voorkomen in deze periode.

Uitspraken van de vader als: "Je bent een vrouw, natuurlijk moet jij koken", weerspiegelen het profiel van de Turkse man, die alles van zijn vrouw verwacht. Dit zorgt aan de ene kant ervoor dat het "macho imago" (*tasfirin erkegi*) gehandhaafd wordt, maar aan de andere kant komt het als hilarisch item naar voren en wordt het gedrag van de vader niet meer als vanzelfsprekend gezien. De moeder wordt als een typisch moderne en opstandige vrouw neergezet. Haar houding wordt aan de ene kant als "een modernistische imitatie" bekritiseerd, waardoor de sympathie gewonnen wordt van de traditionele kijkers, aan de andere kant laat ze de rechtvaardigheid van de moderne moeder zien.

Samengevat, laat deze zeer populaire serie, zonder de Turkse familiewaarden te schaden, zien welke rolpatronen van ouders passen binnen een veranderende wereld.

Een nieuw verschijnsel zijn discussieprogramma's waar op een openlijke en vrije manier wordt gepraat over onderwerpen als seksualiteit, eer, maagdelijkheid, relatie vóór het huwelijk, samenwonen en dergelijke. Een condoomreclame in een van deze programma's lokte verder geen reacties uit. (Misschien omdat het echtpaar in de reclame duidelijk getrouwd was).

De televisieprogramma's laten aan de ene kant zien dat Turkije een moderne natie is met gelijkheid voor mannen en vrouwen in het onderwijs, aan de andere kant tonen ze dat er in het dagelijks leven sprake is van ongelijkwaardigheid in de seksuele relaties tussen mannen en vrouwen en dat hier nog altijd een groot taboe op rust.

4. Conclusie

Opvoeden in een veranderende wereld is een complexe opgave. Dat geldt in hoge mate voor ouders in Turkije die op veel fronten met veranderingen worden geconfronteerd. Turkse pedagogen benadrukken dat theorieën over opvoeding vooral universele theorieën zijn. In de dagelijkse praktijk worden deze theorieën verbonden met een grote diversiteit aan opvattingen over opvoeden die cultureel geografisch, maatschappelijk en religieus bepaald zijn.

De opvoeding vond tot voor kort vooral plaats door intergenerationele overdracht van normen en waarden en gewoonten van de ene op de andere generatie. Seksegerichte opvoeding stond daarbij centraal.

Door migratie van het platteland naar de stad, geleidelijke verstedelijking van de bevolking, sociaal economische ontwikkelingen, technologische ontwikkelingen, een actieve rol van de overheid en de invloed van de media is het denken over opvoeden in Turkije aan het veranderen.

De massale interne migratie van het platteland naar de stad heeft grote gevolgen voor de gezinnen en de opvoeding van de kinderen. Migrantengezinnen zijn vaak gevestigd in de sloppenwijken van de grote steden. Door de werkloosheid en de armoede in die sloppenwijken neemt het aanzien en het traditionele gezag van de man af en neemt de invloed van de vrouw toe, omdat zij beter is in netwerken en toegang heeft tot allerlei sociale voorzieningen en informatie. Dit heeft zijn weerslag in de opvoeding. Er wordt veel gesproken over de vraag "ben je in de opvoeding een stadsmens of een plattelander?"

Deze ontwikkelingen hebben bijgedragen aan de emancipatie van vrouwen en een verschuiving van de machtsverhoudingen binnen het gezin. Dit heeft met name grote invloed op de positie van meisjes, voor wie onderwijs tegenwoordig als zeer belangrijk wordt gezien. De opleiding van meisjes is een hoofdaandachtspunt in het publieke debat in Turkije, waar alle maatschappelijke geledingen zich mee bezighouden. Vrouwen zijn een belangrijke motor in het maatschappelijk veranderingsproces geworden.

De invulling die de verschillende maatschappelijke stromingen geven aan de emancipatie van meisjes loopt tamelijk uiteen.

Religieuze groeperingen streven ernaar om de traditionele gezinsverhoudingen te bevestigen. Zij zien meisjes vooral als toekomstige opvoeders. Scholing is belangrijk om die rol te kunnen vervullen. Daarbij gaat het niet alleen om kennis, maar ook om overdracht van opvattingen. Zij kennen eigen instellingen voor voorschoolse opvang en internaten voor meisjes. Ook trachten zij de wetgeving zodanig te veranderen dat meisjes met een hoofddoek toegang krijgen tot universiteiten (op dit moment is dat verboden). Het wettelijk verbod op het dragen van een hoofddoek bij overheidsinstellingen in het algemeen en universiteiten in het bijzonder,

leidt tot massale demonstraties van vrouwen en meisjes. Hoewel door religieuze motieven ingegeven dragen deze protesten nadrukkelijk bij aan de bewustwording en de maatschappelijke participatie van Turkse meisjes.

Veel wetenschappers en maatschappelijke organisaties gaan uit van een emancipatorisch model, waarin de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen uitgangspunt is. Binnen dit model wordt veel aandacht besteed aan het aan de kaak stellen van de onderdrukking van de vrouw, huiselijk geweld en eerwraak en het bieden van ontwikkelingskansen en opleidingsmogelijkheden voor meisjes.

De overheid neemt op dit punt een tweeslachtige houding aan. Via de overheid wordt getracht de religie (islam) meer en meer te verankeren binnen het onderwijs. Aan de andere kant houdt de overheid zich ook bezig met het bestrijden van huiselijk geweld, eerwraak en bevordert zij de rechten van vrouwen; is zij pleitbezorger van moderne universiteiten en stimuleert ze de participatie van vrouwen in het onderwijs.

Opvoeden als zodanig is een levend gespreksonderwerp. Binnen allerlei maatschappelijke organisaties in heel Turkije worden opvoedingscursussen en trainingen georganiseerd voor ouders. Ook in de media komt het onderwerp veelvuldig aan de orde. In talkshows, films, toneelstukken en opvoedprogramma's komen problemen binnen het gezin en de opvoeding en oplossingen hiervoor, volop aan bod.

Ouders en andere opvoeders zijn zich door de geschetste ontwikkelingen nadrukkelijker bezig gaan houden met opvoeden en de vraag wat zij een goede opvoeding vinden. De verankering van de familie en het gezin binnen het traditionele systeem komt daarbij op losse schroeven te staan. In de opvoeding worden de individuele ontwikkelingskansen van kinderen steeds belangrijker geacht. Aan de bijdrage van kinderen aan de collectiviteit wordt juist minder waarde toegekend.

Ook voor de functies van huwelijk en gezin heeft dit grote gevolgen. De betekenis van emotionele bindingen neemt toe en de betekenis van de familie en het gezin als economische eenheid neemt af. Met als gevolg dat de kwetsbaarheid van huwelijk en gezin ook toeneemt, wat een groeiend aantal eenoudergezinnen tot gevolg heeft.

Internet en de sociale media spelen een steeds belangrijker rol in de wereld van Turkse kinderen. Voor ouders is het heel moeilijk om hierop greep te krijgen. De manier waarop hun kinderen allerlei contacten leggen en toegang hebben tot allerlei soorten informatie doet afbreuk aan hun rol als opvoeder. Zij ervaren dat zij noch als rolmodel, noch als begeleider naar volwassenheid een rol van betekenis kunnen spelen. Het is daarom niet verwonderlijk, dat opvoeding en opvoedingsondersteuning binnen de Turkse samenleving zo'n belangrijk thema is. Door de snelle maatschappelijke veranderingen en veranderende wetenschappelijke inzichten is het opvoedproces per definitie nooit klaar. Elke samenleving en elke tijd kent zijn eigen vraagstukken en oplossingen. In Turkije is het gesprek daarover op vele niveaus gaande.

Literatuur

Akbar, A., *Postmodernizm ve İslam*, In: Çev: Osman Deniztekin, Varlık, sayı 1022, 10-11, 1992.

Anamur, Z., *Individualism-collectivism, self-concept and sources of self-esteem*, (Unpublished MA. Thesis), Boğaziçi University, İstanbul, 1998.

Ataca, B., D. Sunar., *Continuity and change in Turkish urban family life*. In: *Psychology and Developing Societies*, 11(1), 77-90, 1999.

Bağcı, T., *Batman intiharları bağlamında Özgürlüğün ve geleneksel yapının kentsel kurgusu*. In: *Kriz Dergisi*, Cilt 12, sayı:1, 21-40, 2004.

Baydar, N., Kağıtçıbaşı, Ç., Küntay, A. C., Gökşen, F., *Effects of an educational television program on preschoolers: Variability in benefits*, In: *Journal of Applied Developmental Psychology* 29, 349-360, 2008.

Bulut, I., *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Kadın ve sosyal hizmetler müsteşarlığı, 1993.

Çamur Duyan, G., *Aile işlevleri ile ailenin sosyal, demografik ve ekonomik nitelikleri veyaşam döngüsü arasındaki ilişkiler*, H.Ü.Sosyal Bilimler Ent. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, (Unpublished MA. Thesis), 2000.

Çamur Duyan, G., *Kadın yoksulluğu*. Ankara: Sosyal hizmet Uzmanları derneği yayını, yayınNo: 18, 2011.

Delikçi, B., *Ailede etkileşim*, Karınca matbaası: İzmir, 1993.

Ekşi, A., *Çocuk, genç anne babalar*, Bilgi yayınevi: İstanbul, 1990.

Erguder, U., Kalaycıoğlu, E. and Esmer, Y., *The values of Turkish society*, İstanbul: TUSIAD Publications, 1991.

Erkal, M., *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 3. Baskı, Filiz yayınevi, İstanbul, 1987.

Erkut, S., *Dualism in values toward education of Turkish women*. In C. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Sex roles, family and community in Turkey*, (pp. 295-321). Bloomington, In: Indiana University Press, 1982.

Fişek, G.O., Sunar, D., *Contemporary Turkish Families*. In: J. L. Rooparine, & U. P. Gielen (eds) *Families in Global Perspective*, 169-183. Allyn and Bacon, 2005.

Fişek, G.O., Scherler, H. R., *Social change and married couples: A therapy approach to extend the limits of gender scripts*, In: *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(36), 1-11. (In Turkish.), 1996.

Fişek, G.O., *Gender hierarchy: Is it a useful concept in describing family structure?* In: J. an Lawick and M. Sanders (eds.), *Family, gender and beyond*, Heemstede, The Netherlands: LS Books, 1995.

Fişek, G.O., *Psychopathology and the Turkish family: A family system theory analysis*. In: C. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Sex roles, family and community in Turkey*, 295-321, Bloomington, IN: Indiana University Press, 1982.

Gökçe, B., *Türkiye'nin Toplumsal yapısı ve toplumsal kurumlar*, Savaş yayınları: Ankara, 1996.

Gökçe B, Özşahin A, Zencir M., *Determinants Of Adolescent Pregnancy In An Urban Area in Turkey: A Population-Based Case Control Study*. In: *J Biosoc Science*; 39(2), 301-11, 2007.

Göregenli, M., *Individualism-collectivism orientations in the Turkish culture: A preliminary study*. In: *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 1-14, (In Turkish.) 1995.

Güven, S., *Aile Yaşam dönemlerinin ve Özelliklerinin ev İdaresi ilkeleri yönünden incelenmesi*, (Unpublished MA.Thesis), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Entitüsü, 1991.

Hofstede, G., *Culture's consequences: International differences in work related values*, Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1980.

Hortaçsu, N., *Targets of Communications During Adolescence*, *Journal of Adolescence*. C.12, 252-263, 1989.

İmamoğlu, O., *Değişen dünyada aile içi Roller*, In: *Değişen dünyada birey, aile, toplum semineri kitabı*, İstanbul, 1991.

Kağıtçıbaşı, C., *The changing value of children in Turkey* (Publ. No. 60-E). Honolulu: East-West Center, 1982.

Kağıtçıbaşı, Ç., *Socialization in traditional society: A challenge to psychology*. In: *International Journal of Psychology*, 19, 145-157, 1984.

Kağıtçıbaşı, C., *Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change*. In: F. Berman (ed.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 1989. Lincoln, NE: Nebraska University Press, (pp. 135-200), 1990.

Kağıtçıbaşı, C., *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1996.

Karataş, K., *Toplumsal değişme ve aile*. In: *Toplum ve sosyal hizmet dergisi*, cilt 12, sayı:2, 87-96, 2001.

Karpat, K., *The Gecekondu: Rural migration and urbanization*. London: Cambridge Univ. Press, 1976.

Kıray, M., *Küçük kasaba kadınları*. Edt. N. Abadan Unat, Türk toplumunda kadın, Çağmatbaası, Ankara, 1979.

- Kızılot, Ş., et al., *AB yolunda mali dünyamız*. Türkiye İşveren sendikası Konfederasyonu. Yayın No: 273, 2006.
- Koşar, N., *Aile hizmetleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek okuludergisi, Sayı 1, Cilt 1. Ankara, 1989.
- Nacak, M., Yağmurlu, B., Durgel, E.S., & Vijver, F.J.R., *Metropol ve anadolu'da ebeveynlik: Biliş ve davranışlarda Şehrin ve eğitim düzeyinin rolü* [The role of city and education on parenting beliefs and behaviors]. In: *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 85-100, 2011.
- Nye, F., *The Family Its Structure and Interaction*. New York: The Macmillan Company, 1973.
- Onat, Ü., *Gecekondu kadının kente Özgü düşünce davranışlar geliştirme süreci*. Başbakanlık Kadın ve Sosyal hizmetler müsteşarlığı yayınları, yayın No:73, Ankara, 1993.
- Ozankaya, Ö., *Toplumbilimine giriş*, In: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler yayını, yayın No:431, Ankara, 1979.
- Özbay, F., *Women's education in rural Turkey*. In: C. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Sex roles, family and community in Turkey*, (pp. 295-321). Bloomington, IN: Indiana University Press, 1982.
- Özşahin A, Zencir M, Gokçe B, Acımıs N., *Adolescent pregnancy in West Turkey*, 2006.
- Powell, D. R., *Parenting education in family literacy programs*. In: *The handbook of family literacy* (Ed. Wasik, B. H.), pp. 157-176. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum State Institute of Statistics, 2004.
- Sunar, D., *Review of Personal relationships across cultures by Robin Goodwin*. In: *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(6), 778-781, 2000.
- Sunar, D., *Change and continuity in the Turkish middle class family*. In: E. Ozdalga & R Liljestrom (Eds.), *Autonomy and dependence in family: Turkey and Sweden in critical perspective*. Istanbul: Swedish Research Institut. Associates, 2002.
- Taylor, R. D., Oskay, G., *Identity Formation in Turkish and American.Late Adolescents*, In: *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 8-22, 1995.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. *Aile yapısı araştırması*. Yayın no: 3046, Ankara, 2006.
- T.C. Başbakanlık Kadın Ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları. Ankara, 1994.
- T.C. MEB, *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, 2006-2007*. (Erişim Tarihi Mayıs 2011. 2007): www.sgb.meb.gov.tr.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 8. Beş yıllık kalkınma planı aile Özel ihtisas komisyon raporu, 2001.

Tezcan, M., *Cumhuriyetten günümüze Türk ailesinin dünü, bugünü geleceği* (sosyo-kültürelaçıdan), Mayıs-2011, 2011.

Timur, S., *Family structure in Turkey*. Ankara: Hacettepe University Press, 1972.

TİSK-OECD Türkiye Raporu, (www.tisk.org.tr/yayinlar), Erişim tarihi Mart 2011, 2010.

Triandis, H. C., *Culture and social behavior*. New York: McGraw-Hill, Inc. 1994.

Tuncer, G., *The Self in Family Context and Traditional Family Values on Attitudes toward Paternalistic Leadership Style*. (Thesis, MA). Koc University, 2005.

Turan, N., *Sosyal kişisel Çalışma: Birey aile için sosyal hizmet*. 2. Baskı, Aydınlar matbaa: Ankara, 1989.

TÜİK, *Nüfus ve kalkınma göstergeleri*, www.nkg.tuik.gov.tr, Erişim tarihi Mayıs 2011, 2006.

TÜSİAD ve KAGİDER, *Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, 2008.

TÜSİAD, *Doğru Başlangıç: Türkiye'de okul Öncesi eğitim*. İstanbul, TÜSİAD Yayınları, 2005.

Yağmurlu, B., Citlak, B., Dost, A., & Leyendecker, B., *Türk annelerin çocuk sosyalleştirme hedeflerinde eğitime bağlı olarak gözlemlenen farklılıklar* [Child socialization goals of Turkish mothers: An investigation of education related within-culture variation]. In: *Turkish Journal of Psychology*, 24(63), 1-15, 2009.

Yağmurlu, B., Sanson, A., *Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia*. In: *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 361-380, 2009.

Yağmurlu, B., *Culture and migration: A comparison of Turkish migrant and non-migrant mothers' long-term socialization goals*. In: A. Icduygu & Kirişçi, K. (Eds.). *Land of diverse migrations. Challenges of emigration and immigration in Turkey* (pp. 299-363). İstanbul: Bilgi University Press, 2009.

Yavuzer, H., *Ana Baba ve Çocuk*, Remzi Yayınevi, 8. basım: İstanbul, 1991.

Yavuzer, H., *Evlilik okulu*, Remzi Yayınevi. Birinci basım: İstanbul, 2004.

Yıldırım İ., *Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*, Ankara: yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1992.

Beleefd of mondig?

Opvoeden in Suriname

Inleiding

In april 2011 bereikte mij het verzoek om een verkenning uit te voeren in Suriname naar het gesprek over opvoeden in wetenschappelijke kring, in het publieke domein en in de praktijk van families en gezinnen. Gezien mijn actieve betrokkenheid bij enkele opvoedprojecten in Suriname en mijn ervaringen met het onderwerp in Nederland, vond ik dit een interessante vraag. Een beperking was wel dat ik, vanwege het krappe budget, niet in de gelegenheid was om naar Suriname af te reizen om daar zelf met deskundigen en andere betrokkenen in gesprek te gaan. Vanwege deze omstandigheid moest ik een andere werkwijze bedenken dan mijn mede verkenners die wel naar Turkije en Marokko konden afreizen. Om toch een actueel beeld van het gesprek over opvoeden in Suriname te krijgen heb ik de volgende stappen gezet:

1. Allereerst heb ik de hoofdvragen van de verkenning zoals die in de Inleiding staan beschreven uitgewerkt in vragenlijsten.
2. Vervolgens heb ik een aantal mij bekende personen in Suriname gevraagd om voor deze verkenning op te treden als enquêteur/ informatieverzamelaar.
 - Mw. L. Redout gepensioneerd onderwijzeres, actief in het sociaal-cultureel werk met kinderen in de wijk Davisbuiten en daarbuiten.
 - Mw. S. Tilborg bezig met haar afstudeerscriptie sociologie aan de Anton de Kom Universiteit.
 - Mw. M. Lede, onderwijzeres en studente aan het instituut voor Opleiding Leraren
 - Mw. K. Tilborg, studente bedrijfskunde aan de Anton de Kom Universiteit.
 - Mw. M. Babel, seksuoloog en oud- maatschappelijk werkster in Nederland en in Suriname.
 - Mw. drs. R. Bottse hoofd afdeling Kind en Jeugd VSPI.
 - Mw. D. Raaffenberg afdeling Sectie Begeleiding & Onderzoek
 - Stichting Productieve Werkeenheden.
 - Mw. H. van Windt, directiesecretaresse Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Deze enquêteurs hebben bij de diverse lagen van de samenleving, waar men met opvoedkundige vragen geconfronteerd wordt, informatie verzameld. Dit gebeurde door gesprekken te voeren met zowel opvoeders zelf als met professionals die zich met de opvoedkundige praktijk bezig houden. De gesprekken zijn aan de hand van van te voren opgestelde vragenlijsten gevoerd. De vragenlijsten waren vooral bedoeld om de lijn van de gesprekken aan te kunnen houden en het gesprek voor de ingehuurdde enquêteurs te vergemakkelijken. Ze hoefden niet letterlijk afgewerkt te worden. De enquêteurs hebben informatie verzameld in:

- De hoofdstad Paramaribo
- Paramaribo-Zuid
- de wijk Davis Buiten
- de wijk Latour en Ramgoelam

Het contact tussen mij als onderzoeker en de ingehuurde enquêteurs verliep via:

- Veelvuldig telefonisch contact, overleg en afstemming
- Mailverkeer, vaak via een cyber (internetlokaal)
- De reguliere post.

3. In aanvulling op de gesprekken van de enquêteurs heb ik aan de hand van vragenlijsten schriftelijke informatie verzameld via:

- Studenten pedagogiek aan de Anton de Kom Universiteit
- Afgestudeerden pedagogiek aan de Anton de Kom Universiteit
- Docenten aan het Instituut voor Opleiding Leraren op MO-A en MO-B niveau (het IOL)
- Team Kind en Jeugd van de Vereniging van Particuliere Sociale Instellingen
- Mensen die over opvoedkundige thema's hun stem laten horen in het publieke debat
- Onderwijsgeevenden/ leraren aan de basisschool en het voortgezet onderwijs
- Ouders met een Surinaams- Hindoestaanse en Javaanse cultuurachtergrond
- Ouders met een Surinaamse Marron cultuur achtergrond
- Ouders met een Surinaamse creoolse cultuur achtergrond

Zij hebben er voor gezorgd dat er in het totaal 39 ingevulde vragenlijsten van de volgende respondenten zijn ontvangen:

• Anton de Kom universiteit	4
• Vereniging Particuliere Instellingen team Kind en Jeugd	1
• Instituut Opleiding Leraren	6
• Uit het publieke domein	3
• Onderwijzers/leraren	4
• Ouders Paramaribo-Zuid	4
• Ouders Latour/ Ramgoelam	9
• Ouders Davis buiten	8

4. Tenslotte heb ik zelf telefonisch contact gehad met drie deskundigen³³ uit verschillende domeinen en heb ik met behulp van een enquêteur tijdens de duur van het onderzoek krantenartikelen over opvoedkundige kwesties bijgehouden.

Graag wil ik op deze plek mijn hartelijke dank en grote erkentelijkheid uitspreken voor de inzet van alle bovengenoemde personen, zonder wier bijdragen deze verkenning niet had kunnen plaatsvinden.

³³Dr. Reina Waalring, Surinaamse pedagoge, Ds. heer Carl Breeveld, politicus en dominee, Drs. R. Echteld orthopedagoge en werkzaam bij het Ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling. Bestuurslid bij de Stichting Pleeggezinnen Centrale Suriname.

Verskillende manieren van opvoeden

Uit de gesprekken en de schriftelijke informatie die verzameld is, blijkt dat leerkrachten en ouders een verschil ervaren tussen:

1. De klassieke Surinaamse opvoeding
2. De mainstream Surinaamse opvoeding
3. De Nederlands-Surinaamse opvoeding

De klassieke Surinaamse opvoeding

De klassieke of authentieke Surinaamse opvoeding is qua karakter streng, strikt en voorschrijvend. Kinderen hebben weinig inbreng. In de speurtocht voor deze verkenning wordt door de respondenten in dit kader vooral gewezen op ouders die vanwege hun strenge geloofsopvattingen, hechten aan een strenge opvoeding. Kinderen en jeugdigen moeten in deze opvoedingsstijl voldoen aan de eisen en verplichtingen, die vanuit de geloofsopvatting worden voorgeschreven. Om de authentieke Surinaamse opvoedingsstijl te kunnen begrijpen, zou je genoodzaakt zijn, je te verdiepen in de opvoedingsstijlen van bijvoorbeeld de inheemsen, de Marron, de Afrikaans-Surinamers of Creolen, de Hindostaanse Surinamers, de Javaanse Surinamers, de Libanezen, De Buru's of afstammelingen van de Nederlandse boeren, en anderen. Een voor deze verkenning onmogelijke zaak. Eén ding dat uit de antwoorden naar voren komt, wil ik toch niet onbesproken laten. Het betreft het verband dat een aantal respondenten legt tussen de strenge cultureel-religieuze voorschriften die in bepaalde bevolkingsgroepen gehanteerd worden en de daarmee samenhangende sociale controle, en het hoge zelfmoordpercentage onder jongeren uit deze cultuurgroepen. Het gaat daarbij met name om Hindostaanse en in mindere mate, Javaanse Surinamers.

Mainstream Surinaamse opvoeding

Naast de authentieke, cultuurgebonden opvoeding is er ook de mainstream Surinaamse opvoeding: opvoedingswaarden die in doorsnee alle Surinaamse opvoeders met elkaar delen. Kenmerken van deze in Suriname meest voorkomend opvoeding zijn:

- Geloof, religie en spiritualiteit spelen een belangrijke rol. De waarden hieruit worden door de meeste opvoeders overgedragen.
- Er wordt meer rekening gehouden met de mening van het kind en kinderen krijgen meer ruimte om zich naar eigen bevinden te ontwikkelen. Er is sprake van een trend om geen lichamelijke straffen meer toe te passen in de opvoeding, iets wat bij vorige generaties wel gebeurde.
- Buiten de eigen ouders/ opvoeders om, kunnen ook niet-familieleden een rol spelen in het opvoedingsproces.
- Gemeenschapszin, het kunnen aangaan van goede relaties met anderen, hechte familieverbanden zijn belangrijke waarden.
- Respect kunnen opbrengen voor ouderen, is eveneens erg belangrijk.
- Kinderen worden bewust erg gestimuleerd om goed onderwijs te volgen om het later beter te kunnen hebben dan de ouders en zo iets te betekenen in de samenleving.

De Surinaams-Nederlandse opvoeding

Door remigratie van gezinnen vanuit Nederland, wordt de Surinaamse samenleving ook geconfronteerd met wat men kan noemen de Surinaams-Nederlandse opvoeding. Deze manier van opvoeden is ontstaan vanuit de migratiegeschiedenis van Surinamers naar Nederland. Daarbij was sprake van twee golven. Rond 1975, het jaar dat Suriname onafhankelijk werd van Nederland, kwam de eerste grote migratiegolf van Surinamers tot stand. Vele Surinamers vertrokken toen om politieke of privé-redenen naar Nederland. De tweede immigratiegolf was in de jaren 1970 - 1980. Dat waren de laatste jaren waarin door Surinamers, de Nederlandse nationaliteit nog automatisch kon worden verworven. Het opvoedings- en socialisatiemodel, dat de eerste generatie Surinamers uit het land van herkomst meenamen was in grote lijnen op de volgende kenmerken gebaseerd:

- Het onderwijs had naast een onderwijzende ook een opvoedende taak. Het was vrij autoritair en bevoogdend. In het onderwijs stonden de leerstof en de leerkracht meer centraal dan een kritische en mondige vorming van leerlingen. De wisselwerking met het gezin was een bevestiging van deze opvatting.
- Bij alle Surinaamse cultuurgroepen was er sprake van een sterke geloofs- en religieuze beleving.
- Er was sprake van een gemeenschappelijk aanvaarde manier van omgaan met ouderen en gezag. Kinderen leerden dat het algemeen gewaardeerd werd respect te tonen.
- Tradities vanuit de eigen cultuur werden bewust overgedragen.
- Leven en wonen in een drie-generatie-gezin was algemeen geaccepteerd.

In de Nederlandse samenleving van de 70 –er en 80-er jaren was sprake van snelle veranderingen in het denken en de praktijk van opvoeden. Kinderen werden zowel in het onderwijs als thuis gestimuleerd tot mondig en kritisch zijn. Deze ontwikkeling stond op gespannen voet met de traditionele opvoedingsstijl van de eerste generatie Surinamers. Door de manier van behuizing in Nederland kwam ook het drie-generatiegezin behoorlijk onder druk te staan.

De confrontatie met veranderde opvattingen en waarden, heeft vanaf de 70-er tot begin 90-er jaren in menig Surinaams-Nederlands gezin voor spanningen gezorgd. Bekende thema's in die tijd waren:

- kinderen die mondiger werden en zich aan de druk thuis wilden onttrekken
- kinderen die van huis wegliepen,
- ouders die de kinderen niet meer begrepen en niet meer konden begeleiden,
- kinderen die veelal onterecht naar lagere vormen van onderwijs werden verwezen,
- echtparen/partners die uit elkaar groeiden, door een ophoping van gezinsproblemen,
- grootouders en schoonouders die zich niet meer begrepen en welkom voelden bij de kinderen,
- verslaving aan drugs en alcohol.

Vanaf midden 90-er jaren keert het tij en komen Surinaamse Nederlanders in rustiger vaarwater. Men heeft door hard werken zijn plaats in de Nederlandse samenleving verworven, weet naar eigen gevoel, goed om te gaan met de waarden en normen die belangrijk zijn voor de algemene omgang in de mainstream samenleving. In de opvoeding heeft men een middenweg gevonden tussen ge-

zagsgetrouw en mondig. De kinderen krijgen in de huidige Surinaams-Nederlandse samenleving meer vrijheid, men communiceert meer met elkaar, er is meer sprake van een overleg- of onderhandelingscultuur, waarbij de kinderen en ouders elkaars grenzen aangeven. Er worden afspraken gemaakt en de ouders die inmiddels ook goed geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving, weten wat er speelt in de buitenwereld. Zij hebben er meer vertrouwen in dat de kinderen met de zaken buitenshuis verantwoord kunnen omgaan. De Surinaams- Nederlandse opvoeding vertoont in dit opzicht veel overeenkomsten met de huidige mainstream Nederlandse opvoeding. Er is echter nog een aantal oorspronkelijke waarden uit de authentieke Surinaamse opvoeding, zoals respect hebben voor ouderen, goede relaties kunnen aangaan met anderen en familiebanden koesteren en kunnen onderhouden, die door menig Surinaamse ouder of opvoeder bewust worden overgedragen.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Opvoeden is geen statisch proces. Maatschappelijke ontwikkelingen zijn van constante invloed op de waarden die opvoeders hanteren en de opvoedingsstijlen die zij praktiseren. In de huidige Surinaamse samenleving voltrekken zich een aantal ontwikkelingen die van wezenlijke invloed zijn op het gesprek over opvoeden.

1. Er is sprake van een dynamiek, waardoor er meer uitwisseling en contact tussen de diverse bevolkingsgroepen ontstaat.
2. Ook is er in het huidige Suriname meer sprake van gemengde relatievorming. Het gevolg hiervan is dat er steeds meer sprake is van opvoedingsstijlen, waarbij beide ouders vanuit hun eigen culturele achtergronden, accenten inbrengen.
3. Er zijn nu Surinamers die er prat op gaan, de echte Surinamer te zijn: mensen die een mengeling zijn van de meeste in Suriname voorkomende grote bevolkingsgroepen. Zij zijn opgevoed in wat we hierboven de mainstream Surinaamse opvoeding noemden.
4. Suriname heeft zich de laatste jaren ontwikkeld tot een immigratieland. Hierdoor komen er nieuwe culturele waarden in beeld, bijvoorbeeld van Haïtianen, Brazilianen en Guyanezen.
5. Door de opkomst van internet staan ook Surinamers in contact met mensen over de hele wereld en is de uitwisseling met familieleden in andere landen veel frequenter geworden.

Leeswijzer

Bovenstaande ontwikkelingen en de drie hoofdtypes in Surinaamse opvoedingsstijlen zijn van belang om de uitkomsten van deze verkenning te kunnen plaatsen. In hoofdstuk 1 geef ik een korte beschrijving van de stand van zaken in het wetenschappelijk gesprek over opvoeden in Suriname en de mate waarin er gebruik gemaakt wordt van opvoedkundige theorieën en literatuur.

Hoofdstuk 2 verhaalt over de stand van zaken in het publiek debat over opvoeden en de rol die onder andere de media daarin spelen. In hoofdstuk 3 komt de praktijk aan de orde. Hierin beschrijven we de vraagstukken waar Surinaamse opvoeders zich voor geplaatst zien en de manier waarop zij daarmee omgaan. In hoofdstuk 4 trekken we enkele conclusies.

M. Uda-Lede,

Rotterdam, oktober 2011

1. Het wetenschappelijk gesprek en literatuur over opvoeden

De Surinaamse Anton de Kom Universiteit stamt uit 1966. Aan deze universiteit bestaat sinds 1983 een Faculteit der Maatschappij Wetenschappen, die sedert 1993 de studierichting Agogische Wetenschappen en Onderwijskunde kent.³⁴ Ook is er het instituut Opleiding Leraren, dat pedagogische opleidingen op MO-A en MO-B niveau biedt.

Aan de Universiteit en de Opleiding maakt men het meest gebruik van literatuur afkomstig van Nederlandse en Vlaamse schrijvers. Toonaangevende publicaties die in deze speurtocht naar ontwikkelingen werden genoemd bleken vaak gedateerd. Verschillende respondenten gaven aan dat dit ook te maken heeft met de beperkte budgetten waarover de onderwijsinstellingen kunnen beschikken. In de literatuurlijsten die de afgelopen jaren voorgeschreven worden voor het vak opvoedkunde is werk te vinden van schrijvers als: Langeveld, De Corte, Paulo Feire, Halzhauer en Vedder.

Er lijken slechts weinig publicaties van Surinaamse auteurs en academici voor handen te zijn. Meestal gaat het daarbij om korte artikelen en syllabi, waarvan onduidelijk blijft of ze door eigen onderzoeken worden ondersteund. Het gebruik van artikelen en syllabi wordt bovendien door de docenten als problematisch ervaren, omdat deze regelmatig herzien moeten worden. Titels van de hand van Surinaamse wetenschappers en of schrijvers die gebruikt worden zijn onder andere:

- Brief van een jongere aan alle opvoeders van de Wereld; Opvoeders: door deze brief na te leven voorkomt u vele problemen.
- Aspecten van de opvoeding, Pep Sidime.
- Groei en vorming aan de basis, een handleiding van het onderwijzen.
- Artikelen van drs. D. Angel en van dr. Hein Eersel (taalwetenschapper).
- Artikel "Elk kind is een product van zijn omgeving onder redactie mw. Marijke Etnel –Caïro.
- De Waarde van het Surinaams Onderwijs, redactie L. Gobardhan-Rambocus.
- Samenleven en Samenwonen, redactie: drs. L. Monsels en mw. Y. Baal.
- Inleiding Familie- en jeugdrecht, redactie Mr. A. P. van der Linden.
Jeugd en Recht, redactie Mr. P. van der Linden. Van het Bureau Familie Rechtelijke Zaken: Kinderen beschermen doen we samen,
- De status van kinderen, Surinaamse kinderen worden eindelijk gehoord

³⁴De studierichting Agogische Wetenschappen en Onderwijskunde kent een driejarige opleiding tot Bachelor of Science in de Agogische Wetenschappen en Onderwijskunde. Deze studierichting houdt zich bezig met het systematisch, methodisch analyseren en beschrijven van sociaal-maatschappelijke verschijnselen van agogische en onderwijskundige aard. Zeer recent, in het studiejaar 2010-2011 is de opleiding psychologie aan de Anton de Kom Universiteit van Suriname van start gegaan. Gezien de huidige Surinaamse situatie zijn ook de disciplines pedagogiek en psychologie toegevoegd aan de studierichting Mens Wetenschappen.

Hoewel er vanuit de universiteit volgens de enquêteurs weinig medewerking aan deze verkenning werd gegeven,³⁵ kan op basis van de verzamelde informatie toch wel geconcludeerd worden dat er in Suriname nog weinig sprake is van een wetenschappelijk opvoedkundig discours of een opvoedkundige onderzoekstraditie. Het ontbreekt op dit moment aan een stimulerend en samenhangend beleid gericht op het produceren van wetenschappelijke literatuur door Surinaamse wetenschappers.

Dat alles wil niet zeggen dat hier geen behoefte is aan wetenschappelijke onderzoek. In mijn beleving is er zowel bij professionals en wetenschappers als bij ouders een grote behoefte aan kennis en informatie over diverse opvoedkundige problemen en vragen die samenhangen met omstandigheden in Suriname zelf.

De publicaties die verschijnen aan de Universiteit en de Opleiding zijn vooral praktisch van aard. Zowel de Universiteit als de Opleiding tot Leraren zien als belangrijk opvoedingsdoel: kinderen zo te vormen dat zij zelfstandig en verantwoord hun leven vorm kunnen geven; dat kinderen hierdoor een goede bijdrage aan de samenleving kunnen leveren.

Men probeert in de opleidingen een directe koppeling te maken tussen actuele vraagstukken die uit de literatuur naar voren komen en heersende opvattingen in de Surinaamse samenleving. Het gaat hierbij bijvoorbeeld over kinderen met gedrags- en of leerproblemen en over de vraag of het Surinaamse opleidingscurriculum niet moet worden aangepast, in verband met bijvoorbeeld de toenemende diversiteit van de schoolbevolking. Er wordt door de professionals van de Universiteit, de Opleiding tot Leraren en het welzijnswerk, thans een bredere focus op opvoeden, gezinsituaties en kinderen, gehanteerd dan voorheen.

Het wordt door de opleidingsinstituten als wenselijk ervaren om het fenomeen migratie een belangrijke plaats in het onderwijscurriculum toe te kennen. Sinds de koloniale periode van 1600-1975, werd Suriname een leefgemeenschap van migranten uit o.a. Afrika, Europa en Azië, naast de oorspronkelijke inheemse bewoners. De recente migratiestromen uit landen als Brazilië, Haïti, Guyana en andere Caraïbische landen, maken de wens ten aanzien van het aanpassen van het onderwijscurriculum nog actueler.

Daarnaast geven Opleidingsinstituten, maar ook de particuliere welzijnsorganisaties aan behoefte te hebben aan ondersteunende literatuur met informatie over didactiek en praktische werkvormen voor een gedifferentieerde pedagogische toepassing in het werkveld. Onderwijzers, leraren en andere pedagogisch geschoolden maken in de praktijk nog weinig gebruik van specifieke pedagogische naslagwerken of andere schriftelijke informatiebronnen. Zowel voor professionals als

³⁵Aan deze verkenning hebben vier studenten en afgestudeerden meegewerkt. De enquêteurs gaven aan dat docenten hebben geweigerd mee te doen aan het onderzoek, omdat het onderzoek door studenten wordt gedaan die niet op de faculteit zitten. Volgens de enquêteurs willen de docenten de vuile was liever niet buiten te hangen, ook omdat het hier een buitenlands (Nederlands) onderzoek betreft. De korte duur van dit onderzoek en de grote fysieke afstand hebben helaas beperkend gewerkt om deze ervaring van de enquêteurs in een meer intensief contact tussen mij als onderzoeker en de Universiteit om te buigen.

voor mensen in opleiding zijn er in Suriname eigenlijk weinig mogelijkheden om over recente relevante informatie over opvoedingsvraagstukken te beschikken. Mijns inziens zou ook in Suriname de Sociale wetenschap meer gestimuleerd en toegerust moeten worden om zich te richten op de problemen in de Surinaamse samenleving. Ook zou er meer samenhang en afstemming tussen de overheid, de particuliere instanties en de opleidingsinstituten moeten komen in het kader van de actuele sociale vraagstukken.

De aanwezige literatuur lijkt over het algemeen nog niet gebaseerd op de brede problematiek van de multiculturele Surinaamse samenleving. Hij appelleert aan de heersende internationale opvoedingsproblematieken, toepassingen en oplossingen. Nergens wordt er verwezen naar lokale of etnisch bepaalde opvoedingsproblematieken en de antwoorden die dat opgeleverd heeft. Ook de invloed van geremigreerde Surinaamse-Nederlanders met kinderen, die zich in peuter-, kleuter- en andere vormen van onderwijs manifesteert en waar leerkrachten in de praktijk mee moeten zien om te gaan, wordt niet structureel beleidsmatig opgepakt en vertaald in aanpassing van het curriculum.

2. Het publieke debat over opvoeden in Suriname

In dit hoofdstuk ga ik kort in op de rol van het maatschappelijk middenveld en die van de media in het publieke gesprek over opvoeden. Ik begin met een schets van enkele belangrijke spelers.

Overheid en maatschappelijk middenveld

Suriname kent in de regio het hoogste sterftecijfer van kinderen beneden 5 jaar. Wat betreft het aantal gevallen van kindermishandeling staat het land op de derde plaats. In de periode 2005-2010 werden ruim 2000 gevallen van mishandeling geregistreerd. Niet verwonderlijk dus dat de Surinaamse overheid zich er vooral op toelegt om kinderen een meer beschermde wettelijke positie te geven. Daarnaast financiert ze een aantal instellingen die zich bezighouden met opvoedingsondersteuning en de opvang van kinderen. Een van die instellingen is het Medisch Opvoedkundig Bureau (MOB) dat ondersteuning biedt bij opvoedingsvraagstukken van kinderen die in hun ontwikkeling worden bedreigd. Dit bureau werkt nauw samen met het onderwijs. Ook is er een Pedologisch Instituut. Ouders van kinderen met gedrags- of leerproblemen, worden door de scholen doorverwezen naar deze beide instanties. Het MOB is een van de pleitbezorgers voor een integrale en samenhangende aanpak van kindermishandeling.

Naast de overheid en de formele opvoedkundige instanties kent Suriname een actief middenveld van niet-gouvernementele organisaties (Ngo's) en *Community Build Organisations* (Cbo's). Deze organisaties spelen een belangrijke en aanvullende rol op het beleid van de overheid en bij het verspreiden van kennis en kunde over opvoedkundige vraagstukken. De Ngo's en Cbo's voeren projecten uit die zich richten op het overbrengen van belangrijke informatie over opvoeden en de ontwikkelingsfases van het kind. Ze richten zich zowel op de opvoeders zelf als op particuliere organisaties die de informatie op hun beurt weer overbrengen naar de ouders. Vaak vervullen deze organisaties ook een adviesrol. *Ngo's* en *Cbo's* worden veelal ondersteund door buitenlandse donateurs die in internationaal verband projecten uitvoeren.

Een belangrijke organisatie in dit verband is de vereniging van Particuliere Sociale Instellingen (VSPI). Dit is een koepelorganisatie van ruim 100 particuliere instellingen die een brug vormt tussen de overheid en de bij haar aangesloten particuliere instellingen. De VSPI kent een aparte afdeling Kind en Jeugd, die een belangrijke rol vervult bij het helpen handhaven van een goede standaard van opvoeden, in het bijzonder in het omgaan met de meest kwetsbare kinderen. De instellingen die bij de VSPI zijn aangesloten zijn actief op het vlak van extramurale zorg en intramurale zorg. De VSPI streeft beleidsmatig naar kwaliteitsverbetering in het welzijnswerk en in de zorg. Ze bevordert hiertoe de onderlinge samenwerking in de verschillende sociale instellingen en ontwikkelt maatgerichte adviezen op basis van vragen van de aangesloten organisaties. Bij de afdeling Kind en Jeugd komen veel vragen binnen van opvangplaatsen voor kinderen die geen eigen thuis hebben. Een vraag waar de VSPI zich in het bijzonder mee bezighoudt is hoe kinderen op de juiste manier weer terug kunnen naar de eigen thuissituatie.

Zowel de overheid als de particuliere instellingen kampen met een gebrek aan financiële middelen, waardoor veel van wat men zich voorneemt niet echt gerealiseerd kan worden.

Radio en televisie

Surinaamse ouders maken over het algemeen weinig gebruik van geschreven informatiebronnen. Zij worden vooral geïnformeerd via radioprogramma's, krantenartikelen en onderlinge gesprekken. Op de radio kunnen ouders via inbelprogramma's allerhande vragen stellen. Deze worden door de programmamaker of een deskundige beantwoord. Voor de ouders is vooral het informatieve radioprogramma "*Teleskoro Afersi*," een belangrijke informatiebron. Sommige televisieprogramma's, (The Nanny) worden door ouders als een relevante informatiebron genoemd. Hieronder vallen ook de radio- en televisieprogramma's van religieuze organisaties. Ouders luisteren graag naar opvoedkundige tips in de programma's op de radio. De naam van de kinderpsychologe mw. Lilian Ferrier, wordt in dit kader vaak genoemd.

Glossy's

Van recente datum is de opkomst van glossy's, moderne tijdschriften van goed niveau. Deze tijdschriften worden veelal in de losse verkoop aangeboden en zijn erg toegankelijk voor de doorsnee Surinaamse lezer. In de glossy's, die ook in Nederland te verkrijgen zijn, komt het onderwerp opvoeden regelmatig aan bod. Een mooi voorbeeld is het blad: "*KidzTori*." Een blad bestemd voor opvoeders van kinderen van 0 t/m 18 jaar. De redactie bestaat uit ervaringsdeskundigen, drie moeders waarvan twee orthopedagoog zijn, en een afkomstig is uit het onderwijs. Zij kennen de opvoedingssituaties en de opvoedingsvraagstukken die zij in het blad bespreken uit eigen ervaring. Ze gaan in hun magazine op verhalende wijze in op die vragen, geven informatie en bieden ruimte voor verhalen van anderen. Voorts worden er tips, suggesties en verwijzingen gegeven voor lastige opvoedsituaties. Het blad oogt fris, met een moderne opmaak en behandelt op een gedegen, maar laagdrempelige manier tal van opvoedkundige onderwerpen als:

- Kinderfilosofie
- Ik heb geen moederliefde gekend.
- Peuterpuberteit
- Vraag het aan de dokter.
- Kidz en Media.
- Medicijntjes.
- Eerste schooldag, hoe voorkom ik een drama?
- Spijbelen, hoe voorkom ik dat mijn tiener spijbelt?
- Seksueel misbruik, getekend voor het leven.
- Zwanger en zo..

Kranten

Opvoeding en daaraan gerelateerde onderwerpen komen regelmatig in de krant aan bod. Daarbij gaat veel aandacht uit naar allerlei misstanden. Voorbeelden zijn geweld in kindertehuizen, kinderarbeid, kindermishandeling, de seksuele exploitatie van kinderen, het hoge percentage zelfmoorden onder Hindoestaanse jongeren en tienerzwangerschappen.

Dominee

Een opvallende verschijning in het publieke domein is Dhr. Carl Breeveld, een bekende jonge dominee en politicus die in de Surinaamse samenleving bekend staat om zijn positieve karakter en hoge moraal. Hij benadrukt dat goed leiderschap, niet alleen om kennis en kunde vraagt, maar dat ook een goed karakter onontbeerlijk is. Dhr. Breeveld is samen met zijn vrouw actief betrokken bij een interkerkelijke stichting voor mannen en jongens die ook een afdeling in Nederland kent. Deze stichting wil jongens op een positieve manier betrekken bij sociale relaties, om zo de sociale cohesie in de samenleving te verbeteren en (jonge) mannen een meer actieve rol te laten spelen als partner, als vader en als lid van de samenleving. Carl Breeveld verzorgt samen met zijn vrouw regelmatig lezingen en trainingen voor mannen, vrouwen, paren en jongeren in Suriname, Nederland, Singapore, Hawaii en in het Caraïbisch gebied. Hij is tevens de samensteller van het werkboek *'Papa's Tori'*.

Schrijvers

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat ook boeken van Surinaamse schrijvers als Cynthia Mac Lloyd en Gerrit Barron belangrijke referentiekaders bieden voor het denken over opvoeden. Mc Lloyd is schrijfster van historische romans en Barron is schrijver van kinderboeken. Diverse ouders geven aan door deze boeken geïnspireerd te zijn.

Kinderrechten, achterstand en opvoedingsstijlen

Het publieke debat over opvoeden in Suriname richt zich op een viertal hoofdonderwerpen:

1. De rechten van het kind
2. De positie van eenoudergezinnen en de rol van jongens en vaders
3. De opvang en opvoeding van kinderen in kwetsbare omstandigheden
4. En in mindere mate het verschil tussen de authentieke Surinaamse opvoeding en de Surinaams- Nederlandse opvoeding.

Rechten van het kind

Uit de verkenning blijkt dat de Rechten van het kind, zoals die zijn neergelegd in het Kinderrechten verdrag in alle geledingen van de Surinaamse samenleving bekend zijn en dat overheid, particuliere instellingen en ouders zich er van bewust zijn dat kinderen nu meer beschermd dienen te worden. Men streeft er naar om niet langer lijfstraffen toe te passen, maar meer te communiceren met kinderen. Binnen de instellingen wordt meer nadruk gelegd op het pedagogisch verantwoord omgaan met kinderen en docenten geven meer ruimte aan de eigen mening van kinderen en jongeren. Sinds enige tijd wordt een *Early Childhood Development* standaard gehanteerd waaraan alle voorzieningen die opvang, zorg en onderwijs bieden aan kinderen van 0- 8 jaar aan moeten voldoen.

Een belangrijke ontwikkeling op het gebied van kinderrechten is de Kindertelefoon waar jongeren en kinderen zelf naar kunnen bellen en die samenwerkt met instanties als slachtofferhulp en de politie. De Kinder- en jongerentelefoon is in 2008 in het leven geroepen voor 6- 25 jarigen. In 2010 werden 20.319 gesprekken geregistreerd.

Meest voorkomende gespreksonderwerpen zijn: seksualiteit, de thuissituatie, relaties, het eigen lichaam, de school, geweld en emotionele problemen. De kindertelefoon werkt samen met het Bureau voor Voorbehoedsmiddelen en Geboortebepanking en met "Men United."

De Kindertelefoon is niet alleen belangrijk bij de directe noden en vragen van kinderen, maar vervult ook een preventieve functie. Ouders en andere opvoeders realiseren zich dat kinderen, als zij over de schreef gaan, een mogelijkheid hebben om externe hulp in te schakelen. Een vraag die wel rijst, is of de instanties waarnaar de Kindertelefoon verwijst, wel voldoende capaciteit hebben om de vragen van de kinderen te kunnen oppakken.

Eenoudergezinnen en de rol van jongens en vaders

Van oudsher kent Suriname, met name in de Creoolse gemeenschap, een bepaalde traditie van alleenstaande moeders die krachtig en zelfbewust hun kinderen opvoeden en het gezin draaiende houden, terwijl de man meer op afstand is. In vroeger tijden waren deze eenoudergezinnen echter meer ingebed in bredere sociale structuren dan nu het geval is. Vorige generaties hadden in samenwerking met familie en de buurt een grotere sociale controle op de kinderen. Niet het gezin voedde op, maar de hele buurt. Deze structuren brokkelen, onder invloed van de ook in Suriname voortschrijdende individualisering, snel af.

Een deel van de opvoeders is van mening dat dit op zich geen negatieve gevolgen hoeft te hebben voor de opvoeding. Zij zien de nieuwe ontwikkelingen als een uitdaging en zijn van mening dat ouders en opvoeders zich moeten bekwamen in nieuwe opvoedingsstijlen en het vaardig omgaan met de moderne sociale media en moderne communicatiemiddelen.

Anderen wijzen erop dat opvoeders vroeger sterker en duidelijker waren in hun opvoedende rol. Zij stuurden meer aan en kregen daardoor meer respect van de jeugd. Gezinnen zijn nu kleiner en kinderen bezitten nu meer vrijheden, maar dat heeft ook een negatieve kant. Eenoudergezinnen komen hierdoor eerder in een isolement terecht. En in armere gezinnen waar de moeder soms drie banen heeft om het hoofd boven water te kunnen houden, wordt er onvoldoende toezicht uitgeoefend. Daardoor kunnen deze kinderen in de criminaliteit belanden, met drugs in aanraking komen of slechte schoolprestaties leveren. Ook wijten mensen het groeiend aantal tienerzwangerschappen aan het afbrokkelen van de oude toezichthoudende structuren.

Er wordt in Suriname in het licht van het bovenstaande steeds meer gesproken over de vraag of de eenoudergezinnen nog wel zo wenselijk zijn. In het publieke domein is de rol van vaders bij de opvoeding een belangrijk onderwerp van gesprek. Vrouwen stellen dat de mannen vaak niet betrokken willen zijn en liever de kantjes er van aflopen. Mannen geven aan dat de vrouwen hen juist bewust buiten de deur houden.

Er zijn, zowel in Suriname als in Nederland thans diverse projecten die zich op de vaders richten en hen tonen hoe belangrijk hun rol in de opvoeding is. Vanuit deze projecten en ook in de media wordt hier en daar ook de rol van de vrouwen in deze ter discussie gesteld.

Verschillende opvoedingsstijlen

In het publieke debat lijkt tot op zekere hoogte aandacht voor de verschillen tussen de Surinaamse en de Nederlands-Surinaamse opvoedingsstijl. Respondenten uit dit onderzoek geven in het algemeen aan dat kinderen uit de Surinaams-Nederlandse gezinnen minder respect tonen voor gezag en autoriteit van de ouders en de opvoeders. In de Surinaamse gezinnen waar men minder assertiviteit en autonomie van de kinderen nastreeft, wordt respect als het aller belangrijkste gezien. Ouders uit gezinnen met een Surinaamse opvoedingsstijl verwachten dat de school hun kinderen op identieke wijze als in de thuissituatie disciplineert. Docenten lijken zich bewust te zijn van de verschillen in de Surinaamse opvoeding en de Surinaams-Nederlandse opvoeding en proberen zo goed mogelijk daarmee om te gaan. Over het algemeen spreekt men zich in het maatschappelijke debat niet negatief uit over de Surinaams-Nederlandse opvoedingsstijl. Maar sommige opvoeders uit het publieke domein zijn van mening dat zowel in Suriname als in Nederland ouders de greep op hun kinderen dreigen kwijt te raken.

Toch is de praktijk soms weerbarstiger dan uit de antwoorden van de respondenten blijkt. Er zijn nogal wat naar Suriname geremigreerde gezinnen, die tegen de praktische realiteit van de verschillende opvoedingsstijlen aanlopen en die soms zelfs weer naar Nederland teruggaan, omdat de kinderen in Suriname en op school hun draai niet konden vinden. Vaak worden de kinderen als brutaal gekenmerkt. Het bevragen van onderwijsgeevenden en een kritische opstelling tegenover de leerstof wordt niet door iedereen als leeftijdsadequaat gedrag gezien, maar veeleer als lastig ervaren.

Er zijn ook geremigreerde ouders die hun kinderen van middelbare schoolleeftijd om voornoemde ervaringen naar Nederland terug laten gaan. Het doel van die terugkeermissie is dat de kinderen, zonder hun ouders, in Nederland aan hun schoolcarrière werken. In de wandelgangen spreken we van een gespleten gezin; het lot van migranten.

Kinderen in kwetsbare omstandigheden

Een van de grote opvoedkundige onderwerpen in de huidige Surinaamse samenleving is de bescherming van kinderen in kwetsbare omstandigheden. Kindermishandelingen en kindermisbruik zijn in de media aan de orde van de dag.

Bibi van der Sprong vraagt in een artikel uit 2011 aandacht voor de misstanden in wees- en kindertehuizen in Suriname. Hieronder volgt een passage uit dit artikel:

"In Suriname rijzen de kindertehuizen als paddenstoelen uit de grond. De tehuizen verschillen erg in kwaliteit en zijn soms van redelijke professionele tot zeer slechte kwaliteit. Er verblijven er vaak veel te veel kinderen, kinderen die nergens anders geplaatst kunnen worden. Dit komt door tal van familie- en sociale omstandigheden. Het kwaliteitsverschil tussen de tehuizen is schrikbarend groot, sommige tehuizen hebben een zeer schaarse inrichting en weinig of geen spelmateriaal voor de kinderen. Ook de kleding laat meestal te wensen over. De officiële cijfers uit 2008 spreken van 308 opvangplaatsen voor kinderen. En dit op een bevolking van

nog geen half miljoen. Nu in 2011, groeit het aantal kindertehuizen nog steeds. Medewerkers wijzen met klem op de verantwoordelijkheid van de ouders zelf. Er was voorheen geen wetgeving Kinderopvang. Deze gaat binnenkort van kracht. Het gaat erom dat er meer en betere controle komt en nieuwe regels over het welzijn van de kinderen. Dat de groei van het aantal kindertehuizen mede zijn oorzaak vindt in de erfenis van de binnenlandse oorlog is bij een ieder bekend. Vele Marrongezinnen vluchtten uit de binnenlanden naar de stad, waar ze momenteel in vaak erbarmelijke omstandigheden wonen. De moeders moeten met vele baantjes het hoofd boven water zien te houden, wat de zorg om de kinderen niet ten goede komt. Het is zaak dat de overheid eerder ingrijpt." Uit "Kindertehuizen: een Wild West".

Het lijkt erop dat van der Sprongs oproep door de Surinaamse overheid is gehoord. Binnenkort treedt een nieuwe wet voor de Kinderopvang in werking die meer en betere controle voorschrijft en nieuwe regels oplegt waaraan kinderopvangplaatsen zich moeten houden.

Naast de situatie in kindertehuizen zijn ook de leefomstandigheden van gezinnen in arme wijken onderwerp van gesprek. Een van die wijken is Latour/Ramgoelam, een wijk aan de rand van Paramaribo met ruim 27.000 zielen. 75 % van de bevolking van deze wijk is onder de 30 jaar. Tijdens de binnenlandse oorlog hebben veel binnenlandbewoners die naar Paramaribo zijn gevlucht, zich in deze wijk gevestigd, vaak bij familie die er al woonde. De meesten van hen leven in moeilijke omstandigheden. De wijk heeft de grootste bevolkingsdichtheid in Suriname. Grote gezinnen, kleine huizen, slecht onderhouden straten, weinig voorzieningen en een slecht imago. Het gemiddelde gezinsinkomen werd in 2006 door de *United Nations Human Development Index* (UNDP –Index) geschat op ruim 125 euro per maand. Verschillende ouders uit Latour/Ramgoelan hebben meegewerkt aan deze verkenning. Ze klagen over de slechte en beperkende huisvesting, het niet beschikken over voldoende middelen en mogelijkheden om goed voor hun kinderen te kunnen zorgen en over overlast veroorzakende jongeren.

Pedagoge dr. Reina Waalring, die een promotieonderzoek heeft gedaan naar opvoedingsstijlen in arme wijken in Suriname (Flora), heeft onlangs een artikel gepubliceerd dat ingaat op de invloed van slechte buurten op opvoeding en onderwijs van opgroeiende kinderen. Mw. Waalring beveelt concreet ingrijpen door de overheid in het opvoedingsproces aan. Zij pleit voor zowel professionele begeleiding van kwetsbare gezinnen als op de doelgroep gerichte collectieve wijkgerichte acties. Haar onderzoek heeft voorts aangetoond dat ook kinderen uit deze wijken over enige mate van veerkracht beschikken en het met hulp en begeleiding kunnen redden.

Kinderarbeid

Het is algemeen bekend dat er kinderen beneden de 14 jaar in de goudmijnen en in de landbouw werken, maar er zijn geen gegevens voorhanden om hoeveel kinderen het gaat en hoeveel ze precies werken. Het ontbreken van data maakt het moeilijk dit probleem adequaat aan te pakken. In 2009 is de Nationale Commissie voor het uitbannen van kinderarbeid geïnstalleerd, maar het beeld is dat de Surinaamse overheid momenteel over onvoldoende menskracht en middelen beschikt om de wet op Kinderarbeid na te leven.

3. Het gesprek over opvoeden binnen gezinnen

Betrokken ouders

De antwoorden die in deze verkenning verzameld zijn laten zien dat er bij ouders veel interesse is voor algemene opvoedkundige informatie en dat zij graag over dit onderwerp in gesprek gaan. Het besef dat de oude manieren van opvoeden ter discussie staan en dat de nieuwe tijd om nieuwe manieren vraagt, is redelijk wijd verbreid. Moeders en soms ook echt)paren zoeken hulp en advies bij elkaar of in de familiekring. Ouders geven aan ook de ouderen of senioren uit hun omgeving te raadplegen. Het valt op dat ouders over het algemeen niet negatief staan tegenover hulp en advies van buitenstaanders, mits deze hun vertrouwen genieten en discreet omgaan met hun vragen.

Enkele ouders uit de wijk Latour/Ramgoelam geven aan bij problemen met jeugdigen, ook de politie te raadplegen om hen in hun opvoedkundige taak bij te staan. Meer geschoolde ouders schaffen zelf opvoedkundige boeken aan. Lager geschoolde ouders maken naar eigen zeggen, geen gebruik van de bibliotheek wegens gebrek aan financiële middelen en omdat het aanbod aan literatuur erg beperkt is. Professionals wijten het geringe gebruik van literatuur eerder aan gebrek aan interesse of het lage opleidingsniveau van de ouders.

Geloof is belangrijk

Verschillende ouders vertellen dat zij bij opvoedkundige problemen terug keren naar hun geloof. De Bijbel wordt geraadpleegd; men gaat in vertrouwen op de knieën, om zodoende antwoorden op vragen te krijgen. Het geloof neemt in het merendeel van de geïnterviewde gezinnen sowieso een belangrijke plaats in. Voor vele ouders is het leren leven naar en met Gods woord belangrijk. Van de bijzondere scholen en de scholen van een christelijke signatuur geven onderwijzers aan dat Gods woord onderdeel uitmaakt van de opvoeding. Dat is ook een waarde die bewust wordt overgedragen in het curriculum.

Bewust van bredere ontwikkelingen

Het is mij opgevallen dat ouders zich tamelijk bewust zijn van de opvoedkundige ontwikkelingen in de bredere Caraïbische regio. Men richt de blikken niet slechts op West-Europa, maar men bekijkt de opvoedingsproblematiek ook binnen het regionale krachtenveld. Ook ouders uit de wijk Latour/Ramgoelam geven aan goed op de hoogte te zijn van de rechten van het kind. Ze voelen zich verplicht meer en consequenter met hun kinderen in gesprek te gaan.

Compassie met alleenstaande moeders

Het viel me verder op dat alle respondenten, zich ervan bewust zijn dat de kinderen uit de milieus van ouders met een laag inkomen, meestal alleenstaande moeders, het moeilijk hebben. Men klaagt de moeders die genoodzaakt zijn om meerdere baantjes aan te nemen om zo de eindjes

aan elkaar te kunnen knopen en ziet de desastreuze gevolgen hiervan voor de kinderen in de zin van te weinig aandacht en verhoogde risico's op verwaarlozing en een negatief verloop van de schoolloopbaan.

Omgaan met verschillen

Surinaamse ouders van verschillende culturele achtergronden stellen dat zij verschillen zien tussen hun eigen opvoeding en die van kinderen uit gezinnen met een andere geloofsachtergrond. Over het algemeen heeft men hier geen negatieve oordelen over. Men accepteert de verschillen, omdat de dingen nou eenmaal zo vast liggen bij een bepaald geloof (bijvoorbeeld niet seksueel intiem zijn voor het huwelijk e.d.). Hindostaanse en Javaanse ouders geven aan het in hun opvoeding belangrijk te vinden om de kinderen te onderrichten in het navolgen van de culturele tradities en rituele verplichtingen van hun geloof.

Marron ouders zijn van mening dat kinderen uit Chinese en Hindostaanse gezinnen minder gestimuleerd worden om zich sociaal actief op te stellen ten opzichte van andere leeftijdsgenoten en actief mee te doen in de mainstream samenleving. Ook zijn deze ouders van mening dat Javaanse kinderen meer verwend worden in de opvoeding. Deze opvatting herken ik uit ervaringen uit mijn eigen jeugd in Suriname. Het verhaal ging dat in Javaanse gezinnen kinderen minder streng werden opgevoed. Mogelijk werden deze kinderen minder dan andere kinderen, lijfstraffen opgelegd. Ik heb echter niet kunnen achterhalen, wat de achtergrond is van deze voor mij 'bekende' opvatting.

Ook door de ouders wordt er gesproken over de voor- en nadelen van een Surinaamse of Surinaams-Nederlandse opvoeding. Ouders die de Surinaams-Nederlandse opvoeding niet als positief kenmerken, geven aan dat de Surinaamse kinderen, zonder de Nederlandse drang naar mondigheid en zelfstandigheid rustiger zijn en over betere manieren beschikken. Surinaams-Nederlandse kinderen zijn volgens hen de baas in huis en tonen geen respect voor de macht en het gezag van hun ouders. De kinderen hebben over alles een mening en mengen zich ongevraagd in gesprekken van volwassenen. Dit wordt door de Surinaamse opvoeders als slecht gemanierd getypeerd. Andere ouders uit dit onderzoek bekritisieren juist weer de Surinaamse opvoeding waarin de ouder volgens hen meer corrigerend optreedt, dan dat hij/zij de kinderen uitleg geeft.

Belangrijke waarden

Ook al komen de ouders uit verschillende etnische groepen en hebben ze zo hun eigen denkbeelden over de Surinaamse en de Nederlands-Surinaamse opvoeding, ze vinden allemaal dat respect een van de belangrijke waarden is die je kinderen bij moet brengen.

Respect loopt als een rode draad door het gehele opvoedingsproces en omvat zowel het tonen van respect aan anderen als het ontvangen van respect. Respectvol kunnen omgaan met ouderen wordt door de diverse respondenten als een specifiek opvoedingsdoel genoemd. In het verlengde hiervan vinden ouders normen en waarden als beleefdheid en gehoorzaamheid aan gezag en vooral ook eerlijkheid en liefde voor elkaar belangrijk. Ook gemeenschapszin en het aangaan en onderhouden van goede sociale relaties zijn voor alle ouders belangrijke opvoedingsdoelen.

Een evenzeer gedeeld doel is het volgen van een goede opleiding. Kinderen worden gestimuleerd om hard hun best te doen. Sommige ouders noemen ook het ontwikkelen van goede karaktereigenschappen als een relevant doel. Verder geven onderwijzers en leraren aan dat een goede toekomstige positie leren verwerven en iets wezenlijks kunnen betekenen voor het land, voor hen ook belangrijke opvoedingsdoelen zijn.

Andere factoren

Met name de ouders uit Latour/Ramgoelan klagen over hun slechte huisvesting. Zij wonen vaak met meerdere gezinnen in veel te kleine huizen en ervaren dat de schoolprestaties van hun kinderen hieronder te lijden hebben. Verder vragen zij om computerfaciliteiten te creëren voor kinderen uit arme milieus, in het belang van hun noodzakelijke ontwikkeling en opleiding. Kinderen uit de arme milieus moeten voor het computergebruik naar een cyber-café (openbaar computerlokaal). In een cyber moet je per half uur betalen om een computer te kunnen gebruiken.

4. Conclusie

In het denken en het gesprek over opvoeden in Suriname voltrekken zich een aantal wezenlijke veranderingen. Langzamerhand ontstaat er iets wat gekarakteriseerd kan worden als een, de verschillende etnische groepen overstijgende, mainstream Surinaamse opvoeding. Bij het ontstaan van deze opvoedingsstijl die het midden houdt tussen de traditionele etnisch bepaalde manieren van opvoeden en een meer vrije en moderne opvoeding zijn invloeden merkbaar vanuit de regio, maar ook door de internationale contacten, social media e.d.

Ouders zo blijkt uit deze verkenning, zijn over het algemeen vrij bewust bezig met allerlei opvoedingsvraagstukken. Dit geldt ook voor ouders in achterstandswijken. Het ontbreekt hen echter meestal aan middelen en manieren om hun kinderen op een goede manier te ondersteunen. Het is eigenlijk verbazingwekkend dat niemand stil heeft gestaan bij de effecten van de interne migratie die het gevolg was van de binnenlandse oorlog van 1986-1989, op de opvoedingsmogelijkheden van ouders.

Het publieke debat over opvoeden concentreert zich op vier hoofdonderwerpen:

1. De rechten van het kind
2. De positie van eenoudergezinnen en de rol van vaders bij de opvoeding
3. De opvang van kinderen in kwetsbare omstandigheden
4. Schooluitval, drugsproblemen en criminaliteit, hoge zelfmoordcijfers, tienerzwangerschappen.

Het zijn vooral betrokken ouders en bevlogen presentatoren die de opvoedingsvraagstukker voor het voetlicht brengen. De media trachten een aanvulling te bieden op vragen en problemen van ouders en opvoeders. Er vindt echter nauwelijks een vertaalslag plaats van de vraagstukken die ouders en pedagogen aandragen naar cursusmateriaal en praktische steun voor ouders. De overheid en de instituties in een land met zo'n jonge bevolking als Suriname zouden hier meer aandacht aan moeten besteden.

Het wetenschappelijk onderzoek en de ontwikkeling van pedagogisch materiaal is nog veel te weinig afgestemd op de Surinaamse opvoedings situatie zelf. De theoretische kaders die gehanteerd worden zijn vrij algemeen van aard en worden niet echt vertaald naar of onderbouwd vanuit de plaatselijke omstandigheden. Het accent van de universitaire en andere opleidingen is gericht op onderwijs technische uitrusting van studenten. De enkele opvoedkundige publicaties die verschijnen, komen tot stand door particulier initiatief. Het jongste glossy/blad verschijnt enkele keren per jaar, maar is sterk van de verkoopcijfers afhankelijk.

Suriname zou erg gebaat zijn bij een meer op de eigen praktijk afgestemde wetenschappelijke benadering waarin ook oog zou zijn voor de specifieke kenmerken van het Surinaamse gesprek over opvoeden.

Bijlage

Het project Opvoeden is een gesprek

Deze publicatie is gemaakt in het kader van het project *Opvoeden is een gesprek; podium voor de theorieën, denkbeelden en praktijken van Nederlandse ouders met een migratie-achtergrond*.

Doel van dit project is:

1. Het ontwikkelen van het denken onder migranten over het thema opvoeden door in te gaan op de meer filosofische vragen die richting gevend zijn in het opvoedingsdebat én door ruimte te scheppen voor de verhalen van ouderen en jongeren over hun directe ervaringen met opvoeden en opgevoed worden.
2. Het activeren van migranten om als sprekers over deze onderwerpen naar buiten te treden.
3. Het ontwikkelen van methoden om de relaties tussen migrantenouders en het institutionele veld van scholen, Centra voor Jeugd en Gezin, Jeugdzorg, politici en anderen te bevorderen.

Het project kent verschillende lokale experimenten en drie landelijke groepen.

Een Initiatiefgroep gevormd door mensen uit kringen van universiteiten en maatschappelijke organisaties. Deze groep fungeert als inhoudelijk drager van het project en brengt samenhang in de praktijkervaringen en theoretische inzichten.

Een Landelijke Oudergroep van ouders met een Marokkaanse, Turkse, Surinaamse, Antilliaanse en Somalische achtergrond, die met elkaar een visie ontwikkelen op de positie van migranten in het gesprek over opvoeden in Nederland.

Een Klankbordgroep die gevormd wordt door vertegenwoordigers van professionele organisaties en instituties die actief zijn op het gebied van opvoeding die belang hebben bij de inhoudelijke en methodische uitkomsten van het project.

Het project *Opvoeden is een gesprek* is in september 2010 gestart en duurt tot juni 2013. Voor meer informatie over actuele onderwerpen programma's zie: www.opvoedeniseengesprek.nl

Het project Opvoeden is een gesprek als geheel wordt gefinancierd door:

Over stichting BMP

Het project *Opvoeden is een gesprek* is een initiatief van de stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie (stichting BMP).

De stichting BMP is een landelijke projectorganisatie die tot doel heeft om, vanuit een onafhankelijke opstelling, de deelname van mensen aan maatschappelijke processen te bevorderen. BMP richt zich op het verkennen van maatschappelijke thema's en het ontwikkelen van nieuwe methoden van aanpak. Het scheppen van ruimte voor individuen, groepen en organisaties om nieuwe onderwerpen op te pakken en nieuwe uitdrukkingsvormen te vinden is daarbij een belangrijk uitgangspunt. De laatste jaren is BMP zich steeds meer gaan toeleggen op creatieve en kunstzinnige werkvormen. De stichting bestaat sinds 1986 en is een professionele non-profit organisatie met een klein bestuur. De keuzes over de koers van de organisatie en over de ontwikkeling van nieuwe projecten liggen voornamelijk bij directie en staf. Elk project kent een eigen inhoudelijk en maatschappelijk 'projectbestuur'. Vormen die hiervoor gebruikt worden zijn: initiatiefgroep, stuurgroep, kerngroep, en dergelijke.

Het werk van BMP wordt per project gefinancierd door uiteenlopende financiers, zoals fondsen, ministeries, gemeenten, maatschappelijke organisaties en de Europese Commissie.

Voor meer informatie over de stichting BMP: www.stichtingbmp.nl

Als je als migrant een kind krijgt, betekent dit eigenlijk dat je je zelf opnieuw moet uitvinden. Wat neem je mee van daar en wat omarm je van hier, aan waarden en normen? En hoe ga je om met veranderingen? Veranderingen in de samenleving en veranderingen bij je kind dat groeit en zich niets aantrekt van jouw goede bedoelingen?

Dat opvoeden een dynamisch proces is daar kom je als migrantenouder gauw achter. Het project *Opvoeden is een gesprek*, heeft zijn blik eerst op de Nederlandse stedelijke omgeving gericht. Hoe staan verschillende generaties tegenover opvoeden en wat denken ze daarbij, wat voelen ze en wat vinden ze echt belangrijk?

Nu is het tijd om de blik ook op de landen van herkomst van een aantal migrantengroepen te richten. Wat zijn de ontwikkelingen daar, wie houdt zich met opvoedvraagstukken bezig en waar gaat het dan over?

Deze publicatie doet verslag van drie verkenningen die zijn uitgevoerd naar het actuele gesprek over opvoeden in Marokko, Turkije en Suriname. Hij is bedoeld voor verschillende lezers.

Allereerst natuurlijk voor migrantenouders die nieuwsgierig zijn welke ontwikkelingen op het gebied van opvoeden zich hebben voorgedaan, sinds zij zijn vertrokken.

In de tweede plaats voor professionals die iets willen begrijpen van de opvoedkundige praktijken in de landen waar Nederlandse migranten vandaan komen. Niet zo zeer om te weten hoe het is, maar vooral om te begrijpen hoe het komt en waar het naar toe gaat.

En in de derde plaats voor iedereen die geïnteresseerd is in het denken over opvoeden in verschillende landen.

De publicatie biedt zeker geen ultieme antwoorden, maar schetst wel een aantal boeiende ontwikkelingen in een wereld die groter is dan Nederland.

